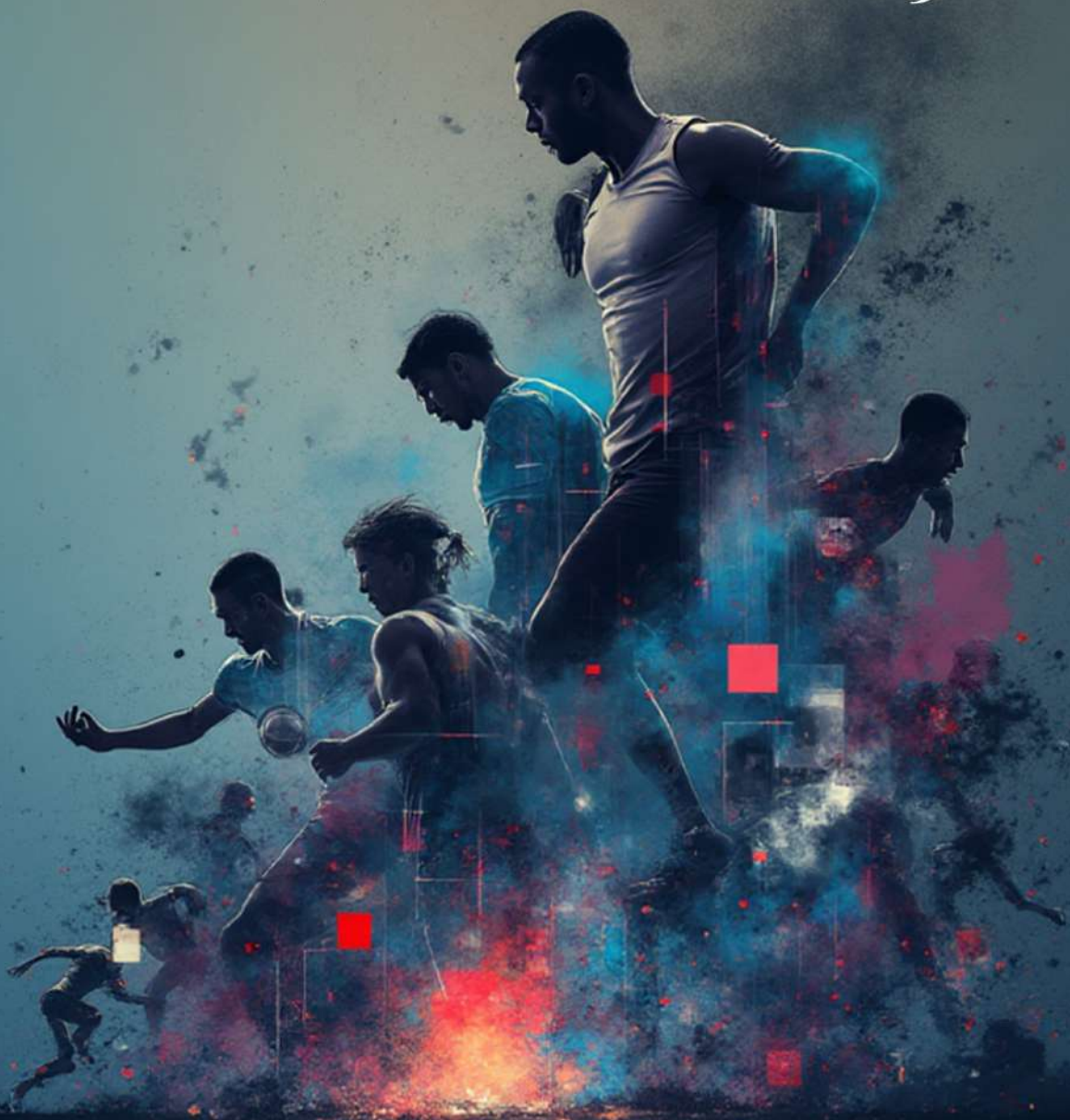

СПОРТСКА СОЦИОЛОГИЈА

Проф.Д-р Иван АНАСТАСОВСКИ

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ

СПОРТСКА СОЦИОЛОГИЈА

Проф. д-р Иван Анастасовски

Скопје 2026

Издавач:

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Бул. Гоце Делчев бр. 9, 1000 Скопје
www.ukim@ukim.edu.mk

Уредник за издавачка дејност на УКИМ:

Проф. д-р Биљана Ангелова, ректор,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Уредник на публикацијата:

Проф. д-р Иван Анастасовски, редовен професор,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Рецензенти:

1. Проф. д-р Ленче Алексовска Величковска, редовен професор,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
2. Проф. д-р Лука Поповски, вонреден професор,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Техничка обработка:

Проф. д-р Иван Анастасовски,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Лектура на македонски јазик:

м-р Соња Попоска

Илустратор:

Панче Перковски

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

316.74:796(075.8)

АНАСТАСОВСКИ, Иван

Спортска социологија [Електронски извор] / Иван Анастасовски ;
[илустратор Панче Перковски]. - Скопје : Универзитет "Св. Кирил и
Методиј", 2026

Начин на пристапување (URL): <https://ukim.edu.mk/e-book/00157>. - Текст
во PDF формат, содржи 190 стр., илустр. - Наслов преземен од екранот. -
Опис на изворот на ден 30.12.2025. - Библиографија: стр. 189-190

ISBN 978-9989-43-538-6

а) Социологија на спорт -- Високошколски учебници

COBISS.MK-ID 67853061

ПОСВЕТА

Пред сè,

Овој учебник го посветувам на мојот родител проф. д-р Александар С. Анастасовски (1945 – 2002) кој ме научи да ја ценам и уважувам научната мисла и творењето, ме изгради како личност и ми ја покажа животната насока, како и на мојата мајка Нада Анастасовска која ме порасна во личност каква што сум денес.

Исто така, и на мојата фамилија, сопругата Ирана Анастасовска, синот Бруно Александар и ќерката Лана Александар кои секогаш имале разбирање за мојот животен пат и ме поддржуваат во моите падови и подеми коишто ги поминуваме заедно.

ПРЕДГОВОР

Спортската социологија и општествената теорија, спортската социологија и социјалната теорија обезбедуваат нов поглед на основните теории во социологијата, ги проучуваат спортските институции кои го регулираат спортот и даваат социолошки пристап на тимови и индивидуи кои учествуваат во спортот, односите меѓу овие лица и институции, како и односите со надворешните институции, вклучувајќи владини тела, здравствени системи, како и економијата. Целта на оваа книга е решавање широк спектар на теории, теми и прашања од социјален и јавен аспект и како тие се рефлектираат врз изучувањето на спортот.

Спортската социологија е социолошка студија за спортот како општествен феномен, која испитува како спортот ги обликува и е обликуван од вредностите, нормите и структурите на општеството, вклучувајќи ги прашањата за раса, пол, класа и моќ. Спортската социологија истражува сè, од индивидуалното спортско однесување до организацијата на спортски настани и колективните идентитети формирани преку навивачите или навивачките групи.

Суштината на овој учебник е да им се понуди нов импулс, нови знаења и нови погледи за тоа што е областа спортска социологија, пред сè, на студентите од Факултетот за физичко образование, спорт и здравје, особено во областите: физичко образование, спорт, рекреација, фитнес, здравје, воспитување, култура и спортски менаџмент, а воедно и на целокупната општествена јавност. Дваесет и првиот век е век на прогрес и развој, период кога информатичката технологија доживува своевиден бум, се случуваат енормно високи достигнувања во науката, техниката и технологијата, односно, кажано со еден збор, времето во кое денес живееме е време на напредок и просперитет во секој сегмент од општественото живеење.

Но, и покрај високите развојни стадиуми на општествените сфери и општествените институции, сепак одредени негативни појави, кои го влечат општеството надолу и придонесуваат за негова стагнација или регрес, денес сè уште се присутни и тешко се искоренуваат. Меѓу нив, како еклатантни примери на негативни општествени појави поврзани со физичкото образование и спорт се: насилство и агресија, спортско обложување, говор на омраза преку социјалните мрежи, допинг итн., кои не само што не подлежат на современието и не се задушија во позитивните промени, напротив, не го губат здивот со денешните развојни фази, истите сè уште се длабоко вкоренети и присутни во секојдневното општествено живеење.

Од друга страна, младите во рамките на своето слободно време, онолку колку што можностите им дозволуваат, се рекреираат и сè повеќе се присутни како активни или пасивни чинители во физичкото образование и спортот. Дел од нив се активни учесници и се членови на некој спортски клуб, а друг дел се љубители на спортот, пасионирани гледачи и редовни посетители на спортските активности. За сите нив заедничка е љубовта кон спортот, спортските натпревари и спортските манифестации и секој од нив на себе својствен начин настојува својата пасија и страст кон спортот да ја изрази и покаже. Во согласност со општествено посакуваните, пожелни и правилни

вредности, секој активен или пасивен спортски работник или поддржувач би требало да настојува да ги поттикнува и развива оние вредности, норми и стандарди со помош на кои индивидуата ќе напредува, со што и самиот спорт ќе оди напред. Но, за жал, денес во нашата држава не секогаш се поддржува правилното и посакуваното во физичкото образование и спортот и не секогаш вистинските спортски вредности испливуваат на површина. Често тие се занемаруваат, деградираат и маргинализираат, а во преден план се поставуваат некои скриени страсти, потреби, интереси и емоции кои се далеку од доброто, посакуваното и правилното.

Преку овој учебник се обидувам, пред сè, да ги разјаснам и дефинирам поимите кои се дел од општествено-спортски систем, и тоа: спортски тренер, физичко и спортско образование, физичко и спортско воспитување, фитнес, здравје и благосостојба, спортско натпреварување, спортска едукација како и спортски менаџмент.

Учебникот *Спортска социологија* претставува помагало, пред сè, за студентите од Факултетот за физичко образование, спорт и здравје, но како дополнителна литература истиот ќе го користат студентите од останатите факултети како државни, така и приватни. Така, учебникот ќе претставува значајна литература за сите професори, педагози, спортисти, просветни и спортски работници. Се надевам дека овој учебник ќе даде свој особен придонес во ширење позитивните вредности, за разбирањето на социологијата воопшто, па и оттука на социологијата на физичко образование и спорт. Доколку дел од зацртаните цели се остварат, ќе бидам особено задоволен и поттикнат за понатамошно третирање на оваа проблематика, и продолжување на сопственото научно и стручно творење и развивање.

Учебникот *Спортска социологија* го анализира спортот како значаен општествен феномен кој длабоко е поврзан со културата, политиката, економијата и секојдневниот живот. Наместо спортот да го гледаме само како физичка активност или натпревар, би треба да се насочиме кон тоа дека спортот претставува социјална институција што ги рефлектира и истовремено ги обликува општествените односи и вредности. Во учебникот особено внимание се посветува на теми како моќта и нееднаквоста во спортот, вклучувајќи ги прашањата за глобализација и идентитетот, како и влијанието на спортот врз младите, образованието и процесот на социјализација, како и улогата на спортот во градењето колективен идентитет и национална припадност.

Учебникот покажува како спортот може да биде средство и за социјална интеграција, но и за дискриминација и исклучување. Анализирани се улогите на медиумите и комерцијализацијата, при што се нагласува како професионалниот спорт станува дел од глобалната економија и масовната култура. Дополнително, во учебникот се разгледува влијанието на спортот врз младите, образованието и процесот на социјализација, како и улогата на спортот во градењето колективен идентитет и национална припадност. Учебникот користи социолошки теории и емпириски примери за да покаже дека спортот не е неутрална активност, туку простор каде што се манифестираат општествените конфликти, вредности и идеологии.

Во целина, учебникот по спортска социологија нуди критички пристап кон спортот и помага читателот да го разбере спортот како важен дел од современото општество, со значајно влијание врз индивидуите и заедницата.

На крајот, особено задоволство, за овој учебник да ја види својата светлината на денот, споделуваме со рецензентите проф. д-р Ленче Алексовска-Величковска, редовен професор на Факултет за физичко образование, спорт и здравје, УКИМ и проф. д-р Лука Поповски, вонреден професор на Факултет за физичко образование, спорт и здравје, УКИМ, кои несебично своите позитивни сознанија ги споделија со мене и го збогатија со квалитет учебникот, на што сум особено благодарен.

Од авторот,
Проф. д-р Иван Анастасовски.

СОДРЖИНА

Глава 1

ДЕФИНИЦИИ, ТЕРМИНИ И ПОИМИ ВО СПОРТСКАТА СОЦИОЛОГИЈА

Вовед

стр.11

стр.11

1. Поим за општество

стр.13

2. Поим за социологија

стр.15

3. Поим за спортска социологија

стр.16

3.1. Физичкото и спортското образование - теорија

стр.17

3.2. Физичкото и спортското воспитување - теорија

стр.18

4. Поим за спортската дипломатија

стр.20

5. Поим за спорт

стр.21

6. Поим за спортски игри

стр.22

7. Поим за интеграција

стр.23

7.1. Поим за социјална интеграција

стр.23

8. Поим за нација – национална држава

стр.25

9. Поим за идентитет

стр.28

10. Поим за национален идентитет

стр.31

11. Поим за спортски идентитет

стр.33

Библиографија

стр.38

Глава 2

ПОСТАНОК И ДОСЕГАШЕН РАЗВИТОК НА СПОРТСКА СОЦИОЛОГИЈА

Вовед

стр.40

стр.40

1. Историски осврт на спортската социологија

стр.42

2. Предмет, суштина и значење на спортска социологија

стр.45

2.1. Предмет на спортска социологија

стр.45

2.2. Суштина на спортска социологија

стр.45

2.3. Значење на спортска социологија

стр.46

3. Поимно-терминолошки основи на спортска социологија

стр.47

4. Односот на спортската социологија кон другите општествени области и сегменти

стр.50

Библиографија

стр.52

Глава 3	
ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И СПОРТОТ	стр.53
Вовед	стр.53
1. Што претставува глобализацијата во спортот денес	стр.55
1.2. Предности и недостатоци на глобализацијата во спортот	стр.58
Библиографија	стр.63
Глава 4	
ДЕВИЈАНТНОТО ОДНЕСУВАЊЕ ВО СПОРТОТ И ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ	стр.64
Вовед	стр.64
1. Насилството – императив на победата	стр.66
2. Теории за насилство	стр.68
3. Форми и видови насилство	стр.71
4. Појава на насилство во спортот	стр.74
5. Спортско обложување нов социјален феномен	стр.77
6. Интернетот и социјалните мрежи можност за ширење на говор на омраза и дискриминација во спортот и физичкото образование	стр.80
Библиографија	стр.84
Глава 5	
СПОРТСКАТА СОЦИОЛОГИЈА ОСНОВА ЗА СПОРТСКАТА КУЛТУРА, СПОРТСКИОТ БОНТОН И СПОРТСКА ДИПЛОМАТИЈА	стр.86
Вовед	стр.86
1. Етика во спорт и физичкото образование – спортска етика	стр.88
2. Правила, морални кодекси и морални вредности во физичкото образование и спортот	стр.91
3. Фер плеј (Fair- Play) во спортот и физичкото образование	стр.95
3.1. Фер плеј (Fair-play) – како почит кон играта	стр.95
4. Кежаул (casual) спортска култура	стр.99
4.1. Кежуал (casual) спортска култура, култура на еден навивач	стр.99

5. Спортска култура и спортски бонтон	стр.102
6. Спортска дипломатија	стр.104
6.1. Примери за спортско-дипломатска активност	стр.106
Библиографија	стр.115
Глава 6	
СПОРТОТ ВО ОПШТЕСТВОТО	стр.117
Вовед	стр.117
1. Дефинирање на современиот спорт	стр.120
1.1. Краток историски осврт за спортот	стр.121
2. Теориска позадина на современиот спорт	стр.124
3. Општествената улога на спортот	стр.128
4. Децентрализација во спортот	стр.132
5. Социјализацијата како општествена функција	стр.137
5.1. Степени на социјализацијата	стр.139
5.2. Фази на социјализацијата преку спортот и физичкото образование и нивната општествена улога	стр.140
6. Поврзаноста на спортот и физичкото образование со семејство и физичкото воспитување на младите	стр.144
7. Важноста од користење на спортот и физичкото образование кај младите	стр.146
7.1. Спортот, физичкото образование и спортското воспитување	стр.148
8. Политиката и спортот	стр.151
9. Улогата на спортот во превенција на малолетничка деликвенција и криминалитет	стр.156
9.1. Дизајнирањето на спортот како превентивен фактор за спречување на малолетничка деликвенција и криминалот	стр.159
10. Улогата на волонтеризмот во спортот и физичкото образование	стр.162
11. Спортските и училишните манифестации како дел од спортски и образовен систем	стр.164
11.1. Видови и поделби на спортските манифестации	стр.165
11.2. Видови и поделби на училишни манифестации	стр.171

12. Социокултурните ефекти од спортските и училишните манифестации	стр.172
12.1. Причини за појавување на девијантното однесување на спортските и училишните манифестации	стр.173
Библиографија	стр.176
Глава 7	
СПОРТОТ ЗА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ	стр.178
Вовед	стр.178
1. Еволуација на спортот за лицата со попреченост	стр.180
2. Спорт за лица со попреченост	стр.182
2.1. Национални политики во Европската Унија за спортување на лица со попреченост	стр.185
2.2. Состојбата во Македонија со спортот и физичката активност на лицата со попреченост	стр.185
2.3. Примери за активност на лицата со попреченост во проекти од спортски карактер	стр.186
2.4. Препораки до државата за лицата со попреченост и нивна вклученост во општествениот живот	стр.187
Библиографија	стр.189

Глава 1

ДЕФИНИЦИИ, ТЕРМИНИ И ПОИМИ ВО СПОРТСКА СОЦИОЛОГИЈА

Вовед

Терминолошко-поимните прашања и проблематиката на разрешување на термините и поимите како во секоја општествена област, па така и во спортската социологија, имаат големо значење и се значаен теоретски сегмент за дефинирање на поимите. Дефинирањето на поимите и термините со кои се соочува една научна дисциплина е од стратегиско значење за нејзин понатамошен развој. Со оглед на тоа дека науката во структурален поглед се состои од одреден број сродни поими и категории, се наметнува потреба тие да бидат јасно дефинирани и прецизно објаснети, како и јасно искажани и на компатибилен начин формулирани. Од нивото на развиеноста на поимно категоризирани механизми не зависи само можноста за успешна анализа и обработка на сродна проблематика и наставна научна дисциплина, туку и квалитетот и нивото на теоретското воопштување.

Особено значење за прашањата на јасната поставеност на термините, поимите и категориите во дисциплината спортската социологија се согледува и во неможноста на нејзиното продлабочување на размислувањата од различни аспекти на природата, положбата и улогата на физичко образование и спортот во општеството, кои до ден-денес сè уште ја немаат утврдено својата општествена улога. Со прецизирање и сестраност на тие прашања се создаваат соодветни, и врз база на научни анализи, општествени претпоставки и решенија за многубројни прашања, пред сè, за статусот на физичкото образование и спортот во едно општество. Притоа, би се изградил концепциски современ и регулиран однос на општеството и општествените фактори според физичко образование и спортот, како составен дел на тие општествени процеси. Во тој случај, како резултат би било и порастот на нивниот углед во општеството, т.е. побрзо приклучување на физичкото образование и спортот кон тенденциите и движењата на современиот свет.

Доколку се работи за општества со развиени демократски традиции, со културни стандарди, со стабилни и развиени механизми на економско размислување и општествени институции и политички систем што го стимулира и поддржува физичкото образование и спортот, и самата положба на научното дејствување во таквите општествени системи е појасна, а со самото тоа постои поголема можност во слободата на реализирање на научното и стручно дејствување и етаблирање.

Според теоријата, спортската социологија претставува научна дисциплина која го проучува спортот како засебен општествен феномен. Таа се занимава со односот меѓу спортот и општеството, анализирајќи како социјалните структури, културните вредности, економските услови и политичките процеси влијаат врз спортот, како и како спортот влијае врз општеството.

Во современото општество, спортот не е само физичка активност или забава, туку и значаен социјален институт. Преку спортот се изразуваат националниот идентитет, родовите улоги, класните разлики и етничките односи. Спортските настани често имаат силно симболично значење и можат да поттикнат општествена кохезија, но и конфликти.

Спортската социологија има за цел да ги проучува темите како што се:

1. Социјализацијата преку спортот;
2. Улогата на спортот во образованието;
3. Професионализацијата и комерцијализацијата на спортот;
4. Родовата нееднаквост и дискриминацијата;
5. Медиумите и спортот;
6. Насилството и девијантното однесување во спортот.

Со примена на социолошки методи и теории, спортската социологија придонесува за подобро разбирање на општествените процеси што се одвиваат во и околу спортот. Таа нуди основа за критичко размислување и за креирање политики кои го унапредуваат спортот како позитивна општествена вредност.

Дефинициите, термините и поимите што се употребуваат во овој академски учебник би сакал да ги класифицирам во домен на општествено-спортските науки, кои воедно значат можност за определување понатамошни политика на нашиот општествен систем во делот на едукацијата и спортското образување, спортското воспитување, спортската дипломатија, спортската интеграција итн., а тие поими се:

1. Поим за општество;
2. Поим за социологија;
3. Поим за спортска социологија;
4. Поим за спортска дипломатија;
5. Поим за спорт;
6. Поим за спортски игри;
7. Поим за интеграција;
8. Поим за нација – национална држава;
9. Поим за идентитет;
10. Поим за национален идентитет;
11. Поим за спортски идентитет.

1. Поим за општество

Општество е група луѓе кои живеат и работат заедно во полузатворен (полуотворен) систем на меѓусебни врски и односи. Освен луѓето, во општество со прецизно определени улоги се организираат и одредени животински видови. Најкарактеристични примери за тоа се општествата на пчелите, мравките, термитите.

Поимот општество е една од најраспространети категории, која има своја употреба во секојдневниот живот и во науката. Авторот Супек истакнува: Општеството денес се дефинира како организиран состав на луѓе кои имаат свое природно и историско потекло, свесна контрола и учество во заеднички вредности (Супек, Р. 1984).

Општество е група луѓе кои живеат и работат заедно во полузатворен (полуотворен) систем на меѓусебни врски и односи (Fiamingo. A. 1974). Општество не е прост збир на поединци. Тоа претставува систем формиран врз основа на нивната асоцијација и претставува една реалност која има свои карактеристики (Dirkem, E. 1963).

Општество, кое по конвенцијата и по природното право претставува агрегат, треба да се сфати како мноштво од природни и вештачки поединци, чија волја и сфери се наоѓаат во многу односи едни спрема други и едни со други (Tönnis, F. 1969).

Општеството е повеќе или помалку организирана заедница на луѓе каде што истите, под одредени природни околности, извршуваат различни активности (улоги) (Porović, M. 1967).

Општество е заедница од луѓе кои живеат заедно и се поврзани преку правила, вредности, култура, јазик и меѓусебни односи.

Во општеството луѓето:

1. Соработуваат;
2. Комуницираат;
3. Создаваат закони и обичаи, и
4. Се грижат едни за други.

Примери за општество:

1. Семејство;
2. Училиште;
3. Град или држава, и
4. Целото човештво.

Во современата литература постојат одредени елементи на дефиницијата за општеството, и тоа:

1. Посебна димензија на стварноста;
2. Последица на заемното дејствување на луѓето врз природата;
3. Посредник помеѓу човекот и природата;
4. Заедничка производна дејност, и

5. Самостојна (автархична појава) доволна сама на себе.

Би сакал да повторам дека општество е група луѓе кои живеат заедно и меѓусебно соработуваат. Тие имаат заеднички правила, обичаи, јазик и култура. Во општеството секој има улога и одговорност. Или ако тоа го гледаме низ призма на реален пример, тоа изгледа вака:

1. Семејството е мало општество.
2. Училиштето е општество каде учениците и наставниците учат и работат заедно.
3. Државата е големо општество со закони и институции.

Едно е факт дека, без општество луѓето не би можеле да живеат, учат и напредуваат заедно.

2. Поим за Социологија

Социологија е наука за општеството (Comte Auguste, 2005). Таа е општествена наука, која користи разновидни методи, како и емпириско истражување и критичка анализа за развивање и обработување тело на знаење и теорија за човечката општествена дејност, често со цел да се примени таквото знаење за проследување на општествената благосостојба.

За основач на социологијата се смета *францускиот филозоф Огист Конт (Isidore Auguste Marie François Xavier Comte)*, кој и го дал името од латинскиот збор: socius(другар) и грчкиот збор logos(наука, идеја). Социологијата е општа и теоретска научна дисциплина, додека историјата е поединечна. И двете го проучуваат целокупниот општествен живот, но социологијата создава поими земајќи ги заедничките особини од поединечните случаи.

Социологијаспоред Фиаменго (Фиаменго, 1974)е најопшта општествена наука која се занимава со проучување на општеството во севкупноста и утврдување на законитостите во манифестирање на општествените и природните појави како интеракција меѓу нив.

Социологијата го проучува целото општество, но постојат посебни општествени науки кои проучуваат само дел од општеството: правни науки, политички, економски науки, образовни науки, спортски науки. Покрај тоа што социологијата е теоретска, таа е и применета бидејќи истражува различни општествени појави, со цел да објасни различни општествени проблеми за да помогне во нивното решавање.

Социологија е општествена наука која го проучува општеството, односите меѓу луѓето и начинот на кој тие живеат заедно.

Што поточно проучува социологијата?

1. Како луѓето се однесуваат во групи;
2. Семејството, училиштето, пријателствата;
3. Правилата и нормите во општеството;
4. Културата и традициите, и
5. Промените во општеството.

Социологијата секогаш се обидува да објасни зошто луѓето се однесуваат различно во семејство, на училиште или во општеството, затоа накратко резиморано социологијата е наука која го проучува општеството и односите меѓу луѓето.

3. Поим спортска социологија

Спортската социологија е социолошка студија за спортот како општествен феномен, која испитува како спортот ги обликува и е обликуван од вредностите, нормите и структурите на општеството, вклучувајќи ги прашањата за раса, пол, класа и моќ. Го користи спортот како леќа за разбирање на пошироките општествени обрасци и проблеми, наместо да се фокусира исклучиво на самите игри. Оваа област истражува сè, од индивидуалното спортско однесување до организацијата на спортски настани и колективните идентитети формирани преку навивачите.

Спортската социологија е гранка на социологијата која го проучува спортот како општествен феномен. Таа се фокусира на односот помеѓу спортот и општеството, анализирајќи како социјалните структури, културните вредности, економските услови и политичките процеси влијаат врз спортот, но и како спортот, за возврат, влијае врз општеството.

Спортската социологија е релативно млада научна дисциплина чија младост е условена од два фактора, и тоа:

1. Од развитокот на општата социологија и другите социолошки дисциплини кон крајот на 19 и почетокот на 20 век. Со тоа од нивната условеност на напластените општествени проблеми во тоа време кои барале адекватна општествена анализа и прецизно објаснување за разрешување на тие проблеми, со примена на адекватни научни методи.
2. Од развитокот на сегментот спорт како дел од тогашната физичката култура кој претставувал општествен феномен. И поради обемната масовност на учесниците и партиципиентите, како и на посетителите, отвора нови нерешени противречни прашања и проблеми навлегувајќи сè подлабоко во егзистенцијата и животот на поединецот и групите, нивните односи и начинот на живеење, понатаму односите помеѓу народите, државите и нациите, со тоа што и самиот спорт стана присутен во виталните процеси, движењата и проблемите на секое современо општество.

Спортска социологијата е оној дел од социологија што се занимава со феноменот спорт и ги истражува и проучува законитостите на општествените односи и движења внатре во самиот сегмент спорт(Анастасовски, А. 1988).

Поради тоа што преку спортот може да се прекршуваат разни општествени проблеми, па оттаму и спортската социологија добива на важност во поглед на проучување на спортот како специфичен општествен феномен (Божовиќ, 2009). Спортската социологија е релативно нова научна дисциплина која исклучиво е врзана за системот образование, со тоа што дава акцент на физичкото образование. Спортската социологија според Анастасовски (Анастасовски, А. 1989)е емпириска и теориска наука, која ги истражува општествените појави поврзани со активноста во физичко образование, како и неговата општествена функција.

Спортската социологија е гранка на социологијата што го проучува спортот како општествена појава. Таа се занимава со прашања како што се:

1. Како спортот влијае врз општеството и обратно;
2. Улогата на спортот во формирање на идентитет (пол, возраст, нација, класа);
3. Тимска работа, натпреварување и соработка;
4. Професионален спорт, пари и медиуми;
5. Неправди и нееднаквост во спортот (на пр. пол, раса, пристап до спорт), и
6. Навивачи, спортска култура и насилство.

Накратко: спортската социологија гледа на спортот не само како игра или физичка активност, туку како дел од културата и секојдневниот живот на луѓето.

Што е тоа што го изучува спортската социологија, во неколку реченици тоа може да се опише како:

1. Изучување на општествени структури во спортот, како општествената класа, полот, расата и етничката припадност влијаат врз тоа кој учествува, кој успева и кој има моќ во спортот;
2. Понатаму, спортот како социјално огледало, како спортот ги одразува и зајакнува општествените вредности, норми и верувања за спортските тела, општествените односи и успехот;
3. Спортот и идентитетот, како спортот создава чувство на припадност и колективен идентитет за поединци и навивачки групи;
4. Општествена контрола и слободно време, преку улогата на спортот во обезбедувањето достоинствени активности за слободно време и влијанието врз социјалното однесување;
5. Економско и културно влијание, економските, финансиските и социјалните ефекти на спортот врз поединците и општеството како целина.

3.1. Физичкото и спортско образование – теорија

Физичкото и спортско образование е педагошко-спортски процес на градење и обликување на современа развиена личност, која има за цел да се служи за потребите на општеството, со примена на адекватни активности од спортски елементи.

Физичкото и спортско образование е резултат на социјалното и општественото развивање и се одредува со конкретни општествени односи и норми, кои во физичкото и спортско образование дејствуваат заемно, како и физичко развивање (кое постојано се усовршува) и педагошката дејност која насочува кон постигнување одредена општествена цел и општествени стандарди.

Физичкото и спортско образование е наставен предмет кој преку движење, вежбање и спорт го развива телото, здравјето и спортскиот дух кај учениците.

Целите на физичкото и спортско образование се насочени кон:

1. Подобрување на физичкото и менталното здравје;
2. Правилен раст и развој;
3. Развој на моторичките способности;
4. Стекнување здрави животни навики, и
5. Развој на тимски дух и фер-плеј.

Моторички способности кои се развиваат во процесот на физичкото и спортско образование се:

1. Сила– способност за совладување отпор;
2. Брзина – брзо изведување на движења;
3. Издржливост – подолготрајна активност без замор;
4. Гибкост – подвижност на зглобовите;
5. Координација – усогласени и прецизни движења.

Физичката подготвеност во делот на физичкото и спортско образование се постигнува со:

1. Редовно вежбање;
2. Правилна исхрана;
3. Доволен одмор;
4. Здрав начин на живот.

Спортот и спортското натпреварување во процесот на физичкото и спортско образование се насочени кон развивање на:

1. Дисциплина;
2. Упорност;
3. Самодоверба;
4. Почитување на правилата и противникот.

Она што е важно да се напомене дека физичкото и спортско образование се задолжени да промовираат и јакнат фер плејот како концепт, што во суштина би значело:

1. Чесна игра;
2. Почитување на судиите, и
3. Прифаќање победа и пораз.

3.2. Физичкото и спортско воспитување - теорија

Физичкото и спортско воспитување е педагошки процес на градење на личноста со примена на адекватни моторни активности. Тоа е педагошки процес насочен кон морфолошко и функционално усовршување на човековиот организам, формирање и подобрување на основните динамички способности, вештини, знаења и навики (Анастасовски, А. 1994).Целта на физичкото и спортско воспитување е да се придонесе за правилен развој на позитивна личност, односно развој на физичките, функционалните и моторичките способности, зачувување и унапредување на здравјето, а со тоа раст и развој на позитивните особини на личноста.

Најопшта цел на целокупниот систем на физичкото и спортско воспитување е всушност подготовката на децата за живот, работа и слободно време, а со тоа и интензивен развој на сите органи и системи на човековиот организам: срце, бели дробови, крвни садови. Од сето ова произлегува дека физичкото и спортско воспитување е неопходно за децата од сите возрасти.

Спортското воспитание е дел од воспитно-образовниот процес кој преку спортски активности и натпреварување го развива телесното здравје, карактерот и социјалните вештини на учениците.

Целите на физичко и спортското воспитание се наочени кон:

1. Развој на физичката подготвеност;
2. Јакнење на здравјето;
3. Развој на дисциплина и самоконтрола;
4. Поттикнување тимска работа, и
5. Воспитување во духот на фер-плеј.

Додека во овој дел можеме да зборуваме дека физичкото и спортско воспитание развиваат вредности што понатака треба да го јакнат и негуваат спортот, а тие вредности се:

1. Одговорност;
2. Упорност;
3. Почитување правила;
4. Соработка, и
5. Самодоверба.

Спортското однесување кое е составен дел од физичкото и спортско воспитание придонесува за:

1. Почит кон соиграчите и противниците;
2. Коректен однос кон судиите, и
3. Прифаќање победа и пораз.

Она што е видливо за состојбите кои се поврзани со физичкото и спортско воспитание е дека тоа им дава значење за младите и помага во:

1. Правилен раст и развој;
2. Создавање здрави животни навики, и
3. Позитивно користење на слободното време.

4. Поим за спортската дипломатија

Спортската дипломатија има за цел да помага при надминување на културните разлики, и при тоа има активна улога во зближувањето на луѓето. Како активност во преден план, дипломатијата во спортот значи стекнување вештини, како што се лидерство, тимска работа, почитување на правилата, како и почитување еден кон друг, односно почитување на различностите.

Спортска дипломатија значи користење или употреба на спортот за подобрување на односите меѓу држави и народи. Спортската дипломатија претставува начин на кој државите преку спортски настани, натпревари и соработка градат пријателство, мир и меѓусебно разбирање.

Со развојот и афирмацијата на професионалниот (квалитетен) спорт во меѓународната спортска соработка, борбата за престиж и угледот на сопствената држава во меѓународните односи по пат на спортот и големите спортски достигнувања, како и потребата за организирано водење на политиката и оперативните активности на тоа поле, во услови на глобалните општествени движења, се отвораат нови прашања за спортските дипломатски активности во областа на спортот, а особено проблемот околу квалификувани и квалитетни спортски работници и кадри за извршување на оваа престижна работа (Štakić. Đ. 2000).

Така е во последно време препознатлив термин, спортска дипломатија, со својата цврста емпириска втемеленост, но и со многу ретки (стручни и научни) толкувања и определби (Štakić, 2000).

Со оглед на природата на меѓународниот спорт, на карактерот и начинот на функционирањето на меѓународните спортски асоцијации, институции, органи и тела, како и улогата и влијанието на спортските функционери во меѓународните спортски и други односи, и самиот термин спортската дипломатија (цврсто поврзан со вкупните односи на независните меѓународни правни односи на признаените држави), во голема мера подразбира специфична ситуација и голем степен на одговорност во одредена смисла на автономијата и суверенитетот на тие асоцијации, институции, тела и органи, кои инаку имаат огромен меѓународен углед и авторитет и со потврден статус на членство.

Општо кажано е тоа дека спортска дипломатија тако таква е насочен кон тоа да преку спортот се поврзуваат луѓето и државите. На пример: кога две држави со напнати односи се натпреваруваат во одреден спорт и со тоа ги подобруваат односите, тоа се нарекува спортска дипломатија.

5. Поим за спорт

Спортот претставува физичка активност или игра, често натпреварувачка и организирана, која ги одржува или подобрува физичките способности и вештини. Спортот може да им обезбеди уживање на учесниците и забава на гледачите. Бројот на учесници во одреден спорт може да варира од стотици луѓе до една личност.

Спортот има значајна улога во животот на милиони луѓе низ целиот свет. Илјадници луѓе се активни чинители во спортот и во него активно практикуваат и многу жени и мажи, како и припадници на различни старосни генерации. Од друга страна, имаме мнозинство други луѓе кои се гледачи, љубители, поддржувачи, но и критичари на спортот. Но и оние личности што не се вклучени или, пак, спортот не е дел од нивниот начин и филозофија на живеење, оние што апсолутно се незаинтересирани за спортските збиднувања, на индиректен начин ги чувствуваат влијанијата од спортот бидејќи спортот е дел од општеството и спортот има влијание на јазикот, свеста и културата во секое општество.

Во светските јазици, како што истакнува Нешиќ Милан, зборот спорт и слични термини доаѓаат од зборот **DISPORT**, што значи активност која произведува игра, забава, разонода, оставање на работата и грижата, добро расположение, дружење преку забава (Nešić, 2007).

Под поимот спорт сеподразбира нормална физичка активност или вештина изведена под јавно прифатени правила и со цел да рекреира за натпреварување, за сопствено уживање, за усовршување, за развивање на вештина, или за комбинација од наведените. Она што го карактеризира секој спорт е јасната цел, комбинирана со впечатокот за индивидуална (или тимска) вештина или способност. Првите спортови како на пример лов и трчање настанале бидејќи биле потребни за да се преживее. За разлика од тогаш, подоцна луѓето се занимаваат со спорт за здравје и релаксација, додека денеска тоа го прават исклучиво за бизнис.

6. Поим за спортски игри

Спортски игри се рекреативно-спортски активности што вклучуваат еден или повеќе играчи. Една игра може да се дефинира според:

1. Целта што играчите се обидуваат да ја постигнат.
2. Одреден сет правила кои одлучуваат што играчите можат, а што не можат да прават.

Спортските игри постојат, главно, за забава и уживање, но исто така тие можат да имаат и образовна или стимулативна улога. Игрите можат да вклучуваат еден играч што дејствува сам или два и повеќе играчи што дејствуваат соработнички. Повеќето вклучуваат натпревар меѓу два или повеќе играчи. Преземајќи дејство што спаѓа надвор од правилата, општо земено, претставува фаул или мамене во самите игри.

Спортските игри се колективни или индивидуални игри со точно утврдени правила, кои се изведуваат со топка или друг реквизит и имаат натпреварувачки карактер. Главни карактеристики на спортските игри се:

1. Имаат јасни правила;
2. Се играат индивидуално или во екипа;
3. Развиваат физички и психички способности, и
4. Поттикнуваат фер плеј и тимска работа.

Бенефициите од користењето на спортските игри, во суштина тие:

1. Ја подобруваат координацијата и брзината;
2. Ја развиваат издржливоста и силата;
3. Го зајакнуваат тимскиот дух, и
4. Ја подобруваат концентрацијата и реакцијата.

7. Поим за интеграција

Интеграција е чин на спојување на помали компоненти во еден систем што функционира како еден. Дефинирајќи ја интеграцијата, се доаѓа до констатација дека чинот или процесот на интегрирање во себе вклучува:

1. Инкорпорирање на еднаквост во општеството или организирање на поединците од различни групи.
2. Координација на менталните процеси во нормална ефективна личност или со животната средина.

Интеграција значи поврзување, вклучување или обединување на различни делови во една целина.

Општо кажано, интеграцијата е процес во кој:

1. Различни луѓе, групи или елементи;
2. Се вклучуваат и соработуваат, и
3. Рамноправно во заедничка средина.

Примери: Интеграција во училиштето – вклучување на сите ученици, без разлика на разликите, Социјална интеграција – активно учество во општеството, Интеграција во спортот – играње и соработка на сите членови во екипа, Интеграција во наставата – поврзување на различни предмети во една тема.

7.1. Социјална интеграција

Социјална интеграција е процес на меѓусебно поврзување на поединци или на социјалните групи и нивното интегрирање во една поголема и релативно хармонична социјална целина. Зајакнување на социјалната интеграција доведува до такви форми на однесување кои се соодветни на социјалните норми, како и на хармонично и ефикасно функционирање на групата, додека гледано од субјективна гледна точка, има за цел да го зголеми задоволството на поединецот, како и прифаќање на заеднички симболи и развој на идентитет на групата. Социјалната интеграција, набљудувана од поширок аспект, се смета за сложен инклузивен процес.

Социјалната интеграција е процес на вклучување на поединците или групите во општеството со еднакви права, обврски и можности.

Социјалната интеграција значи:

1. Активно учество во заедницата;
2. Прифаќање на различностите;
3. Еднаквост и почитување, и
4. Соработка и комуникација.

Примери на социјална интеграција

1. Вклучување на сите ученици во училишните активности;
2. Соработка меѓу деца од различни култури
3. Интеграција на лица со попреченост во училиштето и спортот, и
4. Заедничко учество во тимски и спортски активности.

Улога на спортот во социјалната интеграција е да: ги зближува луѓето, развива тимска работа, ја намалува дискриминацијата, и поттикнува фер плеј и солидарност. Најопшто кажано е тоа дрка социјалната интеграција значи сите да бидат прифатени и активни членови на општеството.

8. Поим за нација – национална држава

Нацијата е феномен кој може да биде дефиниран на различни начини. Една од можните дефиниции е луѓе со заедничко минато, култура, јазик, заедничка економија, единствена одделна територија и единствена самосвест.

Според Саруп (Sarup, 1996), нацијата е политичко уредување на границите и се гради преку заеднички јазик и култура. Луѓето изразуваат одреден начин на живот и ја задоволуваат потребата за припадност преку идентификација со одредена нација. На прво место, терминот „нација“ (nation) не значи „народ“ (people), туку означува „роден“ и во таа смисла нациите не се само збир на луѓе со исто потекло, и не е само етничка група, туку многу широка и сложена заедница на луѓе која настанала во граѓанското општество (Кулиќ и Коковиќ, 2014). Нацијата, во потесна смисла на зборот, е комбинација на сите граѓани на една држава. Овие граѓани може да се од различни етноси и да исповедаат различни религии. Нациите се продукт на државите, како политичко-територијални заедници кои влијаат врз сите свои граѓани преку своето законодавство и државна политика.

Националната држава е најуниверзалната форма на политичко и културно организирање во современиот свет (Bairner, 2001) и токму под оваа конструкција на нација-држава се формираат националните идентитети. Важно е да се забележат разликите помеѓу концептите на националност и национален идентитет. Националноста ја подразбира националната држава на која ѝ припаѓа едно лице (поединец), додека националниот идентитет се состои од чувство на припадност кон нација-држава. (Bairner, 2003). Националните култури содржат конкурентни дискурси кои се поврзани со дејствата на одредени групи. Всушност, Мекгвајер (Maguire, 2001) нагласува дека националните идентитети вклучуваат референци за „замислена заедница“ која содржи приказни и спомени што ја поврзуваат сегашноста на една нација со нејзиното минато.

Преку овие дискурси, луѓето конструираат значења кои влијаат и ги организираат нивните и туѓите постапки и сфаќања за себе. Овој национализам е моќно промовиран преку спортот. Доминантните групи конструираат идентитети со производство на значења за нацијата со кои луѓето би можеле да се идентификуваат. Затоа, се смета дека специфичните спортови ги отелотворуваат квалитетите на национален карактер. „Различните спортови ги претставуваат поединците, заедниците, регионите и нациите, а клучна карактеристика на спортскиот процес е тоа што се користи од различни групи, основани, како и појавни или аутсајдерски групи, за претставување, одржување и/или предизвикување идентитети“ (Meguire, 1994).

Нацијата е заедница на луѓе обединети со духовни, социо-економски, културни и политички врски. Латинскиот збор *patio* во преводот значи „племе, луѓе“. Во системот на меѓународно право, терминот „нација“ е синоним за концептот на државата. Од гледна точка на политиката, нација се нарекува народ кој униформно се поставува во просторот и времето, го поврзува своето постоење со одредена територија и историја на развој. Ова самостојно позиционирање мора да биде стабилно и свесно. Појава на нацијата е поврзана со развојот на производствените односи, создавање на заеднички пазар, заедничка култура и јазик. Овој процес се развива различно и со различна

брзина на различни места и зависи од специфичните услови. Во средниот век, обединувачките единици кои поврзуваат во една целина разнородни етнички групи се државата, религијата и етничката култура. Подоцна се формираат регионални заедници, кои се исти со одредени географски области, имаат позната политичка особеност и за секоја од нив постојат специфични културни вредности. Во овие заедници кои брзо се создаваат почна постепено да се раѓа свеста за припадност кон една заедничка група на луѓе, поврзани со еднаков и за секоја од нив специфичен идентитет, што всушност е раѓање на национализам.

Во делото „Редот на слободата“, авторот Фон Хајек експлицитно вели дека демократијата е процес на одлучување во јавниот домен (Fon Hajek, 1972), кој веќе е ограничен и определен врз основа на либералните принципи. Со други зборови, либерализмот содржи импликации за тоа каква треба да биде содржината на законот, па во таа смисла, државата треба да се заснова не врз демократија, туку врз либерални принципи, што не може да се достигне демократски.

Значењето на овие ставови на Фон Хајек, кои најдиректно се однесуваат не само на распределбата на богатството, туку и на финансирањето на културата и спортот - може едноставно да се изрази со изјавата на Трилатералната комисија, според која „модерното општество треба да се заснова пред сè на слободата (која овде, всушност, ја подразбира слободата на претприемништвото), на која потоа треба да ја додадеме демократијата (еднаквост во одлучувањето за работите за кои може да се одлучува), односно во формулата: „слобода плус демократија“ (Fon Hajek, 1972).

Родното место на европските национални држави е Француската револуција. Воспоставување на единствен национален пазар, создавање на единствен правен поредок, универзализација на граѓанските права – сето тоа се достигнувања на оваа револуција, од која како конечен резултат произлегува единството на нацијата и државата (Žunjić, 2011). Другата страна на ова единство е создавање на национални институции, кои негуваат одредена култура, како и заштита на националната буржоазија, односно регулирање на пазарните односи во овие земји.

Ова придонесува за одржување на односот меѓу националната држава и спортот. Спортот, пред сè, претставува облик на политика: владејачките општествени групи во националната држава воспоставуваат спорт според нивните сопствени интереси. На почетокот, спортот не беше дел од забавната индустрија, туку како што е претставено во претходното поглавје – форма на слободно време на младата буржоазија. Меѓутоа, кога одредени спортски активности стануваат прифатени од работничката класа, спортските натпревари започнуваат да претставуваат еден вид симболична класна борба, која ја докажува својата виталност и изворна сила. Доминантната политика на спортот во една национална држава е секогаш онаа што произлегува од политичките интереси на владејачката класа. Во таа смисла, можно е во 20 и 21 век да се издвојат неколку политички конструкции на спортот, во кои до израз доаѓа одредена политичка намера.

Спортот и национализмот се веројатно две од најемотивните прашања во современиот свет. И двете инспирираат интензивна посветеност и често водат до насилство. Спортот често е средство за изразување на националистички чувства. Па оттаму, се смета дека глобализирачките импулси го намалуваат значењето на националниот идентитет воопшто, додека истовремено ја ослабуваат врската помеѓу спортот и изразите на национализмот. Меѓутоа, постојат согледувања кои укажуваат на тоа дека изнесување на поголем степен на доверба, сугерира дека, како резултат на процесот наречен глобализација, односот меѓу спортот и националниот идентитет очигледно се разоткрива за да се открие сè похомогена глобална спортска култура.

Самата нација е еден од најдискутираните концепти во современата социјална и политичка мисла. Нејзиниот прецизен карактер е подложен на широк спектар на толкувања, при што јазикот, етничката припадност, географијата, религијата и заедничкото искуство се наведени како нејзини основни детерминанти.

9. Поим за идентитет

Идентитет е збир на особини, вредности и карактеристики по кои една личност или група се препознава и се разликува од другите. Идентитетот ги опфаќа името, културата, јазикот, традицијата, верувањата и чувството на припадност на поединецот или заедницата.

Според психолошкото значење, идентитетот претставува свест на поединецот за себеси и за својот континуитет во времето. Претпоставува постоење континуитет на некои својства и покрај постojаните промени во животот. Чувствувањето на сопствениот идентитет е во исто време и свесен и несвесен процес. Идентитетот започнува да се формира многу рано во детството, а во периодот на адолесценција тоа е една од клучните развојни задачи. Во овој развоен период, според Ериксон (Erikson, 1968), се случува најголемата криза на идентитетот, кога адолесцентот си го поставува клучното прашање „кој сум јас“, „за што се залагам“ и слично.

Од посебна важност во процесот на формирање на идентитетот се луѓето од непосредната околина, но, исто така и системот на социјални вредности на заедницата во која поединците живеат. Ериксон (Erikson, 1968), идентитетот го дефинира како општа слика која поединецот ја има за себе. Според него, чувството на личен идентитет се заснова врз чувство на единство, чувство на континуитет и чувство на заемност меѓу сопствената и туѓата перцепција. Оттука, поемец кој има стекнато чувство на личен идентитет има искуство на континуитет меѓу она што некогаш бил, што е денес, и она што замислил дека ќе биде.

Ериксоновата концепција интегрира три перспективи:

1. Структурална – идентитетот вклучува, најчесто несвесна, реорганизација на потребите и минатите идентификации;
2. Социјална – идентитетот треба да означи нова асимилација на социјалните очекувања и вредности и повеќе лична интегрираност во општеството и културата, и
3. Феноменолошка – идентитетот е манифестиран на нов начин во искусувањето на себе си што се карактеризира со чувство на единственост и индивидуалност, како и со чувство на целисходност и самодоверба.

Идентитетот помага да ги разликуваме луѓето едни од други. Видовите на идентитет кои поединецот ги поседува зависат од улогите кои тој/таа ги има во заедницата во која живее. Социолошкиот концепт на идентитетот вклучува поими за „социјален идентитет“, „личен идентитет“ и „идентитет на егото“.

Кога станува збор за „социјален идентитет“ важно е да се има предвид дека различни културни и социјални фактори влијаат врз степенот до кој поединецот е приморан да се вклопи во достапните „калапи“ на идентитетот. Тие се идентитети на кои или се гледа дека обезбедуваат одредена општествена вредност, или им се припишува или импутира на други со цел да се постават или лоцираат како општествена вредност (Cote & Levine, 2002). Личните идентитети се самоозначувања и самоприпишувања кои поединецот ги практикува или ги потврдува во текот на

интеракцијата и во суштина се значењата што поединецот си ги припишува на „себеси“ (Snow & Anderson, 1987). „Личниот идентитет“ е концепт кој го става фокусот врз специфичните индивидуалности кои се својствени за секој од нас, а кои произлегуваат како резултат од усогласувањето помеѓу нашите општествени идентитети и уникатноста и посебностите на нашето вистинско доживеано искуство (Cote & Levine, 2002).

Терминот „его идентитет“ се однесува на чувството на континуитет во „јас“ (или личност), што поединците го доживуваат во долги периоди од нивниот живот. Иако една поединец доживува огромни промени помеѓу времето на неговото зачнување и смрт, тој останува ист, единствен поединец.

Сложеноста на поимот идентитет упатува на заклучокот дека еден поединец може да поседува „повеќе идентитети“ (личен, културен, етнички, национален и сл.). Идентитетот на поединецот има повеќе страни. Честопати, другите луѓе (соседи, пријатели, наставници, странци) имаат различна перцепција и мислење за ист поединец. Оттука, потребно е да се слушнат различните мислења и перцепции, за да се дознае повеќе за конкретен поединец.

Идентитетот е дефиниран и од нас самите и од нашата интеракција со другите (табела 1). Тој е дефиниран преку означување на разликите помеѓу поединците, како и преку потребата да се припаѓа или да се биде заштитен од семејството или врсничката група. Младите луѓе ќе се разберат подобро себеси ако ги истражуваат нивните лични чувства и потреби, нивниот личен развој и нивните желби за иднината. Тоа ќе го научат, доколку конструктивно придонесуваат во различни ситуации на социјалната интеракција.

Културниот идентитет се стекнува низ процесот на социјално учење во рамки на културното наследство, кое го сочинуваат јазикот, обичаите, нормите на однесување и вредностите. Авторот Стауб (Staub, 2003) прави разлика меѓу личен и социјален идентитет. Според него, личниот идентитет е посебен стил со кој поединецот пристапува кон решавање на проблеми, а има корени во културата и е обликуван од неа. Социјалниот идентитет, пак, е степен на поврзаност на личниот идентитет со групата. Содржините на социјалниот идентитет се вид групно самопоимање. Авторот понатаму ги разграничува поврзаниот и вградениот идентитет. Вградениот идентитет е многу зависен од групата и не овозможува разграничување на поединецот од неа. Истиот се среќава кај поединци кои практикуваат слеп патриотизам. Од друга страна, поединците со поврзан идентитет можат да го издвојат своето гледиште и да се спротивстават на групните ставови или да се дистанцираат од групните негативни и насилни активности. Оттука, овој идентитет е потипичен за поединците со конструктивен патриотизам.

Динамиката и природата на културниот идентитет се во неговото дијалектичко единство меѓу два спротивставени процеса. Од една страна се одвива процесот на идентификација и асимилација. Од друга страна тече процесот на индивидуализација. Ова е, всушност, универзален начин на функционирање на културниот идентитет.

Табела 1. Пример на идентитет

Вид на идентитет	Пример
Полов идентитет	Машко/Женско
Возрасен идентитет	10....15.....25.....35.....45.....55 години
Национален	Македонец-ка/Албанец-ка/Србин-ка/Турчин-ка итн.
Етнички	Македонец-ка/Албанец-ка/Србин-ка/Турчин-ка итн. (потекло)
Религиски	Православен-а/Мусилман-ка/Католик-чка/ Будист-ка/Атеист-ка....итн,
Спортски	Фудбалер-ка/Ракометар-ка/Кошаркар-ка/Одбојкар-ка.... итн,
Културен	Културна припадност (пр. македонска култура и традиција)
Професионален	Лекар-ка/Професор-ка/Адвокат-ка/Пилот-ка... итн.

10. Поим за национален идентитет

Во општествената, политичката, културната и медиумската комуникација, поимот **национален идентитет** е еден од најексплоатираните и најактуелните (Рајчинова-Николова, 2015). При самото негово споменување се подгреваат страстите, зошто тој претставува важно општествено, политичко и егзистенцијално прашање.

Националниот идентитет е чувство на припадност кон заедницата на една држава или нација. Тој е изградена врз основа на аспекти поврзани со културата, јазикот, етничката припадност, религијата или карактеристичните традиции на споменатата заедница. Како таков, се заснова врз концептот на нација, што е заедница на луѓе кои споделуваат низа историско-културни врски и живеат на иста територија или држава. Националниот идентитет е основен за чувството на кохезија и единство на државите.

Националниот идентитет е идеја што произлегува од националните конструкции направени од национализмите од 19 век, главно, во европските и американските национални држави, иако последователно се шири низ целиот свет. На поединците политички им се доделува национален идентитет по нивното раѓање, тие се воспитувани со специфичен јазик и се опкружени со специфични културни очекувања, но сепак, за Мандан (Mandan, 2001), националниот идентитет не треба да се гледа како нешто наследено. Наместо тоа, овој автор го конципира националниот идентитет како конструкт, обликуван од одредени луѓе, од одредени причини, во одредено време. Луѓето се општествени актери и преку интеракција со другите општествени актери, тие се конституираат и трансформираат себеси. Низ историјата, групите конструирале различни национални идентитети за да одговараат на нивните цели. Авторот смета дека националниот идентитет е идеологија, мислејќи на начинот на кој работите што ги кажуваме и во кои веруваме се поврзуваат со структурите на моќ на општествата во кои живееме. Тоа е лепак што ги врзува луѓето за нивните општествени обврски. Националниот идентитет станува уште покомплициран облик на идентитет, бидејќи сè поголем број луѓе развиваат чувство за транснационалност поради процесите на глобализација.

Националниот идентитет може да биде предмет на политичката рамка на една држава или може да биде поврзан со најстариот податлив концепт на нацијата, што значи дека може да има различни национални идентитети во рамки на една држава (мултикултурализмот и мултикултурализмот на некои американски држави, како што е Боливија), или истиот идентитет во различни држави (на пр. еврејскиот народ). Националниот идентитет може да се манифестира на различни начини и во различен степен преку патриотизам, национализам и шовинизам. Може да се изрази во чувства кои се движат од самољубие и гордост, до ксенофобија и фанатизам. Исто така, националниот идентитет може да се искористи како елемент на отпор против колонијалистичката доминација или империјалистичките агресии, како што се случи во текот на 20 век, со деколонизацијата и движењата во третиот свет.

При крајот на осудесетите години од минатиот век национализмот постанува значаен (но не и клучен) момент за собирање на навивачките групи. На фудбалските стадиони ширум Балканот се носеа национални симболи и обележја, се пееја забранети песни со навредливи содржини на национална основа, со кои се искажуваше нетрпеливост кон друга национална припадност (денешна етничка припадност). Авторот Врџан ќе рече дека сите оние кои живееле со приземни и подземни текови на општествениот живот, токму поради фудбалот испливале на површина пробијавќи се преку јавноста до водечки општествен фактор (Vrcan, 1990). Факт е дека фудбалот, стадионите и навивањето ја извадија на површина општествената криза, а одиграа значајна политичка, хомогенизирачка и мобилизаторска улога за народните маси.

11. Поим за спортски идентитет

Спортски идентитет е чувството на припадност и препознавање на поединецот или групата преку спортот. Спортскиот идентитет ги опфаќа спортските интереси, вредности, тимови за кои се навива, спортските успеси и начинот на кој поединецот или заедницата се идентификува преку спортот.

Спортски идентитет е дел од идентитетот што се гради преку спортот, како на пример:

1. Навивање за одреден спортски клуб;
2. Идентификација со националната репрезентација, и
3. Спортот како симбол на заедништво и гордост.

Секој човек има различен „идентитет“. Некои го/ја перципираат како колега/шка или бизнис пријател/ка, додека за други тој/таа е стар пријател од училиште (пријателски), некои како помлад брат/сестра (семејство) итн. Помеѓу различните идентитети, спортскиот идентитет е начинот на кој поединецот ја перципира и чувствува улогата на играње спорт што ја споредува неговата цел, вредност, мисли и чувства поврзани со конкретен спорт. Со оглед на тоа што секој човек припаѓа на различни групи во исто време, може да развие и повеќе идентитети. Групите можат да бидат различни по нивната важност, па затоа некои идентитети се поважни од другите.

Авторите Ерпич, Вилимен и Жупанчиќ (Erpič, Wylleman, Zupančič, 2004) истакнуваат дека поемец кој припаѓа на група спортисти врз основа на која стекнува позитивна слика за себе, може да го развие социјалниот идентитет на спортистот. Социјалниот идентитет му овозможува на поединецот успешно да функционира во својата средина, што може добро да се види во спортот. Спортистите со силен спортски идентитет имаат подобри атлетски перформанси и повеќе се посветени на тренирањето, од спортистите со слабо развиен спортски идентитет.

Изразениот спортски идентитет не може секогаш да се приспособи на некои ситуации во кои спортистот се наоѓа. На пример, неочекуван прекин на спортската кариера поради лични или други причини. Спортистите кои ненадејно престанале да се занимаваат со спорт, а имале силен спортски идентитет, имале поголеми потешкотии да се приспособат на животот после спортот, отколку оние спортисти кои немале така силен спортски идентитет (Erpič, Wylleman, Zupančič, 2004).

Недоволното планирање на алтернативни животни активности или професија, како и не-спортска кариера во текот на спортската кариера придонесува за тешката транзиција кон не-спортски начин на живот. Гроув и соработниците (Grove et al., 1997), откриле дека спортистите со изразен спортски идентитет не планираат кариера за да ја заменат спортската кариера и повеќе се плашат да донесат одлуки поврзани со животот по спортската кариера.

И покрај фактот што спортистите со силно изразен спортски идентитет не се склони да ги планираат своите животи и кариери после спортувањето, сепак се покажува дека одредени спортисти бараат инструментална и емоционална социјална поддршка, повеќе од оние со слаб спортски идентитет. На спортистите кои ненадејно ги завршуваат своите спортски кариери им е потребна голема емоционална поддршка за да се приспособат на новите промени. Овде, барањето поддршка е механизам на приспособување.

Различни автори во областа на спортската социологија се фокусираат на улогата која „спортот“ (сфатен во екстензивна смисла како активност која вклучува многу форми на учество во широк спектар на физички активности, размислувања за телото при движење и сл.) може да ја игра во процесите на формирање на идентитетот, генерално, но и на одредени идентитети поконкретно, како и неговата улога во процесите преку кои поединците се стремат да ги одржат таквите идентитети.

Спортот има своја улога во:

1. Формирањето на идентитетот како спортист;
2. Формирањето на идентитети специфични за одредени спортови;
3. Формирањето на повеќе генерички идентитети, како што се родов идентитет, расен/етнички идентитет или национален идентитет (Eubank and all. 2020).

Новите теоретски пристапи кон идентитетот можат да генерираат подобро разбирање на идентитетите на спортистите и им обезбедува на спортските психолози размислувања и апликации кои ќе направат разлика во начинот на кој тие ги спроведуваат своите практики.

Концептот на идентитет привлече зголемен интерес во спортската психолошка заедница од 1990 година па наваму. Особено беше важно воведувањето на концептот дефиниран како „степен до кој поединецот се поистоветува со улогата на спортист“ (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993). Во таа насока, Скалата за мерење на спортскиот идентитет (Athletic Identity Measurement Scale – AIMS) претставува истражувачка алатка за последователно истражување за полето кое пред нејзиното конструирање беше претежно засновано врз квантитативна методологија (Culver, Gilbert, & Trudel, 2003). Се потврдува дека силниот спортски идентитет може да има одредени придобивки, како што се спортска посветеност и мотивација, но дека силниот и ексклузивен спортски идентитет може да биде и штетен за благосостојбата на спортистот во моменти на повреда, одбивање и прекин на кариерата. Развојот на културната спортска психологија која го смета идентитетот како сложена, еволутивна и флуидна културна конструкција која најдобро може да се истражи со користење на квалитативни методологии, е од посебна важност.

Спортските психолози посветуваат внимание и на интерсекторските идентитети кои се фокусираат на разбирање како спортските идентитети (Schinke, Blodgett, Ryba, Kao, & Middleton, 2019) се преклопуваат со други идентитети, како што се оние поврзани со пол, раса или религија. Современите истражувања за идентитетот во спортот продолжија да се прошируваат, и во методолошка смисла и според обем. Некои научници истражуваат „алтернативни“ методи (цртежи, документарци, визуелно раскажување и сл.) за да разберат како спортските идентитети (Blodgett, Ge, Schinke, & McGannon, 2017) добиваат на значење и стануваат предмет на преговори во различни контексти.

Авторот Милер (Miller, 1995) смета дека „националните идентитети можат да останат неартикулирани, но сепак да имаат продорно влијание врз однесувањето на луѓето“. На пример, љубителите на спортот може да се облекуваат во национални носии и да ги обојат лицата во национални бои, без да бидат привлечени од националистичката политика. Меѓутоа, на такви начини, спортот обезбедува важна арена во која ќе се слават националните идентитети. Исто така, понекогаш принудува да се разгледаме прецизната природа на националниот идентитет. Воедно, обезбедува можности претставниците на различни нации да се вклучат во чесна конкуренција и нивните фанови да влезат во светот на карневалот. Исто така, за жал, понекогаш е обезличен од потемната страна на национализмот.

Келас (Kellas, 1991) смета дека „најпопуларната форма на националистичко однесувањето во многу земји е токму во спортот, каде што масите луѓе стануваат многу емотивни во поддршка на својата репрезентација“. Спортот, според Јарви (Jarvie, 1993), често обезбедува единствено делотворен медиум за всадување на националните чувства преку форма на симболично дејство што го наведува случајот за самата нација. Спортот, исто така, може да помогне да се обезбеди опстојување на повеќе национални идентитети во рамките на иста политичка формација. Спортскиот национализам (Hoberman, 1993) не е единствен генерички феномен. Напротив, тоа е комплициран социополитички национален идентитет, глобализација и спорт.

Дилема 1. Зошто е важно да се испита спортскиот идентитет по кариерата?

За многу врвни спортисти најважен е спортскиот идентитет, бидејќи 100% од своите капацитети и време посветуваат на остварување на спортските цели. Во овие случаи, школувањето и професионалниот развој се ставени на страна. Како резултат на тоа, врвните спортисти може да се чувствуваат исклучени од други области што може да бидат штетни за нивниот личен развој надвор од спортот. Постои ризик ексклузивното поистоветување со спортската улога и цел да има негативни последици врз нивниот процес на транзиција. Треба да се знае дека напуштањето на спортот прави промена на идентитетот: кога ќе ја завршат спортската кариера, спортистите губат важен дел од себе. Во случај на промена на кариерата, губењето на нивната улога во спортот драматично ја зголемува тензијата и кризата на идентитетот.

Дилема 2. Што можам да направам за да ги зголемам позитивните ефекти од промената? Идентитет при напуштање на спортот?

Постојат одреден број на истражувањата кои неведуваат на тоа дека спортистите со силен и исклучителен спортски идентитет, и тоа:

1. Доживуваат големи потешкотии при навикнување на животот по спортувањето.
2. Потребно им е повеќе време за емоционално и социјално да се навикнат на промените во идентитетот;
3. Изложени се на поголем ризик поради неуспешното копирање на стратегиите за промената на идентитетот.

За да се справат со промената на идентитетот кога се отажуваат од спортот, на спортистите им се препорачува следново:

1. Да ја намалат идентификацијата со нивната спортска улога, а притоа да го прошират својот интерес за бизнис (професионализам, социјализација, активност и различни улоги во спортските федерации и сл.). Со ова ќе се намали притисокот за време на спортската кариера и ќе се олесни напуштањето на спортот;
2. Да се најдат други сфери на интерес, како и предизвици надвор од спортот. Ова ќе помогне кон стекнување алтернатива и самодоверба во истражување на другите можности;
3. Да се работи на стекнување добри менаџерски вештини, надминување на стресот и сл. Таквите вештини ќе помогнат спортистот да се приспособи на некоја друга улога, како што се проучување или одржување на социјалниот живот;
4. Да се подготви соодветно за кариера надвор од спортот, наместо да се чека завршување на спортска кариера за лансирање надвор од него. Ако продолжат да се следат другите аспекти надвор од спортот, ќе се намали негативноста во моментот на напуштање на спортот;
5. Да се негуваат позитивни односи со тренерите, менаџерите и другите членови на семејството кои се грижеле за спортската кариера, како и за спортското созревање, што ќе придонесе да се сфати разликата на новиот идентитет.

Работејќи со водечките дански спортисти и аматери, авторот Милер смета дека како важен извор на инспирација, најраното негување на националниот идентитет вкоренет во спортот треба да започне со аматерското веслање. Според Блонд, данскиот спорт (Bonde, 2022) бил под големо влијание на англиските тренери, правила, опрема и технички термини, демонстрирајќи ја способноста на спортот да го илустрира напредокот врз основа на научно мерење на времиња, растојанија и рекорди.

Авторот тврди дека со текот на времето, пионерските тимови во веслањето биле претставени не само со избрани клупски тимови, туку и со состави од најдобрите спортисти од целата земја, облечени во дресови на националните тимови во дански бои, бранејќи ја честа на нацијата во конфронтација со странски земји. Негов став е

дека веслањето како спорт нуди можност да се победат спортистите на скандинавските сестрински народи и, уште попримамливо, Германската империја. Истакната данска позиција на мапата на меѓународните спортови може да послужи како симболичен чин на одмазда по воениот пораз во 1864 година.

Истиот автор понатаму истакнува дека способноста на раните спортови да ја спојат нацијата заедно се гледаше, на пример, со фактот дека младите спортисти кои мигрираат од руралните во урбаните заедници бргу најдоа капацитети за обука и можности за натпреварување во клубовите. Исто така, спортските клубови од сите делови на земјата се среќаваат меѓусебно на домашни турнири, натпреварувајќи се за национален трофеј: Данскиот шампионат. Сепак, спортот не е само само национално обединување за Данска, понекогаш неговите здруженија отелотворуваа политички разлики, на пример, во однос на прашањето на парламентаризмот како уставна практика.

Библиографија

- [1] Анастасовски, А. (1989). *Социологија на физичка култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје, YU ISBN 86-7027-009-9, стр. 20-21, стр. 31.
- [2] Анастасовски, А. (1994). *Теорија и методика на физичкото воспитување и спортот*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, ПП Маринг- Скопје, стр. 35.
- [3] Анастасовски, А. (1995). *Социологија на спорт*, Скопје: Факултет за физичка култура, Графопринт – Куманово, стр. 33.
- [4] Анастасовски, А. (1998). *Општествени основи на спортот*, Скопје: Факултет за физичка култура, Група Форум – Скопје, стр. 13-24.
- [5] Анастасовски, И. Стојаноска, Т. (2010). *Насилство, агресија и спорт*, Скопје: ФФК, Флексограф, стр. 151-160.
- [6] Анастасовски, И. Нанев, Л. (2010). Спорт и право, Книга, Скопје: Универзитет Св Кирил и Методиј, Факултет за физичка култура, Флексограф-Куманово, стр.152, стр. 156, стр.163-166.
- [7] Anastasovski, I. (2011). *Social characteristics of the fans with risk factors for deviant behaviour at sports events in the Republic of Macedonia*, Palermo: 1-st International Conference Science and Football, pp. 48
- [8] Анастасовски И. и сор. (2013). *Спортот во општеството (ставови и предлози)*, Скопје: ФФК, УКИМ, Геостратешки институт ГЛОБАЛ, ЕУРОПА 92. стр. 65-72.
- [9] Анастасовски И. (2018). *Социологија на физичко образование и спорт*, Скопје: УКИМ, ФФОСЗ, интернет-книга, стр. 43.
- [10] Божовиќ, Р. (2009). *Социологија и спорт*, Подгорица: Универзитет Црне Горе, Побједа – Подгорица, стр. 15
- [11] Comte Auguste, (2005). *A Dictionary of Sociology (3rd Ed)*, John Scott & Gordon Marshall (eds), Oxford University Press, [ISBN 0-19-860986-8](#), [ISBN 978-0-19-860986-5](#)
- [12] Dirkem, E. (1963). *Pravila sociološke metode*, стр. 97.
- [13] Henry Glassie (1995). Tradition, The Journal of American Folklore, Vol. 108, No. 430, Common Ground: Keywords for the Study of Expressive Culture (Autumn, 1995), pp. 395-412
- [14] Marković M. (1971). *Dijalektička teorija znanja*, Beograd: Nolit, str.247
- [14] Matić M. (1970). Fizičko obrazovanje i fizička obrazovanost, Beograd: Fizička kultura, br.3-4, str.8
- [16] Matić M. (1978). *Pojmi telesnog kretanja-vežbanja: od stvarnosti po sebi do vrednosti za metod, "Čas telesnog vežbanja"*, Beograd: Partizan, str. 7-16.
- [17] Министерство за образование и наука – национална стратегија за развој на образованието во Република Македонија (2005 – 2015). стр. 19.
- [18] Tönnis, F. (1969). *Theory of society*, Academic Book, pp. 192.
- [19] Popović, M. (1967) *Problemi društvene strukture*, Beograd: BIG, str. 19–20
- [20] Staub, E. (2003). *The Psychology of Good and Evil. Why Children, Adults and Groups Help and Harm Others*. Cambridge University Press.
- [21] Стојаноска Татјана (2006). *Младите и традиција*, Скопје: публикуван стручен текст во дневен весник „Вечер“ на 14.1.2016.

- [22] Супек, Р. (1984). *Шта је друштво*, Београд: Социолошки преглед. 3-4, стр. 196-215.
- [23] Супек, Р. (1965). *Херберт Спенсер и биологизам у социологији*, Загреб: Матица Хрватска.
- [24] Фиаменго, А. (1974). *Основе опће социологије*, Загреб: Народне новине, стр.164, стр. 150-151.
- [25] Veber, М. (2011). *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Novi Sad: Mediteran publishing. Str.23.
- [26] Štakić, Ђ. (1996). *Sociologija fizičke kulture*, Beograd: Zavod za grafičku tehniku.
- [27] Štakić, Ђ. (2000). *Sociologija sporta*, Beograd: Univerzitet u Beogradu, str. 122-123.
- [28] Žunjić, S. (2011). *Filozofija i modernost*, Dialogue & Čigoja štampa.

Линк:

<http://ldp.mk/kolumna-nano-ruzin-juli>.

<https://mk.wikipedia.org/wiki>

<http://www.dw.com/mk>

Глава 2

ПОСТАНОК И ДОСЕГАШЕН РАЗВИТОК НА СПОРТСКАТА СОЦИОЛОГИЈА

Вовед

Развојот на спортската социологија е тесно поврзан со развојот на самиот спорт и со растечкото значење што спортот го добива во современото општество. Како посебна научна дисциплина, таа се појавува во втората половина на 20 век, но нејзините корени можат да се најдат и многу порано.

Во 19 век, со развојот на индустриското општество и модерниот спорт, некои филозофи и социолози (како Огист Конт, Емил Диркем, Макс Вебер) почнуваат да го набљудуваат спортот како општествена појава.

Во овој период спортот се поврзува со:

1. Воспитување и морал (спортот како средство за развој на карактерот);
2. Национален идентитет и патриотизам;
3. Социјална интеграција и дисциплина.

По Втората светска војна спортот станува масовна појава, а со тоа расте и интересот на научниците да ги проучуваат неговите општествени аспекти. Во 1950-тите и 1960-тите години се појавуваат првите научни трудови, книги и универзитетски програми за социологија на спортот. Во 1964 година е формирана Меѓународната асоцијација за социологија на спортот (ISSA), што се смета за официјален почеток на оваа дисциплина.

Во овој период спортската социологија се развива во многу земји. Истражувањата се насочуваат кон:

1. Спорт и масмедиуми;
2. Родова еднаквост и спорт;
3. Општествени разлики (класа, етничка припадност);
4. Девиијантни појави (допинг, насилство, хулиганизам).

Се формираат национални здруженија, се издаваат научни списанија и се одржуваат меѓународни конференции. Во современото општество спортот е глобален феномен со огромно економско, политичко и културно влијание. Современата спортска социологија ги истражува:

1. Глобализацијата на спортот и комерцијализацијата;
2. Улогата на медиумите и социјалните мрежи;
3. Спортот како средство за општествена промена, инклузија и здрав живот;
4. Проблеми со идентитет, национализам, и етички прашања во професионалниот спорт.

Во Македонија спортската социологија се развива од 1980-тите години, најмногу во рамките на тогашниот Факултет за физичка култура (денешен Факултет за физичко образование, спорт и здравје). Денес се изучува како посебен предмет и се развива преку научни трудови и истражувања поврзани како со македонскиот така и со меѓународниот спорт.

Спортската социологија ги проучува и прашањата поврзани со нееднаквоста и моќта во спортот, како што се родовата нерамноправност, расната дискриминација, социјалната класа, допингот, насилството и комерцијализацијата. Посебно внимание се посветува на улогата на спортот во социјализацијата на младите, образованието, здравјето и развојот на заедницата.

Како научна дисциплина, спортската социологија користи различни методи на истражување – анкети, интервјуа, набљудување и анализа на документи – со цел подобро да се разберат општествените процеси поврзани со спортот. Нејзината цел е критички да го анализира спортот и да придонесе кон негов развој во насока на поголема еднаквост, инклузивност и општествена одговорност.

Спортот не е само физичка активност или натпреварување, туку и важен социјален институт. Преку спортот се изразуваат идентитети (национални, етнички, родови), се пренесуваат општествени норми и вредности, и се создава чувство на припадност и заедништво. Масовниот и професионалниот спорт имаат значајна улога во медиумите, економијата и политиката, што го прави спортот важна тема за социолошка анализа.

1. Историски осврт на спортската социологија

Како што и претходно напоменав, социологијата е млада научна дисциплина чија младост е условена од развитокот на општата социологија, како и развитокот на спортската социологија како општествена потреба. За неа како емпириска и теоретско научна дисциплина се зборува на почетокот на минатиот век.

Најстарата публикација што ги третира општествените појави поврзани за активностите од физичката култура датираат од далечната 1910 година под наслов **„Sport und Kultur“**, од Heinrich Steinitzer Mit besonderer Berücksichtigung des Bergsports. Подоцна во период од четири години или поточно 1914 година излегува публикацијата **„Der Sport, der Mensch und der Sportmensch“**, од Fendrich.

Сепак, со право научно ориентиран карактер, каде што се настојува да се анализира социјалната суштина на спортот, се смета трудот **„Soziologie des Sports“**, од Heinz Risse. Иако Рисе не употребувал научен метод, со обидот да систематизира некои појави во спортот, тој прв ја отвора проблематиката и хуманистичките и културни компоненти на физичката култура (образование) и спортот. Човекот во спортските активности го третира како целосен, како биосоцијално битие што и ден-денеска е една од темите со кои се занимава социологијата на физичката култура.

По овој труд, по речиси триесет години, во 1949 година Carl Diem, ја издава публикацијата **„Wesen und Lehre des Sports“** а во шеесеттите години на минатиот век се одлучни за темелењето и обликувањето на физиономијата на социологијата на физичката култура. Тоа е и време на експанзија на социолошките науки, време кога владее мислење дека настанатите општествени појави треба на трезен и разбирлив начин да се анализираат и со признаени и проверени методи и техники, и да се решаваат врз основа на докажаните социјални теории.

Трудовите што оставиле длабока трага во областа на социологијата, спортот, физичкото образование и културата во последните неколку децении може да се поделат во две категории:

1. Првата категорија ја сочинуваат трудови на автори што длабински и посмело ги обработуваат проблемите на спортот, физичкото образование и физичката култура во динамиката на развојот на современите општества, притоа вршејќи анализа на минатото и сегашноста и настојувајќи да ги согледаат перспективите на иднината. Тука спаѓаат трудовите на Heinz Alex Natan, **„Sport and Society“** од 1958 година, Peter C. McIntosh, со делото **„Sport and Society“** издадено во 1963 година, и трудот **„Sport Et Politique“** издадено во 1966 година од авторот Jean Meunaud (1914 – 1972). Во секој од овие цитирани трудови свое видно место заземаат поглавјата што се однесуваат за спортот и политиката. Во ова категорија се и трудовите на Joffre Dumazedier, во годините помеѓу 1963 до 1973 авторот бара решение за современиот индустриски човек и за неговото слободно време кое со голема брзина се наголемува и каде што светот на играта го заменува со светот на работата, што доведува до нов вид човек – хомо луденс (човек што игра). Во својата публикација **„Soziologie des Sports“** од

1952 година авторот Helmuth Plessner, зборува за компензаторската улога на физичката култура и спортот, која воедно ја дефинира како посебно атрактивна и идеално компензаторска активност за чувството на оние што работат, било да се работници, службеници или интелектуалци.

2. Втората категорија ја сочинуваат трудови што под влијание на Марксовата девиза „Корен на самиот човек е човекот“, истите тие настојуваат самиот човекот да го прифатат како самореализирано битие во одреден општествен простор и време. Помеѓу трудовите со одредена антрополошка комплексност треба да ги наброиме трудовите на Ernst Franz Jökl, издадени во 1956 година под наслов „Sports in the Cultural Pattern of the World“, како и трудовите на John W. Loy и Gerald S. Kenyon од 1968 година и авторите Harry Edwards, во 1973 година ја издаваат својата книга „Sociology of sport“, Kravezyk, Z. (1974), Bourdieu, Pierre во 1993 година го издава своето дело „How can one be a sports fan“ и авторот Andrzej Wohl, кој успешно твори и работи во период од 1961 до 1981 година. Овие автори главно и денес се помеѓу водечките социолози на спортот и физичкото образование.

Свое место во науката на социологијата на физичка култура имаат двајцата француски автори (Caillois Roger, 1965) со трудот „Play and people“ и (Georges Maguane, 1964) со делото „Sociologie du Sports“, во кои посочените автори отвораат и нагласуваат многу проблеми од современиот спорт, кои и ден-денес се тема на разни социолошки опсервации. Советските автори на чело со инсистираат на марксистичката мисла да се втемели во социологијата на физичката култура како сфаќање дека улогата на физичката култура е во служба на продуктивноста, воспитувањето и оспособувањето за живот и работа. Што се однесува до влијанието и учеството во социологијата на физичката култура од поранешните југословенски републики, секако дека тоа е преку скромните трудови на: Петровиќ, К., Хошек, А., Момировиќ, К., Саксида, С., Илиќ, М., Штакиќ, Ѓ., Анастасовски А. и др.

Паралелно со многуте наброени прашања, кои се однесуваат на социологијата на физичкото образование и спортот со своите трансформациски процеси, влијае врз сите главни структурални елементи на општеството, а притоа не исклучувајќи го општественото влијание врз физичката култура во целост и поодделни нејзини сегменти.

Суштината на овој учебник е давање нов импулс, нови знаења и нови погледи за тоа што претставува социологијата на физичкото образование и спортот, пред сè на студентите од областа на физичкото образование, спортот, рекреацијата, фитнесот, здравјето, воспитувањето, културата и менаџментот а понатаму и на целокупната општествана јавност. Секое современо и модерно општество негува сериозен пристап кон физичкото образование и спортот како општествени области во кои покрај образованието, воспитувањето, играта, дружењето и забавата што тие ја нудат, доаѓа до израз и манифестирањето на специфични елементи на поодделни култури и нивно меѓусебно влијание.

Поентата на секоја од овие сегменти е насочена кон презентирање на нашата севкупна култура како внатре, така и надвор од границите на нашата држава. Но она што ни се случува во другите сфери на општественото живеење не ги заобиколува ниту образованието ниту спортот, и токму наместо квалитетна настава, квалитетен и професионален спортски настан, кои имаат за цел да промовираат и да изобилуваат со спортски вештини, спортски акробации и спортски новитети, ние сè почесто како општество добиваме девијантно однесување, особено тоа е нагласено кај младиот човек. Во еден таков контекст се наметнува потребата од етаблирање морални норми, правила и вредности во физичкото образование и спортот и, секако, нивно сериозно втемелување преку одредени норми, акти и правила кои ќе имаат за цел да ја развиваат спортската култура, спортското однесување и џентлменство преку цели кои ќе придонесат за студентите и професионалните спортисти како и спортските и педагошките работници правилно да комуницираат меѓу себе, да се однесуваат во согласност со доброто, посакуваното и позитивното, и секоја нивна интеракција да почива на позитивна спортска доктрина.

Спортот и физичкото образование се дел од современата групација на физичката култура каде што уште се класификуваат и спортската рекреација, фитнесот и здравјето, спортското натпреварување и спортскиот тренинг, кинезитерапијата, физичката и спортска едукација, физичкото и спортско воспитување, како и спортскиот менаџмент. Во тој контекст физичкото образование и спортот се неизбежен и составен дел од современото општество и општествените процеси и движења. Карактеристично за секое општество е организираноста на живот на сите членови на заедницата, нивните традиции, култури и обичаи, понатаму во општествената позиција што ја имаат членовите на самото општество, како и одговорната свест на членовите во тоа општество. Ова не се однесува само на материјалната сфера, туку и на други аспекти на општественото однесување, рефлектирано во облик на јасна општествена свест, различни процеси во самото општество, без оглед дали се позитивни и/или негативни.

2. Предмет, суштина и значење на спортска социологија

2.1. Предмет на спортската социологија

Предметот на спортска социологија може да се дефинира како:

1. Врските меѓу спортот и социјалните институции (семејство, училиште, медиуми, политика);
2. Социјализацијата преку спорт односно како спортот влијае на карактерот, дисциплината и вредностите;
3. Општествената структура на спортот (улогата на класата, полот, расата, националноста);
4. Навивачки групи, спортска публика и нивната култура;
5. Девиијантни појави во спортот (допинг, насилство, корупција);
6. Спортот како средство за интеграција и мобилизација во општеството.

2.2. Суштина на спортска социологија

Спортската социологија е посебна гранка на социологијата која го проучува односот помеѓу спортот и општеството. Таа анализира како спортот влијае врз луѓето, групите и општествените процеси, но и како општествените појави (култура, економија, политика, семејство, образование) влијаат врз развојот и функцијата на спортот. Со други зборови, спортската социологија ја истражува општествената димензија на спортот, но не само како физичка активност, туку и неговото значење за заедницата, идентитетот, вредностите и однесувањето на луѓето. Без сомнение социјалните фактори и промената на психосоматскиот статус на човекот преку активностите во спортска социологија има првостепено значење и при определувањето на општествената политика, политиката на подрачјето на самите термини спорт и физичко образование. Не е можно да се има рационално влијание на општествената политика врз развитокот и усовршувањето на поодделните активности во физичката култура, а тука, пред сè, се мисли на физичкото образование, физичкото воспитување и спортот. Секоја досегашна општествена политика била под влијание на волументаристички и ненаучен пристап на овие проблеми, па резултатите одговараат на таквиот пристап бидејќи имаат само делумно оправдување. Во повеќе случаи тие резултати се одраз на љубов и ентузијазам или, пак, одреден интерес внатре, што е неправилно и некорисно, а во многу случаи и штетно (Анастасовски, А. 1989).

Спортска социологија е дел од спортските науки која во себе треба да вклучи и одредени признаени методи и воедно да даде одговор на многу отворени прашања од сферата на ситемите как што се спортот и физичкото образование. Денешната модерна спортска социологија може но воедно и мора да даде одговори за процесите кои се поврзани со волонтарството и визионерството во подрачјето на општествената политика поврзана со спортот и физичкото образование, кои би требало да се земенат со рационалните, практични и смислени постапки, кои оптимално ќе ги решаваат поставените општествени цели и задачи. Исто така, обврската на спортска социологија претставува проучување на самиот феномен на овие два термина кои се дел од системот на физичката култура во едно глобално општество, што значи откривање на

појавата на живеењето на физичкото образование и спортот во едно општество, како и влијанието на општеството врз нив. Да ги проучи групите и нивниот однос со поединецот во состав на општествените односи и движења.

Социолошкиот пристап кон спортска социологија има различни приоди. Овие термини може да се третираат како збир на активности или движења кои се само еден мал сегмент на вкупниот број активности што се реализираат во општеството. Овие активности или движења можат да се гледаат во рамките на различно економски формации или во рамките на разни национални општества и да се анализираат било генетички со помош на историски метод, било структурално со помош на функционална анализа. Спортската социологија може да се гледа и како интеракција на поединецот и општеството или општествените групи. Тука, пред сè, мислам дека особено интересен е приодот кон физичката култура како културен феномен во перспектива на компарирање на различни култури.

Самото јавување и живеење на овие феномени во животот на поединецот и општеството, нивната униформност и универзалност, како и причинско-последичниот комплекс, без сомнение го оправдува социолошкиот пристап, како и социолошките истражувања на полето на спортска социологија како подрачја од посебен општествен интерес. Сите активности се зависни од човековото општествено битие, зависни се од нормите, односите и движењата на вредностите на социјалната средина во која човекот се формира како личност, средина во која човекот живеел и живее и во која како општествено битие определува, оградува и вреднува. Во процесот на социјализација се реализираат човековите биотички и социјални мотиви и добиваат карактеристични белези на самата средина и општеството во целина, па оттаму и секој период, секоја средина или држава да има свои карактеристични спортови. Во игрите и спортовите, со кои се занимаваат луѓето, се изразуваат главните проблеми потребни за одржување одредено општество. Токму поради тоа е и разбирливо што одредени општества во тие активности ја изразуваат својата потреба за занимавање со нив.

2.3. Значење на спортската социологија

Значењето на спортската социологија се огледа во тоа да истата:

1. Помага подобро да се разбере општествената улога на спортот;
2. Придонесува за планирање и развој на спортски политики;
3. Овозможува спортот да се користи како средство за воспитување, интеграција и социјална кохезија;
4. Ја истакнува важноста на спортот во оформувањето на вредности, како што се ферплеј, тимска работа и почит;
5. Помага во решавање на проблеми поврзани со насилство, дискриминација и комерцијализација на спортот.

Кратко:

Суштина: научно проучување на односите меѓу спортот и општеството.

Значење: подобро разбирање на спортот како општествен феномен и негова примена за развој на поединецот и заедницата.

3. Поимно-терминолошки основи на спортска социологија

Како стручна дејност, спортска социологија егзистира во еден посебен комуниколошки простор, во чии рамки примарно е дискурзивното општење помеѓу неговите субјекти. Општењето, во секоја стручна комуникација, па и во спортската социологија, за основа ги има логиката и знаењето од општата методологија – онаа за поимите. Врз основа на досегашните дебати и анализи, може да се заклучи следното:

1. Секој поим содржи извесни константни елементи на објективно-општествено искуство;
2. Врз основа на тие дадени елементи, кои се апстрахирани од нивното непосредно искуство, се градат поими, како што се споредување, идентификација и разликување, анализа и синтеза, апстрахирање и генерализирање;
3. Овие операции се внесуваат во поимите, покрај дадените елементи, со кои се постулира инваријантноста на одредени искуства кај различни промени на надворешната средина и условите;
4. Поради тоа, секој поим служи како одреден експеримент за предвидување на извесни идни искуства, за нивно разбирање и класификација.

На тој начин секој поим, па дури и на посреден начин, е средство за остварување на извесни практични цели (Marković, 1971). Физичкото образование не е единствен поим. Во оваа пригода таа негова повеќезначајност ќе биде сведена на две основни рамништа. Прво, ако поимот во физичко образование се согледува во неговата најопшта, антрополошка, поточно хуманистичка работа, тоа е човечко живеење со физичката активност. Второ, кога овој поим се фокусира во детална, педагошка рамнина, тогаш физичкото образование и спортот се активни и дејствуваат врз воспитувањето со програмите на физичката активност и нивната севкупност како човечки положби. Како што се знае, во Република Македонија постои реален систем на физичка култура кој го сочинуваат:

1. Физичкото воспитување на учениците и студентите, како институционална активност, чии корени се надвор од институциите;
2. Спортот како израз на длабоките лични искуства за актуализација на личноста (во почеток) и на општеството (подоцна) кои ги вградува своите интереси.

Рекреација на граѓаните како нивно слободно определување, кое општеството го поттикнува и материјално го потпомага. Овој реален систем на физичката култура е сепак само општествена конвенција, додека стручниот ентитет претставен е со презентација на поимот физичката активност и со неа остварените вредности. Активност е телеолошка категорија, мотивирана со одредена потреба, управување со одредена цел, најчесто посредувана со неговото достигнување. Човековата активност воопшто, па и активноста во спортската социологија е насочена кон определени цели. Со самиот чин на физичката активност се овозможува, создава друга, нова човекова состојба. Значи, физичката активност, како сегмент од поимната определба на физичкото воспитување, бара конституирање на одредена програма, што значи: определување – мобилност – акција. Ваквата програма (анг.Society of Novus

Spiritus)носи со себе акцент дека физичкото движење не го исполнува целиот простор на физичкото воспитување. Моторичките форми и режимот на физичкото вежбање само се медиуми во системот на физичкото воспитување – неговото битие е во пораките.

Заедничкиот именител на овие два „навидум“ слични општествени сегменти од кампусот на физичката култура: физичкото образование и спортот е телесното движење, кое само е различно насочено во однос на целта што треба да се постигне. Ако ученикот за време на своето школување не се оспособи и вклопи во некоја спортска активност, или не добие доволно информации за значењето на вежбањето и не стекне навика за вежбање, тогаш многу тешко во подоцнежниот период ќе се вклучи во организирана форма на физичката активност. Значи, потребно е кај ученикот да се формира свест за потребата од активно учество во активностите од физичката култура, што подоцна прераснува во желба за вежбање, каде што акциониот мотив е непосреден поттикнувач за активно вклучување во вежбањето. Бројот на стручните одредници во физичкото образование, спортот и воспитувањето, навистина е многу голем и богат, но бидејќи во овој учебник има консументи што се стручно осознаени, па во таа пригода поимно ќе го одредиме само физичкото образование. Физичкото образование мора појдовно да се одреди поаѓајќи од дефиницијата на образованието во општопедагошка смисла. По аналогија, каде што целта на физичкото воспитување се поклопува со целта на воспитувањето воопшто, и целта на физичкото воспитување мора да кореспондира со целта на образованието во општа смисла.

Поимот физичкото образованиесодржински (структурално и функционално) се претставува како:

1. Процес, преку кој се осознаваат поими, закони на вистината, правилата, нормите на здравјето и телесното движење – вежбање;
2. Се усвојуваат, усовршуваат и се зацврстуваат умеењето, знаењето, вештините, техниките и ставовите, стиловите за телесното движење – вежбање;
3. Буди и поттикнува специфични склоности, потреби и навики;
4. Подобрува и одржува елементарни и сложени моторички (психофизички, физички) способности и со специфични сфаќања;
5. Оформува поглед на светот – уверување на здравјето и телесното движење – вежбање (Matić, 1970).

Физичкото образование споредбено со општото образование не се разликува во структуралните елементи што го градат како процес, туку само во специфично нагласени елементи во релациите според средствата со кои тие се реализираат во педагошката пракса, поточно во специфичноста на резултатите на тој процес.

Физичката образованост е резултат, состојба на процесот на физичкото образование. Физичката образованост со посредство на одредени педагошки инструменти: проверки, проби и тестови – укажува на степенот до кој е достигнат процесот на образованието. Помеѓу поимот физичката образованост и физичкото образование постои дијалектичка врска. И на едното и на другото, заеднички

чинители се: знаења, умеења, вештини, техники, навики, способност и уверување, со тоа што истите во поимот физичкото образование се во својата реална, битна опција во процесот на своето менување, додека тие исти ентитети во поимот „физичката образованост“ се искажани со параметри како резултат на минатите фази од процесот. Конечно, поимот телесно движење – вежбање (Matić, 1970) се однесува на спонтани или свесни, присилени или сакани промени на состојбата на човечкото тело или само поодделни делови на телото, остварени со сложени физичко-хемиски процеси на размена на материите и енергијата внатре во телото, како и помеѓу телото и надворешната средина. Телесното движење – вежбање е поединечен човечки чин со кој механичките промени на сопственото тело, како стварност по себе, во одредена човекова практика се претвораат во вредност на некој.

4. Односот на спортска социологија кон другите општествени области и сегменти

Спортска социологија, како посебна научна дисциплина во составот на општествените и спортските науки, е во тесна врска со другите социолошки дисциплини (илустрација 1), кои како свое гледиште и од свој аспект ги проучуваат и објаснуваат физичкото образование и спортот, културата, кинезиологијата, спортската рекреација и спортскиот менаџмент. Тие дисциплини се:

1. Социологија на работата;
2. Социологија на слободното време;
3. Социологија на семејството;
4. Социологија на локалните заедници;
5. Социологија на религиите;
6. Социологија на образованието и воспитувањето.

Илустрација 1: Приказ на социолошките дисциплини кои се тесно поврзани со спортска социологија

Односот помеѓу психологија и социологија претставува база на науките од општествената област кои имаат многу допирни точки и слични третирања на многу односи и движења. Психологијата сè повеќе се приближува кон општеството, додека социологијата честопати за да ја објасни групата, односно меѓугрупите, како и

општествените односи, поаѓа од поединецот. Психологијата на почетокот на својот развој се занимавала во прв план со поединецот, додека социологијата ги истражувала општите законитости на општествениот развој. Во текот на развојот, посебно на социјалната психологија и развојот на психологијата, од една страна, и развојот на емпириската социологија, од друга страна, доаѓа до многу допирни точки помеѓу овие две општествени области. Истото важи и за кинезиолошката психологија и социологијата на физичкото образование и спортот, кои се во сличен однос како и нивните базични дисциплини.

Односот помеѓу историја и социологија како дел од општествените науки се разликуваат помеѓу себе од аспект на тоа дека науката во историјата го истражува она што е поединечно, еднократно и неповторливо, додека социологијата го истражува она што е општо, повторливо и законито. Историјата произлегува од случувањата и моментите од историскиот развој што поверодостојно да се опише и објасни. Спротивно на тоа, социологијата настојува да го пронајде она што се повторува и е на границата помеѓу посебното и општото, она што би требало во одредени доживувања или положби да биде законитост.

Заедничкото на предметите на проучување на историјата и социологијата е тоа што двете дисциплини во принцип ги проучуваат физичкото образование и спортот и нејзините односи и движења во глобалното општество низ подолг период. Историјата честопати нема податоци кои се значајни за социологијата и социолошката анализа, но податоците од историјата на физичката култура се значајни и им овозможуваат помош на социологијата и на законитостите во физичкото образование и спортот, како во минатото, така и во сегашноста. Од посебно значење за определување на предметот на социологијата, а со тоа и на социологијата на физичко образование и спорт како посебна научна дисциплина, е согледувањето на односот на филозофијата и социологијата. Помеѓу теоретските извори на социологијата се наоѓа и филозофијата, посебно историјата на филозофијата. Во тоа е значењето на филозофијата за социологијата. Тоа значење доаѓа до израз од два аспекта: онтолошки и гносеолошки.

Онтолошки(Ширилова, 2000) аспект во социологијата се огледува во тоа што социологијата е по својот предмет на проучување присилена да ги третира проблемите од општествен карактер како објективни појави бидејќи тие појави се своевидно единство на објективни и субјективни елементи. Таа ги проучува меѓусебните односи на економските, политичките и биопсихолошките елементи. Вториот битен филозофски елемент, кој е важен за социологијата, е сознајно-теоретскиот аспект, поточно филозофско-гносеолошкиот елемент (Ширилова, 2000). Дел од филозофијата што ги проучува изворите, патиштата и формите на спознанието. Социологијата по своето потекло и по својот предмет на изучување е врзана за филозофијата, па значењето на филозофијата за социологијата, а со тоа и за спортската социологија, се огледа пред сè во методолошкиот пристап бидејќи филозофските елементи имаат во социологијата, во своја основа, методолошки карактер.

Библиографија

- [1] Анастасовски, А. (1987). *Социолошка структура спортских приредба*, Приштина: „Елан“, 17/21-28.
- [2] Анастасовски, А. (1988). *Основи на социологија на физичката култура*, Куманово: „Просвета“.
- [3] Анастасовски, А. (1989). *Социологија на спортот*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.
- [4] Анастасовски, А. (1989). *Социологија на физичка култура*, Скопје: Народна и Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“.
- [5] Анастасовски, А. (1989). *Методика на физичко воспитание*, Скопје: Просветно дело.
- [6] Анастасовски, А. (1991). *Физичко воспитание*, Скопје: „Медис-информатика“.
- [7] Анастасовски, А. (1994). *Истражување во социологија на физичката култура и физичкото воспитание*, Скопје: Факултет за физичка култура.
- [8] Анастасовски, А. Анастасовски, И. (1995). *Социологија на спортот*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Факултет за физичка култура, Графопринт, стр. 34-41.
- [9] Анастасовски, А. (1998). *Општествени основи на спортот*, Скопје: Факултет за физичка култура, Група Форум – Куманово, стр. 21-22.
- [10] Bourdieu, Pierre, (1993). *How can one be a sports fan?*. London: Routledge In The Cultural Studies Reader, During, S. (ed.). pp. 339–355. ISBN 0-415-07708-7. OCLC 28818343.
- [11] Czapow Czeslaw i Manturzewski Stanislav, (1960). *Niebezpieczne ulice*, Warszawa. Fendrich, Anton: *Der Sport, der Mensch und der Sportmensch*. Stuttgart 2. opl. 1914.
- [12] Jean Meynaud, (1966). *SPORT ET POLITIQUE*, aux Editions Payot, Paris, dans la série, Etudes et Documents.
- [13] Heinrich Steinitzer, (1910). *Sport und Kultur*, Munich: Deutsche Alpenzeitung Publishers, Mit besonderer Berücksichtigung des Bergsports.
- [14] Helmuth Plessner (1952). *Soziologie des Sports*, Deutsch Universitätszeitung, 7,1952, 22/23/24, S, 9-11 Heinz Risse, (1921). *Soziologie des Sports*. Berlin.
- [15] Lüschen G (1969) *Sociology of sport in the United States*. International Review of Sport Sociology 4: 189-190.
- [16] Lüschen G (1970). *The Cross-Cultural Analysis of Sport and Games*. Champaign, IL. Stipes.
- [17] Lüschen G (1980) *Sociology of sport: Development, present state, and prospects*. Annual Review of Sociology 6: 315-47.
- [18] Peter C. McIntosh, (1963). *Sport in Society*. London, C. A. Watts.
- [19] Szentmartoni, M. (2004). *Svet mladih*, Pančevo: Psihološke studije, Bukur Book.
- [20] Wohl A (1966) Conception and range of sport sociology. International Review for Sport Sociology 1(1): 5-18.
- [21] Wohl A (1969) *Activity of the International Committee for Sociology of Sport in the years 1964-1968*. International Review of Sport Sociology 4: 191-194.
- [22] Ширилова, В. (2000). ГОЛЕМ ЛЕКСИКОН НА СТРАНСКИ ЗБОРОВИ И ИЗРАЗИ, Скопје: Тонер, стр. 672.
- [23] Štakić, Đ. (1988). *Ogledi iz Sociologija fizičke kulture*, Beograd: "Tipoplast",
- [24] Štakić, Đ. (2000). *Sociologija sporta*, Beograd: Univerzitet u Beogradu.

Глава 3

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И СПОРТ

Вовед

Глобализацијае поим кој се користи за да ги опише промените во општествата и светската економија како резултат на драматично зголемената трговија и културна размена. Во конкретен економски контекст, таа се однесува речиси исклучиво на ефектите на трговска либерализација, односно на слободната трговија (Анастасовски, 2012). Помеѓу 1910 и 1950 година, по серија на политички економски проблеми и колапси, значењето и интензитетот на трговската размена биле сведени на минимум. По Втората светска војна, светската економија зајакнала и драматично се зголемила, сето тоа со помош на меѓународните економски институции и програми.

Глобализацијата, без разлика дали се гледа како проект или како процес, претставува планетарен настан кој значително влијае врз општествените односи и правните институции, во најширока смисла на овие поими. Затоа, концептите право, држава, политика – се предмет на ново разбирање, токму благодарение на глобалните, планетарни промени.

Денес, феноменот глобализација стана популарен концепт во делот на општествените науки, клучна инструкција на менаџерските гуруа и привлечен слоган за новинарите и политичарите од секаков вид. Живееме во период во кој голем дел од општествениот живот е определен од глобалните процеси, а притоа националните култури, економии и граници полека, но сигурно исчезнуваат. Централно место за ова е идејата за брз процес на економска глобализација. Според авторите Хирст и Томсон (Hirst & Thompson 2001), во денешно глобално моредно време се појавила или се појавува вистинска глобална економија во која се одвоени националните економии, па оттаму внатрешните стратегии на националното економско управување повеќе не важат.

Денес глобализацијата би можела да означува неколку општествени процеси, и тоа:

1. Формирање на едно глобално село, поблизок контакт помеѓу различните делови на светот со растечки можности за лична размена, меѓусебно разбирање и пријателство помеѓу светските граѓани и создавање на глобална цивилизација. Светската банка ја дефинира глобализацијата како:*слобода на поединците и компаниите да иницираат доброволни економски трансакции со државјани на други држави;*
2. Економска глобализација, слободна трговија и растечки односи помеѓу членовите на една индустрија во различни делови на светот (глобализација на индустријата) со кореспондирачка ерозија на националниот суверенитет во економската сфера. Меѓународниот монетарен фонд (ММФ) ја дефинира глобализацијата како:*растечка економска меѓузависност на држави ширум светот преку зголемен број и начини на прекугранична трансакција на стоки и*

служби, послободен меѓународен економски проток и побрза и поширока дифузија на технологијата.

Затоа глобализацијата е повеќедимензионален и комплексен процес, кој денес има значајна големина и се манифестира преку различни форми на интернационализација на производство, странски директни инвестиции, мултинационални корпорации, трансферот на технологија, движењето на капитал, миграциски текови, зголемената конкуренција помеѓу инвеститорите и поврзување на пазарите. Глобализирањето на економските активности се однесува на сè поголемата меѓузависност на националните економии во делот на транснационалното движење на производи, услуги, нови технологии и финансиски средства. Економската глобализација вклучува глобални производствени активности, конкурентост на глобално ниво, глобална технолошка размена и продажба. Како катализатори за интеграцијата треба се странски директни инвестиции кои со посредство на мултинационалните компании од развиените земји се трансферираат во помалку развиените.

1. Што претставува глобализација во спортот денес

Спортот претставува вид игра од одреден тип. Се дефинира како неопходно и доброволно надминување на пречки. Според Шкрбетич и сор. (Škrbetić and all., 2018), постојат четири карактеристики на спортот што го разликуваат од другите игри, како што се игрите на среќа итн.

1. Првата карактеристика на спортот е тестирање на вештините;
2. Втората карактеристика е физичката активност и стратешката употреба на човечкото тело, што го разликува спортот од игрите што бараат вештина, како што се игрите со карти или друштвените игри;
3. Третата карактеристика е постоењето на широко распространета публика, што би значело дека спортот не е (само) некаков вид локална атракција или привремена мода;
4. Четвртата е институционализација што носи стабилност и долговечност, што е обезбедено со низа развиени нови општествени улоги (тренири, администратори итн.) и специфични општествени институции.

Спортот и глобализацијата се неразделно поврзани денес. Оваа врска се гледа на различни нивоа и во различни области, а ова може да се припише на глобализацијата и дигитализацијата на светот. Денес, спортот е многу повеќе од само занимавање со физичка активност првенствено од здравствени причини, тој стана глобален феномен кој прерасна во вистинска индустрија, не само со голем број спортски фанови, туку и со спортисти кои се занимаваат со него на професионално ниво и имаат приходи со кои можат да живеат повеќе од удобно. Со други зборови, благодарение на глобализацијата, спортот стана економска активност, а спортистот профитабилна професија. Ова е големо отстапување од ерата кога спортот се практикуваше само на аматерско ниво. Токму во големата гледаност и високата заработка лежи силната врска помеѓу глобализацијата и спортот.

Според Шолте (Scholte, 2000), глобализацијата денес се смета како про-западна или како американизација на општествата. Односно, глобализацијата е процес предизвикан од функционирањето на светскиот систем и воспоставувањето, на глобално ниво, како на економски, така и на политички, културни, еколошки и информативни активности и глобална меѓусебна поврзаност на општествата. Глобализацијата е, исто така, транснационална акција. Според Типек (Турек, 1999), глобализацијата е општествен процес кој се стреми кон сеопфатноста и единственоста на светот, додека Гиденс (Giddens, 1999) смета дека глобализацијата е зајакнување и интензивирање на општествените односи на глобално ниво, што, пак, води кон интеграција на географски најоддалечените области.

Еден од најчестите пристапи кон дихотомијата помеѓу хомогенизација и хетерогенизација, е да се поистоветува глобализацијата со триумфалниот марш на светскиот капитализам. Глобализацијата на културата не е исто што и нејзина хомогенизација, но глобализацијата вклучува употреба на различни инструменти за хомогенизација. Глобализацијата не мора да значи хомогенизација или интеграција. Наместо тоа, се карактеризира со културни текови, кои самите можат да бидат

повеќенасочни процеси, со хибридизација и креолизација. За да се разбере релевантноста на овие теории, сепак, корисно е да се испита како тие се поврзани со реалните општествени практики и во оваа конкретна дискусија – спортот. Ова не е само со цел теориите да бидат одобрени или отфрлени, туку да се земе предвид и фактот дека спортските социолози и самиот спорт дадоа важен придонес во општата дебата.

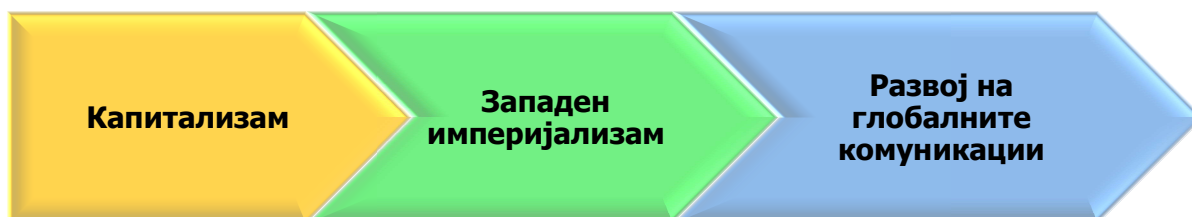
Може да се тврди дека спортските социолози се истакнати во борбата да се осигура дека процесот на глобализација не треба да се идентификува со немилосрдниот и неодолив наплив кон целосна хомогенизација.

Според Тибо (Thibault, 2009), „спортот отсекогаш вклучувал меѓународна димензија, но се чини дека оваа димензија се интензивирала. Доказите дека спортот е глобализиран се неспорни. За да се разбере интензивирањето на меѓународните димензии на спортот, неопходно е да се разгледа спортот во однос на теориите за глобализација. Глобализацијата е сфатена како „ширење на светски практики, односи, свест и организација на општествениот живот“ (Ritzer, 2008).

Глобализацијата поттикна низа одговори во смисла дека може да има рамнотежа во националниот контекст помеѓу прифаќањето на глобализацијата и одбраната на традицијата и наследството (Mangan, 2001). Теоријата на глобализацијата еволуирала не само како одговор на промените од висок профил низ светот, туку и со изградбата на глобалните организации како што се Светската трговска организација и Меѓународниот олимписки комитет (Barrie, 1994), како и против претходните теоретски перспективи, на пример, теоријата на модернизација. Овие претходни теории се дефинирани преку нивната западна пристрасност и идејата дека остатокот од светот е немоќен да престане да станува повеќе како Запад. Сепак, актуелната литература се оддалечи од фокусот насочен само на Западот, за да ги испита транснационалните процеси кои течат во повеќе насоки (Ritzer, 2008). Иако овие глобални меѓусебни врски не се случуваат рамномерно низ целиот свет, неодамнешната дебата би сугерирала дека овие процеси на дифузија собираат импулс (Maguire, 2000, 2008).

Според Џулијаноти и Робертсон (Giulianotti & Robertson, 2007), глобализацијата може да се анализира на повеќе начини, вклучително во полето на културата, образованието, економијата, политиката и спортот. Тие, на пример, идентификуваат три фактори (види подолу, илустрација 2) за кои се верува дека придонеле за светската интеграција на спортот преку процесите на глобализација: капитализмот, западниот империјализам и развојот на глобалните комуникации. Во понатамошниот текст ќе се разгледаат некои од недостатоците на примената на теоријата на глобализација во спортски контекст и ќе се понудат алтернативни начини за објаснување како процесите на глобализација влијаеле врз спортот.

Илустрација 2. Приказ на фактори кои придонеле за интеграција на спортот преку глобализација според Џулијаноти и Робертсон

Во современиот или модерен спорт денес, целата клупска работа добива своја верификација преку процесот на натпреварување. Со оглед на глобалната природа на врвниот спорт, спортската верификација е исто така маркетиншка. Пазарот ја одредува комерцијалната вредност на сè во спортот, од цената на билетите за натпреварите, преку разни артикли со клупски симболи и бои, до цената на трансферите на поединци, првенствено спортисти, а потоа тренери и други експерти, лекари, физиотерапевти, спортски психолози, нутриционисти итн.

Патем, асортиманот на производи на спортскиот пазар е многу разновиден, со мрежа од стотици илјади мали, средни и големи спортски организации - „производители“ на спортски програми и услуги. Овие услуги, како еден вид спортски производ, се толку разновидни колку што се разновидни и потребите на оние на кои им се наменети и кои ги користат.

Натпреварувањата анимираат широки слоеви на спортски навивачи во форма на гледачи и навивачи, кои всушност се новоформирани „потрошувачи на спортот“. Терминот „спортски навивач“ стана дел од непрофитното минато на спортските игри. Со популарноста на натпреварите, поединците и тимовите, побарувачката за спортски производи исто така расте линеарно, бидејќи има сè повеќе публика на стадионите и во разни спортски објекти низ целиот свет. Покрај тоа, радио и телевизиските емисии, интернетот и печатените медиуми, особено таканаречениот спортски печат, ја зголемија ширината на спортскиот пазар на обем што беше непознат и неверојатен до неодамна.

1.2. Предности и недостатоци на глобализацијата во спорт

Според авторите Вучетиќ и Балашко (Vučetić & Balaško, 2013), како и секој друг феномен, така и глобализацијата има свои предности и недостатоци. Сè уште се водат дебати во научните и политичките кругови што од наведеното во одреден момент ќе надвлее. Па оттаму, се резимира за тоа што глобализацијата носи добро, од една страна и кои се нејзините потенцијални опасности од друга (табела 2).

Табела 2. Предности и недостатоци на глобализацијата

Предности на Глобализацијата	Недостатоци на Глобализацијата
Нови и поголеми пазари	Нови конкуренти
Нови можности за вложување на капиталот	Нови пазари т.е. услови на работење (законодавни, политички, економски, културани, технолошки, итн.)
Пристап до нови технологии, нови пазари на труд, капитал, сировини итн.	Деловната сложеност и непредвидливи промени
Повисока продуктивност и организациски перформанси, што доведува до економски раст и напредок, односно до повисок животен стандард	Големи логистички проблеми
Искористување на обемот на економијата	Немање универзални менаџерипрактики и пристапи (менаџмент – тоа им е потребно на организациите и на луѓето приспособени на специфични фактори од околината)

*Преземено од Vučetić & Balaško (2013)

Глобализацијата како процес произведува различни последици кои влијаат врз економијата, политиката, особено на нацијата-држава, информациите и животната средина. Постојат три клучни последици од глобализацијата, и тоа:

1. Начинот на кој процесите – економска, политичка, правна и воена меѓусебна поврзаност – ја менуваат природата на суверена држава одозгора;
2. Начинот на кој локалните и регионалните национализми ја еродираат националната држава;
3. Начинот на кој глобалната меѓусебна поврзаност создава синџир на заемно условени и политички одлуки и резултати меѓу државите и нивните граѓани, што ја менува природата и динамиката на самите национални политички системи.

Мерењето на глобализацијата може да се сведе на мерење на две основни групи својства: степенот на глобализација и резултатот од глобализацијата. Во теоријата постојат три правци на глобализација, односно според авторите Хелд и Мегру (Held & McGrew, 2003) има три основни насоки на теоријата на глобализацијата:

1. Хиперглобалисти;
2. Трансформационалисти;
3. Скептици.

Хиперглобалистите веруваат дека важноста на националните економии се намалува со оглед на мобилноста на капиталот, мултинационалните компании и економското испреплетување. Поради намалувањето на политичките ограничувања и олеснувањето на движењето на капиталот и технолошките промени во форма на автоматизација на финансиските трансакции, големи суми пари се префрлаат речиси веднаш. Многу компании избираат да ги преминат националните граници и да станат мултинационални.

Вториот бран во теоријата на глобализацијата им припаѓа на трансформационалистите. Трансформационалистичката теорија на глобализацијата е поумерена во нагласувањето на сеприсутноста и линеарноста на процесот на глобализација и во оценувањето на прогресивните ефекти од глобализацијата. Застапниците се на идејата дека настаните кои го обликуваат развојот во една област, исто така, имаат влијание врз развојот во друга оддалечена област. Тоа се настани кои предизвикуваат големи нееднаквости, но во исто време поврзуваат различни краеве.

И последниот бран на глобалисти – скептиците, веруваат дека индустриската револуција беше најдоброто време на процесите на глобализација, а тековните процеси се сметаат за регионализација. Меѓународниот спорт во форма на натпревари помеѓу одделни нации/земји се појавил кон крајот на 20-тиот век, иако на крајот на тој век, контролата на спортот во најголем дел сè уште била вкоренета во националните контексти, со ембрионски форми на организациска основа, кои функционираше на регионални и национални нивоа. На крајот на 20-тиот век, спортот ги отелотворува глобалните случувања и трендови во културата и комуникациите.

Спортот и глобализацијата денес се нераскинливо поврзани. Оваа поврзаност се гледа на различни нивоа и во различни области, а тоа може да се припише на глобализацијата и дигитализацијата на светот. Денес спортот е многу повеќе од физичка активност, игра, дружење, забава, а првенствено служи за одржување на здравјето. Тој стана глобален феномен кој прерасна во вистинска индустрија не само со голем број следбеници на спортски настани, туку и со спортисти кои се занимаваат со него на професионално ниво и имаат приходи со кои можат да живеат многу повеќе од удобно. Со други зборови, благодарение на глобализацијата, спортот стана економска активност, а спортистот профитабилна професија. Ова е голем чекор подалеку од ерата кога спортот се практикуваше само на аматерски план. Токму во високиот рејтинг и високата заработка лежи силната врска помеѓу глобализацијата и спортот.

Во последните децении, а особено во последната деценија од минатиот век, глобалните промени радикално ги променија условите на бизнисот и конкуренцијата, не само во глобалните односи, туку и во условите на националната микросредина (Anastasovski, 2012). Овие промени диктираат промени во концептот на работа на организациите, институциите кои управуваат со спортот, соодветно приспособување на локалните стратегии кон глобалната меѓународна средина и глобалните стратегии. Овие глобални процеси не го заобиколија општествениот сегмент – спортот.

Целта на оваа книга не е само да се прикаже интернационализацијата на спортот во далечното минато, туку потребата да се даде краток осврт на историскиот развој на спортот на меѓународниот пазар во блиското минато и да се истакнат факторите кои стојат зад глобалната експанзија на спорт, а кои се поврзани со спортот и имаат силно влијание особено врз развојот на професионалниот спорт.

Спортот не секогаш имал ваков силен меѓународен карактер. На пример: земјите како Велика Британија низ минатото колонизирале голем број на различни области низ светот, но факт е дека притоа го користеле спортот како средство да им се наметне на колонизираниите народи нивната култура, односно културата на освојувачот врз колонизираниите земји. Британците воведуваат спортски игри Крикет и Рагби во Австралија, во периодот кога вршеле колонизација на овој Континент. Денес крикетот и рагбито се многу популарни во Австралија и постои големо ривалство меѓу Австралија и Велика Британија. Преку оваа форма на користење на спортот им е всадено силно чувство на гордост во нивните земји, со што го зајакнале чувството за национална припадност на мештаните во Австралија.

Голем број аналитичари кои се занимаваат со оваа специфична област, констатираат дека со почетокот на 21 век се навлезе во една нова ера, односно нова цивилизација која може да се нарече и трет бран на атомизираниот, капиталистички систем. кој се состои од високи технологии, политичка и економска униполарност на светот, прифаќање на Западните вредности во целина од страна на светот или, пак, универзално мрежно поврзување на општествата. Нов вид економски развој е, пред сè, видлив во новите технологии во областа на комуникациите, информациите и транспортот. Воведувањето и примената на нова информатичка технологија во функционирањето на спортот е императив на времето, барање за брза комуникација, за поефикасно пробивање на пазарот и за побрзо пробивање на новата економска парадигма. Од политичка гледна точка, глобализацијата е процес на создавање на светски капиталистички систем од неолиберален тип (идеи, човекови слободи, правна еднаквост пред законот, слобода на медиумите, политички плурализам, слободен пазар, верски секуларизам).

Денес, во светот на глобалниот пазар, постојат многу спортски компании кои се натпреваруваат активно на пазарот за да бидат достапни до што поголема целна група. Тие компании се спортски ориентирани и имаат голема сума на пари за трошење на спортски производи. Така, во Соединетите Американски Држави производителите на спортски добра достигнуваат критична точка во производството, не можат значително да го зголемат својот пласман, т.е. продажба. Неспорно е дека секој производител сака да расте и развива потреби, т.е. постојано да расте и да ја

шири продажбата на производи. Како резултат на тоа, спортските корпорации се обидуваат да ја прошират дистрибуцијата на своите производи.

Да го аргументираме претходно изнесеното со тоа што ќе посочиме дека од 2000-тата година, компанијата за производство на спортска опрема Nike има продадено повеќе производи надвор од границите на САД. За да го прошират својот бизнис надвор од САД, Nike не само што се фокусираше на својата најпопуларна производна линија, како што се цогирање, трчање и кошарка, туку се фокусираше и на производи како што се патики и облека за голф, опрема за хокеј и фудбалски обувки и облека. Исто така, поради фактот што фудбалот е еден од најпопуларните спортови во светот, а во последните години има поголем интерес за Америка, бројот на луѓе кои играат и гледаат фудбал е зголемен повеќе од кој било друг спорт, па оттаму логиката е дека и Nike го прошири своето работење и се фокусираше кон тоа да го прошири својот удел на фудбалскиот пазар.

Ќе напоменам повторно дека денес речиси секој врвен спортист може сосема удобно да живее со приходите што ги заработува со професионално спортување (Bertapelle, 2013). Ова доведе до фактот дека денес, да се биде спортист, е професија како и секоја друга. Секојдневното тренирање, како и во секоја друга работа, секојдневното одење на работа, денес е сосема нормална појава. Пред неколку децении, кога спортот беше сведен исклучиво на аматеризам, тоа не беше случај. За поврзаноста на глобализацијата и професионалниот спорт сведочи фактот што професионалниот спорт стана рамноправна професија, како и фактот што спортот како глобален феномен е изложен во светот.

Од сето горенаведено јасно се гледа дека денес спортот е сè поприсутен меѓу луѓето, но истиот е тешко да се дефинира со оглед на многуте различни дефиниции и значења. За ваквиот развој на настаните може да се благодариме за глобализацијата и техничко-технолошкиот развој, кои им овозможиле на луѓето да имаат помалку физички тешки работни места и им треба сè помалку време за извршување на различни работи, па затоа имаат повеќе слободно време. Со овие промени, луѓето сè повеќе се свртуваат кон спортот како здрав начин на живот. Може да се забележи и дека социо-економската феноменологија на спортот станува сè поизразена.

Авторите Шкаро и Стипетиќ (Škaro & Stipetić, 2016) констатираат дека со развојот на економската глобализација, како и со поттикнувањето на модерниот олимпизам и олимпиското движење, самиот спорт станува глобален. Дури 206 национални олимписки комитети на земјите од светот се обединети во Меѓународниот олимписки комитет.

Спортската политика во земјите во транзиција, особено кога станува збор за воспоставување и негување на широка спортска база (пристапност на спортот за сите), е значително рестриктивна. Ако се има предвид дека овие промени се резултат на дерегулација, која е најдиректно поврзана со воведување на слободен пазар и воспоставување на либерално-демократски систем, односно дека само повлекување на државата од одредени области на социјална грижа (што вклучува негување на широка

спортска база) е каузално подредено на барањата на меѓународни институции (економски, како на пр. Светска банка и ММФ, а политичките, на пр. институции на Европската Унија), истражувањето на односот помеѓу државата и политиката на спортот во глобализираниот свет несомнено има социјална важност.

Социолошките пристапи кон глобализацијата на спортот може да се анализираат од повеќе перспективи. Социолозите од историски аспект се обидоа во теоријата да ги идентификуваат фазите важни за глобализацијата. Во оваа смисла, особено е важен придонесот на Робертсон (Robertson, 1992), кој уште пред три децении се потрудил да понуди модел на пет историски фази.

1. Во првата фаза од почетокот на XV до средината на XVIII век се формирале национални заедници;
2. Во втората, „почетна“ фаза, која ги карактеризира годините од средината на XVIII век до 1870 година, се забележува консолидација на националната држава заедно со понатамошниот развој во меѓународните односи, трговијата и комуникациите. Во оваа фаза спортот, иако на ограничено ниво, придонел за некои од овие случувања во смисла на меѓународни размени и натпревари;
3. Третата фаза во типологијата на Робертсон, од 1870 година до 1920 година, се карактеризира со формирање на светски агенции, создавање на глобални награди и награди и откритија во глобалните комуникации кои во суштина го намалија светот (Robertson, 1992). Ова е период на одмор и за спортот, фаза во која спортот навистина се појави како глобален феномен, во форма на меѓународни спортски тела и организации;
4. Четвртата фаза на глобализација, според Робертсон, опфаќа 40 или повеќе години од доцните 1920-ти до средината на 1960-тите, карактеризирана со борби и конфликти поврзани со националните идеологии, од фашизмот до комунизмот, и период во кој спортот можеше да се користи, особено во Студената војна, како моќен симбол на глобалната моќ во меѓународната размена во време на мир;
5. Петтата и последна фаза, според Робертсон, од 1960/70 па наваму, е фаза на неизвесност, со старите извесности загрозени од појавата и консолидацијата на глобалниот медиумски систем кој генерира дискурси на глобалната свест, но и артикулира дилеми вкоренети во повторното појавување на мултикултурните и полиетничките грижи. Токму во оваа фаза, се појавува новата политичка економија на спортот со засилен глобален досег.

Концептот на глобално лидерство или глобализација се фокусира на разбирање на културните, образовните и спортските димензии меѓу општествата околу светот и специфичните начини за култура на негување на нивната публика, фокусирајќи се на ориентацијата на луѓето кон глобалните цели.

Библиографија

- [1] Amis, J. & Silk, M. (2005). *Rupture: promoting critical and innovative approaches to the study of sport management*. Journal of Sport Management, 19, 355–366.
- [2] Анастасовски, А. (1998). *Општествени основи на спортот*, Скопје: ФФК, Група Форум, стр.18.
- [3] Анастасовски, А. (1994). *Истражувања во социологијата на физичка култура и физичко воспитание*, Скопје: Графопринт, 1994, стр. 21-26.
- [4] Анастасовски, И. Стојаноска Т. (2010). Насилство, агресија и спорт, Скопје: ФФК, Флексограф, стр. 151-160.
- [5] Анастасовски, И. Нанев Л. (2010). *Спорт и право*, Скопје: Универзитет Св Кирил и Методиј, Факултет за физичка култура, печати: Флексограф, стр.152.
- [6] Анастасовски, И. и сор. *Спортот во општество (ставови и предлози)*, Скопје: ФФОСЗ, Геострашеки Институт ГЛОБАЛ, Печати-Еуропа 92, стр. 31.
- [7] Anastasovski, I. (2012). *Globalisation and sport*, Beograd: stručan tekst.
- [8] Anastasovski, I. (2014). *Sport kao plan lokalne zaednice*, Beograd: stručan tekst.
- [9] Bertapelle, R. (2013). *Sport i globalizacija-Uloga menadzmenta*, Čakovac: Završni rad, Međimursko veleučilište u Čakovcu.
- [10] Barrie, H. (1994). *Sport and International politics*, New York: Harvester Wheatsheaf.
- [11] Giddens, A. (1999). *Globalization*. Routledge, London.
- [12] Held, D., McGrew, A. (2003). *The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate*, Cambridge.
- [13] Hirst, P., Thompson, G. (2001). *Globalizacija: međunarodno gospodarstvo i mogućnosti upravljanja*. Zagreb: Liberata.
- [14] Mangan, J. A. (Ed.). (2001). *Europe, sport, world: Shaping global societies*. Frank Cass.
- [15] Meguire, A. J. (1994). Sport, identity politics and globalization: Diminishing contrasts and increasing varieties, *Sociology of sport journal*, 11(4). Pg. 410.
- [16] Ritzer, G. (2008). *Modern Sociological Theory*. Fourth Edition, McGraw-Hill, New York, New York. Pg. 573.
- [17] Robertson, R. (1992). *Globalization: Social theory and global culture*. Sage publication.
- [18] Škaro, D. & Stipetić, V. (2016). *Sport u vremenu globalizacije*. Zagreb. Effectus studij financije i pravo – visoko učilište.
- [19] Vučetić, M. & Balaško, M. (2013). Globalizacija sporta i nova ekonomija, *Zbornik radova Međimuskog veleučilišta u Čakovcu*, 4(2), 135-139.
- [20] Thibault, L. (2009). Globalization of Sport: An Inconvenient Truth, *Journal of Sport Management*, 23, 1-20, Human Kinetics, Inc. Pg.4.
- [21] Scholte, J.A. (2000). *Globalization: A Critical Introduction*, Palgrave, New York.

Линк:

www.savremenisport.com

Глава 4

ДЕВИЈАНТНО ОДНЕСУВАЊЕ ВО СПОРТОТ И ФИЗИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Вовед

Времето во кое денес живееме се карактеризира со научно-технолошки развој, со исклучителна динамика, трансформации во сите сфери на општественото живеење. Информатичкото општество се движи со голема брзина, медицината секојдневно на пазарот етаблира нови препарати и медикаменти кои ќе се справуваат со најстрашните болести, а притоа уништувајќи го човечкиот род. Прогресот на човекот и на општеството се одвива мошне брзо и реално би било да се претпостави дека сите овие промени ќе донесат позитивности кај луѓето, односно човекот сè повеќе ќе ги надминува своите слабости и ќе се трансформира во вистинско морално битие, кое во секое свое однесување ќе се води од принципите на човечноста и етичноста. Но и покрај тоа, едно е сигурно, човекот не само што не го надмина својот порив за девијантно однесување, напротив, сè поголем број млади луѓе во своето секојдневно живеење и дејствување, а посебно за време на спортски настани (анг. Sports event) ги исполнуваат своите фрустрации претворени во насилно однесување. Со самото тоа се докажува дека животинското во човекот не само што не е надминато, туку сè повеќе се потенцира, посебно за време на таквите спортски настани.

Досега интересот за девијантното однесување во физичкото образование и спортот и нивното систематско истражување бил незначаен. Како дел од тоа девијантно однесување може да се нагласат: насилство, агресија, спортско обложување (коцкање), допинг, интернет и социјалните мрежи – говор на омраза. Во овој учебник ќе бидат анализирани оние што според моја проценка претставуваат најактивни негативни чинители за продуцирање девијантно однесување на луѓето (особено младите) во физичкото образование и спортот. Република Македонија, носејќи го белегот на транзициска држава, во изминатиот период се соочуваше со длабоки, коренити промени во сите сфери од општественото живеење. Паралелно со развојот на новиот современ начин на живот, работните обврски со засилено темпо го менуваа човекот во општеството, а со самото тоа се менуваа и етиологијата и феноменологијата на криминалитетот. Особено е изразен и сè повеќе присутен насилничкиот елемент во структурата на севкупниот криминалитет во државата. Тоа значи дека во практичната борба против девијантно однесување, во рамките на оперативната дејност не се отишло многу далеку. Доколку општеството сака да биде ефикасно во сузбивање на овој феномен, неопходно е секојдневно да се развива таа институционална борба во рамките на самиот општествен систем.

Девиијантното однесување е дел од класичниот криминалитет (Анастасовски, И. Стојаноска, Т. 2010), како најбогата групација со повеќе видови кривични дела, кои со свои особености и закономерности се предмет на проучување на секоја соодветна криминалистичка методика. Според својата општествена опасност, девијантното однесување во физичкото образование и спортот заслужува да му се посвети посебно внимание. Станува збор за специфична група кривични дела со соодветни криминалистички карактеристики, за кои девијантното однесување не се единствените, туку едни од многубројните карактеристики. Отривањето, докажувањето, разјаснувањето и спречувањето на девијантното однесување, особено во физичкото образование и спортот, е детерминирано од општите тактички цели и модели на антикриминалната тактичка активност.

Моето длабоко уверување, кое се темели на моето долгогодишно искуство во следење на овој феномен, ме наведе на тоа што потемелно да ги проанализираме и простудираме девијантните појави во физичкото образование и спортот, кои од ден на ден земаат поголем замав и покажуваат тенденција да бидат сериозна закана за нашето општество, а тоа однесување е доминантно кај младата популација, која всушност треба да претставува движечка сила на секое општество. Затоа може да констатираме дека во Република Македонија поради времето во кое живееме и периодот низ кој поминавме, се дозволува таквото девијантно однесување да стане стихийно и да ја насочи младината во погрешен правец.

Учебникот ја опфаќа проблематиката за насилство во спортот и физичкото образование, како и девијантното однесување преку спортското обложување, говор на омраза во спортот и физичкото образование, но исто така, ќе има и свој придонес во науката бидејќи се потпира на достигнувањата на современата наука, но во исто време претставува апликативна студија која има за цел да му застане на патот на ова современо општествено зло со кое му се нанесува огромна штета, пред сè, на спортот и физичкото образование, но и на општеството во целина.

1. Насилството – императив на победата

Човекот претставува биолошко битие кое е родено да се бори, и во таа борба да настојува да не биде победен, но денес победата не е најважна работа, таа е единствената работа која постои, таа е императив. Таква е состојбата во секојдневниот живот, таква е состојбата и во спортот. Но, во спортот, секоја расправа за него и околу него се сведува на прашањето на мотивацијата и нејзината рамка за занимавање со спорт. Победата, успехот, резултатот, рекордот, напрегањата, воопшто мотивот за достигнувањата и натпреварот со друг, го прават врвниот спорт она што навистина треба да биде.

Денешниот современ (модерен) спорт, мора да се набљудува како релативна целина која го опфаќа контекстот на современото општество и културата, при што се има предвид внатрешната дефиниција во самиот спорт. Професионалниот спорт и границите на човековите можности се неодминливи прашања за секоја суштинска расправа: каде се крајните граници до кои достигнуваат човековите можности и способности. Се остава впечаток, дека вистинските граници и да не постојат, тоа е како хоризонт, кој човекот го оддалечува сè подалеку, дури и до бескрај. Теоријата на мотивацијата која не го вклучува мотивот на достигнувањата и победата, сè повеќе е неприфатлива, бидејќи за да се достигна максималниот напор, спортистот мора да тренира пред секој натпревар и на секој тренинг треба да ја изрази потребната самодисциплина. Насилството, како што е кажано, постои од самиот постанок на човекот. Во средниот век, сè она што личело на спорт, физички било сурово, но тогаш спортот не бил поврзан со политиката и економијата и не постоела индивидуална или групна омраза. Денешниот спорт како да се оддалечува од својата примарна улога од играта, забавата и дружењето, па поради резултатот сè повеќе се поврзува со омразата, зависта и девијантно однесување. Спортот е борба без пукање од оружје, борба со пријателски средства, што значи, спортот може да биде непресушен извор на непријателство, нетрпение и насилство.

Насилството е најсилна вербална комуникација во која доминира заштита на човек од човек. Спортот не може да го менува општеството, бидејќи тој е негова рефлексција, негов производ, па и тогаш кога насилството е во прашање. Каде е решението? Потребно е да се направи корекција на самите спортски натпревари во кои човекот нема да биде предмет на конкуренција и исцрпување, при што се понижува и се победува противникот; можно решение и отстапување од натпреварите, бидејќи победникот секогаш ги користи сите средства за да ја постигне саканата цел. Но, ако се отстапи од натпреварувањето, спортот ќе изгуби од својата суштина, ако не постои натпреварување, нема да има и победа која доведува, сакале или не натпреварувачите, до загуба преточена во непријателство, нетрпение и насилство.

Професионалниот спорт претставува, пред сè, резултат во „одреден миг“, претставува претстава чии протагонисти можат да бидат само индивидуи со натпросечни способности и психосоматски потенцијал, каде што актерите се ставаат на интензивен тренинг со одредени специфики, како и строги ограничувања во личниот живот. На спортистите, особено на професионалните, им се поставуваат барања и тие се бараат според одредена селекција, а патот до успехот води кон

максимална научна прогноза. Селекцијата е потребна, бидејќи во професионалниот спорт не може секој во оптимални услови што постојат да постигне врвни резултати. Потребно е, исто така, да се елиминира дисхармонијата помеѓу општествено-економските услови како претпоставка и творечкиот материјал. Општеството за возврат од спортот бара резултат и тука ги гледа каналите за своја афирмација и за вложувањето. Професионалниот спорт е средство за извршување на одредени функции и интереси што води кон преоптоварување на спортот.

Зголемувањето на моќта на спортот може да стане „сериозна“ опасност за спортот или во најмала рака да го помести битниот дел од неговиот функционален карактер. Наметнувањето на спортот како средство на општествената свест и интерес, го потврдуваат гледиштето на прераното инструментализирање, девијатноста и конформизмот. Спортот, како што реков, може да биде неисцрпен извор на непријателства, нетрпение и насилство, бидејќи тогаш кога ќе се насети чувството за сопарништво, секогаш се губи поставеноста на играње игра според правилата. Потребно е да се започне борба за некое друго физичко и спортско образование, образование кое мора да биде во служба на човекот, на спортскиот карактер да му се одземе елитниот карактер. Самото натпреварување, со својот карактер на односите, произведува „загубари“, бидејќи игра е сè до оној момент до кога не се изберат страни и противници, затоа што веќе од тогаш почнува натпреварувањето во кое секогаш има победник и победен. Па затоа се поставува прашањето: што е спорт и што се спортистите кои го употребуваат тој спорт? Дали спортот е благослов или проклетство, игра или резултат, трагикомедија или драма, престиж или претстава за публиката, а спортистот – херој или жртва. Сепак, се мисли дека:

1. Спортот е бескомпромисна борба за победа, за рекорд, борба за честа на поединецот, нацијата, државата сл.;
2. Спортот не е само натпреварување, тој е систематско подготвување начин на живеење подреден на достигнувањата на целите во него;
3. Спортот е основа за хазард, драма, неизвесност од резултатот и борба помеѓу противниците;
4. Спортот е средство за задоволување на желбите и потребите во спортската борба, можност да се реализира девијантното однесување и агресивните инстинкции, да се испразни вишокот на енергијата и неговите емоции.

2. Теории за насилство

Пред лицето на целосно насилство, човештвото не измисли ништо посериозно со кое ќе му застане на патот на злото. На човекот во таквиот случај му остануваат само психолошките излези. Насилството гради различни комбинации на заземените ставови, маски, начинот на играта и дволичноста – пат за изродување и перверзија. Помирувајќи се со насилството, може да се изигрува етика и рационализам, како и цинизам. Се јавува и посебен вид дволичност „за казна“. Се бара казна за оние што сè уште веруваат во праведноста. Тогаш се тврди дека животот под присилба сè уште апсолутно не е лишен од смислата, лоши се и бесмислени сите настојувања да се стекне слободата. Знам и такви луѓе што се спремни со перница да го задушат сопствениот и туѓиот глас на протестот. Стравот гради богат спектар, покриен со нацртани фигури и бои за камуфлирање. (Брандис, К.: Варшавски бележници, 1978-84, цитирано до Анастасовски и Стојаноска 2010).

Човекот е биолошко и психолошко суштество, субјект на насилно однесување со карактеристични лични својства кои пред сè се општествено условени. Во однос на идентификацијата на насилниците, како прелиминарно прашање, се поставува прашањето за нивната личност, нејзината психолошка структура, претходно минато, социјализација, семејна предиспозиција, степен на образование, мотив што ја натерал да преземе акција која кулминира со нанесување зло на други луѓе или оштетување на нивниот имот. Насилниците се проклето блажени и блажено проклети со свои различни квалитети, од кои многумина немаат врска со нивниот деструктивен потенцијал. Насилството се храни со слабата самопочит на личноста која е склона кон насилство, а успева на нејзиното чувство за незадоволство.

Постојат три познати теории (илустрација 3) за генезата на насилство, и тоа:

1. Биолошка теорија на насилство;
2. Психолошка теорија на насилство;
3. Социолошка теорија на насилство.

Илустрација 3. Приказ на три генези на насилство

Теории на насилство

T1 - Биолошка

T2 - Психолошка

T3 - Социолошка

Според **првата биолошка теорија**, насилството е особина на човекот како природно суштество и таа е вродена и се додава тоа дека насилство има значајна позитивна функција во животот. Пред лицето на целосно насилство човештвото не измисли ништо посигурно од тоа само да гледа и да молчи. На човекот тогаш му остануваат само психолошките излези. Насилството гради различни комбинации на заземените ставови, маски, начинот на играта и дволичноста како пат за изродување и перверзија. Помирувајќи се со насилството, може да се изигрува етика и рационализам, како и цинизам.

Историјата на човечкиот род е историја на непрекинатата борба помеѓу поединецот и групата, а во заднината на таа борба како победници излегуваат само најдобрите претставници на човечкиот род. Без непрекинатата борба човекот би ослабел, дегенерирал и би изумрел. Насилството постои откога постои и човекот. Начелата на борба за опстанок не се откриени прво во природата, па потоа пренесени во општеството како објаснувачки начела, туку прво се почувствувани во општествените односи, а потоа се проектирани во природата.

Втората психолошка теорија, тврди дека насилството не е вродена човекова особина, како што е тоа бојата на кожата или очите, туку дека тоа се стекнува и се развива во општествениот живот. Секој поединец има одредени потреби, желби и интереси кои настојува на некој начин да ги задоволи. Задоволувањето не оди онака како што тој би сакал бидејќи е ограничен со одредени норми што владеат во општеството во кое живее обичајни, морални, правни, религиозни, идеолошки и сл. Нормите го спречуваат поединецот да ги задоволи своите потреби, желби и интереси, па оттаму тој е присилен, свесно или несвесно, да ги потиснува. Последицата од трајното и тешко потиснување се нервозите и разни други форми на неприспособност меѓу кои неретко е и насилството.

Борбата помеѓу личните потреби, желби и интереси со културните норми се основен извор на насилство – излегување на човекот од себе во мрачната сфера на неразбирливото однесување. Човековата логика на чувствата, желбите, потребите и интересите доведуваат до судир со логиката на општествената организација. Насилството е одговор на одредено ограничување кое доаѓа однадвор или однатре, ограничување на просторот, движењето, мислењето, верувањето и сл. Насилството, како нагонско однесување, може да се намали со неутрализирање на надворешните причини или со промена на внатрешните мотиви, при што е јасно дека насилството се врзува за поединецот, а не за групата. Ако нагонот е она вистинското, тогаш болното е сè она што пречи тој нагон да се задоволи. Многу често моралните, верските, правните, идеолошките и други норми ги потиснуваат или ги спречуваат нагоните слободно да се изразат или задоволат, па секој нагон се зголемува во размери со кои се потиснува. Ако за развојот на културата се потребни одредени жртвувања на нагонот, тогаш човекот се чувствува непријатно во културата. Културата не е природна потреба на човекот, таа почнува таму каде што природата престанува. Донесување одредена забрана значи градење културен однос. Ако насилството е одговор на забрана која доаѓа од културата, тогаш забраната на насилството предизвикува уште поголемо насилство.

Третата социолошка теорија, во принципе многу поопштествена и таа сака насилството да го претстави на многу едноставен начин, а тоа дека:

1. Спортот на идеален начин дава можност на секој поединец да ги задоволи своите потреби, желби и интереси;
2. Општеството обезбедува ограничен број вистински моменти на задоволување на тие потреби, интереси и желби;
3. Одреден број поединци и групи, кои нема да ги задоволат своите потреби, желби и интереси, доживуваат неуспех кој е силен предуслов за појава на насилство.

Успехот на поединецот или групата не се мери само преку објективни, туку и преку субјективни мерки. Успехот на поединецот или групата може да се мери ако се тргне од појдовната точка до точката до која дошле, но може да се мери и од точката од која тргнале, до точката до која сакаат да стигнат. Тогаш може да се случи поединецот или групата, ако оствариле одреден напредок во општествената скала на успех, пак да бидат незадоволни, било од себе било од општеството или од општествените институции кои не дозволуваат нивен напредок. И едното и другото задоволство може да се трансформира во форма на насилство кон други или насилство кон себе.

3. Форми и видови насилство

Одбивам насилство бидејќи доброто што се создава со негова примена не трае долго, но затоа лошото што тоа го создава е трајно.

Махатма Ганди

Во теоријата постојат повеќе форми на насилство кои се манифестираат јавно, и тоа:

1. Насилство во форма на груба физичка сила или моќта на присилба;
2. Насилство во форма на наградување за одредено однесување;
3. Насилство во форма за контрола на однесувањето се општествените норми, било во форма на закон или во форма на морални норми. Овие норми се вградуваат во човековата свест и неговата потсвест, па честопати луѓето ги прифаќаат без да ги знаат нивните вистински вредности;
4. Насилство во форма која честопати некој харизматичен водач го наметнува своето однесување врз индивидуата или групата;
5. Насилство во форма која се манифестира преку мислењето и манипулација со идеите.

Сложеноста, присутноста и разноликоста на насилните дела предизвикуваат чувство на немоќ и апатија. Потребна е аналитичка рамка или класификација на видовите насилство за да се издвојат конците на оваа сложена таписерија, со цел природата на овој проблем и потребните мерки за справување со него да станат појасни. Работата на полето на борба против насилството досега беше поделена во посебни области на истражување и дејствување. За да се надмине ваквиот недостаток, аналитичката рамка треба да стави акцент на заедничките обележја и врските меѓу различните видови насилство, што би довело до сеопфатен приод во превенција.

Постојат мал број категоризации и ниедна од нив не е сеопфатна и универзално прифатена. Актот на насилство е карактеризиран во три пошироки вида според тоа кој го врши самонасилството, меѓу личното насилство и колективното насилство. Со ваквата категоризација се разликува насилство што лицето само си го нанесува од насилство што го прави друго лице или помала група луѓе и насилство што го нанесува поголема група луѓе, како на пример, држави, организирани политички групи, вооружени групи или терористички организации. Секоја од овие три пошироки категории посебно е поделена на одделни видови насилство. Самонасилството се состои од суицидно однесување и самозлоупотреба, како на пример, самосакатење. Суицидното однесување опфаќа разни степени, од едноставна помисла за одземање на сопствениот живот, до планирање на таквата помисла, изнаоѓање средства за нејзино извршување, обид за самоубиство и извршување на делото. Меѓутоа, тие не треба да се сметаат за различни фази на еден континуум. Интерперсоналното насилство е поделено на два подвиди:

1. Семејно и меѓупартнерско насилство – т.е. насилство меѓу членовите на едно семејство и меѓу блиските партнери, обично, но не и задолжително во домот.;

2. Насилство во заедницата - насилство меѓу поединци, кои се познаваат или не се познаваат, обично, надвор од домот (Анастасовски, И. Стојановска, Т. 2010).

Првата група опфаќа облици на насилства, на пример: злоупотреба на деца, насилство од страна на блискиот партнер и злоупотреба на постаро лице.

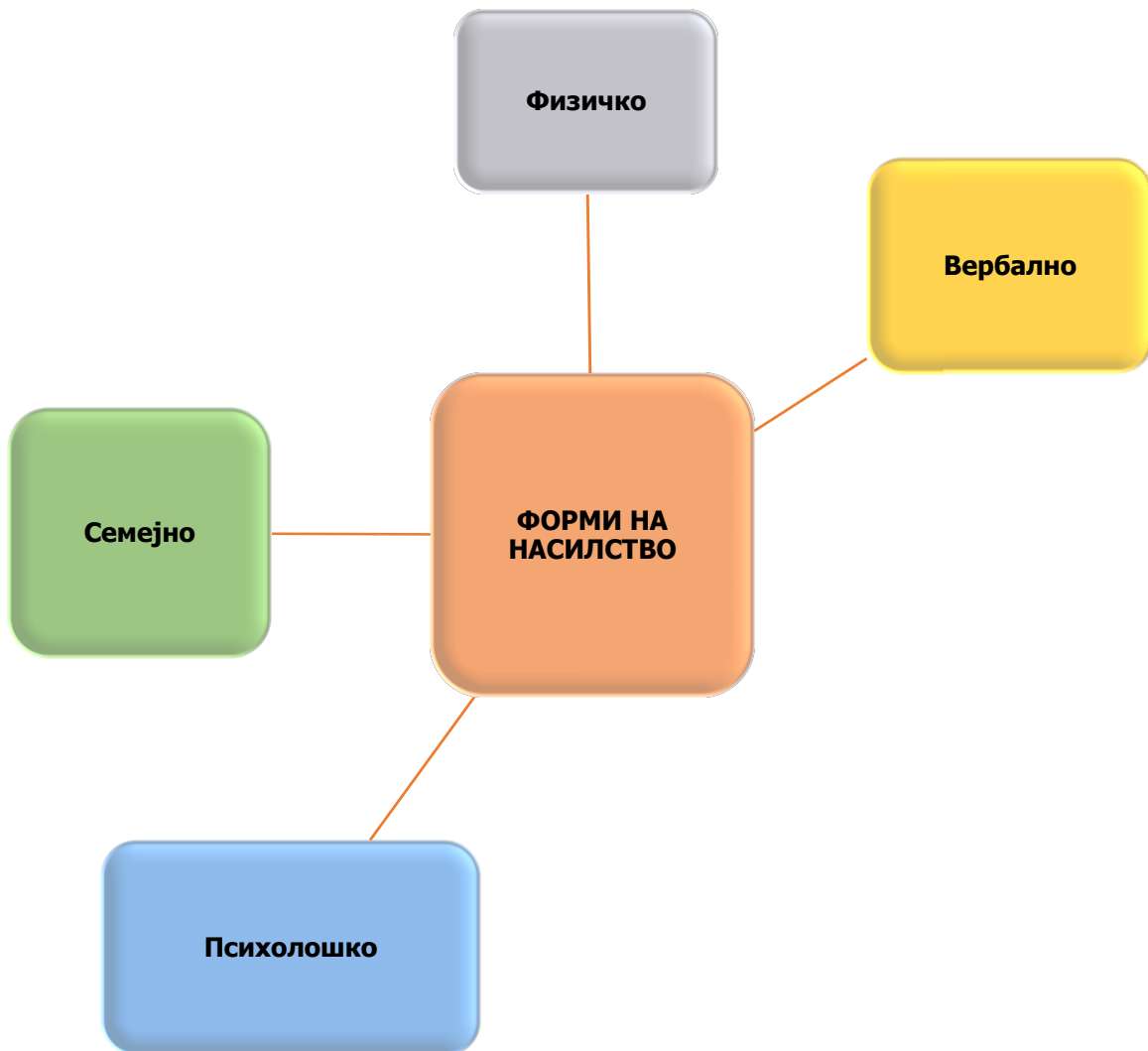
Втората група опфаќа насилство помеѓу младите лица, случајни дела на насилство, силување или напад заради сексуална злоупотреба од страна на непознато лице и насилство во институции, како училишта, работни организации, затвори и домови. Колективното насилство е наменска употреба на насилство од страна на лица што се идентификуваат како членови на одредена група врз друга група луѓе заради постигнување одредени политички, економски или социјални цели. Се состои од разни облици на вооружени судири во рамките на или меѓу држави; геноцид, репресија и други злоупотреби на човекови права; тероризам; и организиран насилен криминал. Категоризацијата ја опфаќа и природата на делата на насилство што може да биде физичка, сексуална и психолошка или, пак, да се состои од одредена загуба или запоставување.

Категоризацијата, исто така, го зема предвид и местото каде што се случува делото, односот меѓу сторителот и жртвата, и кај колективното насилство – можните мотиви за насилството. Во своите трудови авторите Дурет (Duret, 2001) и Вигарело (Vigarelo, 1988), објаснуваат дека се појавуваат нови форми на насилство, како вистински личен напад, па дури и дека не ја губат својата јачина и во средниот век. Движејќи се во нагорна линија, во 20-тиот век кај насилството се појавуваат и нови форми, и тоа: психолошко, особено во вид на малтретирање. Па оттаму, анализите на општеството и модерниот спорт бараат патишта како да се дистанцираат од насилството и да се воспостави еден ред во однос на девијантното однесување.

Авторот Анастасовски во својата книга **Социологија на физичко образование и спортот**(2018) го потврдува своето истражувањето од 2010 година на тема Социолошки аспекти на насилно и агресивно однесување на спортски манифестации во Република Македонија, кои во целост го потврдува ставот на авторот Бодин од 2001 година, каде што се дефинираат четири формите на насилство (илустрација 4), кои се јавуваат во пракса и се манифестни, и тоа:

1. Вербално насилство (злоупотреба, закани, навреди, исвиркување и др.);
2. Физичко насилство (борби, смрт и др.);
3. Психолошко насилство (војна на нерви, малтретирање и др.);
4. Семејно насилство (напад физички или вербален врз човек без оглед на неговата возраст, пол, вера итн.), (Bodin, 2001, цитирано од Анастасовски И 2018).

Илустрација 4. Приказ на формите на насилство кои се дефинирани според некои автори

4. Појава на насилство во спортот

Насилството е претставува највидливата страна на една во основа дисциплинирана структура, чиј основен чин е симболична или ритуална агресивност (Алесандро дал Лаго според Анастасовски и Стојаноска 2010).

Насилството во практика на физичката активност не е ништо ново. При читањето на трудовите на Норберт Елијас (Elias, 1971/1976) се гледа дека насилството е тесно поврзано со античките игри и во тој контекст ќе наведат неколку примери. Панкратиум *Pancratium*, како пример е една од најпознатите и најбруталните активности што предвидувале крвави борби, кои често завршувале со сериозни повреди, па дури и смрт. Исто така, Бравлс, е заедничка појава на форми на насилство како што е навреда, мамене, односно борбите да бидат многу гласни и впечатливи. Насилството постои откако постои и човекот, при што се прави разлика помеѓу дивото и модерното насилство. Сепак, и двата вида насилство се врзани за честа и одмаздата. Предизвикувањето насилство во физичкото образование и спортот не е значајно само за истражувањето на темелните проблеми на социологијата на физичкото образование и спортот, како што е однесувањето на гледачите, интеракцијата помеѓу играчите и навивачите, како и социјалните функции во навивачкиот спорт, туку воопшто за проучувањето на колективното однесување особено кај младите.

Според авторот Анастасовски (Анастасовски, А. 1988), многу натпревари се излив или тренинг на омраза. На таквите спортски натпревари и натпреварувачите и публиката се претвораат во власт, стануваат учесници на активност што владее со нив исто толку колку и тие што владеат со неа. За јуначките подвизи на Херакле и Тезеј е пишувано многу. Тие заради одмазда ги напаѓале злосторниците онака како што тие вршеле насилството над другите, па изложени на тоа насилство тие праведно преживувале исти маки што неправедно ги нанесувале на другите. Митот за Тезеј, неговата телесна сила, смелост, одлучност и трезвеност, опишани се преку неговите победи. Дека и во Атина било присутно насилството укажува и Плутарх, кој вели „Беше тешко да се патува во Атина преку копнениот пат кој ниту на еден свој дел не е чист од неранимајковци и разбојници ниту е безопасен“. Се чини дека во тоа време се градело митови за извонредни и неуморни луѓе, кои изобилувале со брзината на нозете и рацете, како и телесна сила, истите не им служеле за некоја достојна и корисна цел, туку користејќи се со својата сила, тие диво и со омраза ги фаќале разбојниците, вршеле злосторства и уништувале сè што ќе им дошло при рака“.

Средновековните, особено западните култури прикажувале и на драмски начин ги доживувале основните активности од секојдневниот живот, најчесто преку натпревари и спектакли. Постоеле турнири, некој вид драматичен спортски настан, кои биле израз на витешка вредност и чест. Турнирите ја задржувале својата боречка природа. Институцијата двобој претставува супериорна подготвеност за борба. Турнирите и двобоите се резултат на ривалството и натпреварувањето, како на пример: совладување на духот на времето, кое трае и денес. Витештвото добивало одредена форма во ритуалите и симболите преку свеченостите за време на кои младиот благородник преминува во витез, при што заклетвата била камен-темелник на одреден образец на однесување. Измамите прибегнуваат кон итрина, а тоа води кон насилство.

Освен силата и итрината, честа била и одмаздата, што земено во целост е карактеристика на дивото насилство. Насилството било универзално и тоталитарно, каде што честопати еднаквите, подеднакво биле жртви на нескротливото насилство, при што фундамент била агресијата која не секогаш прераснува во насилство.

Навивајќи за својот клуб или спортски идол (поединец), најчесто кога тој не ја постигнува саканата цел, се пристапува кон вербално насилство кон оние што ја осуетувале намерата во тоа, било да се тоа судиите, играчите од ривалската екипа или нивната публика. Во оваа насока можат да се објаснат и посебните форми на насилство што се интензивирани во последно време кога не може, речиси, ниедна спортска недела да измине без физички напад врз судиите, гостинските играчи, гостинската публика или вандалското однесување кон превозните средства со кои допатувале ривалите. Во игра стапуваат и некои други фактори и ривалства помеѓу одредени градови, држави и нации. Не можејќи на спортски начин да се докажат, одредени групи, кои прераснуваат во толпи, избираат други, насилни средства, што претставува одредена компензација, додека дополнителна енергија им даваат одредени стимулативни средства (дрога или алкохол), кои дејствуваат моментално и привидно.

Затоа некои критичари на девијантните појави во спортот би можеле да бидат многу незадоволни со дебатите што се актуелни и конкретни во правец на сузбивање на овој негативен феномен кој, за жал, претставува синоним на современото општество. Тие тоа можат да го гледаат како пример на неуспешното интересирање на филозофите за еден идеал и како фокус кој им дозволува на теоретичарите да ги игнорираат злоупотребите што се случуваат во спортот. Инаку, добар дел на дебати што ги водиме во јавноста, посебно во онаа стручна јавност, каде што едно од главните прашања се стандардите што треба да се воспостават во спортот, и преку тоа да се покаже дека спортот претставуваат поле на разум, едукација, хуманост, правда, идеали и култура како на поединецот така и на групите. Тешко е да се разбере како можеме да ја идентификуваме злоупотребата во спортот, а притоа да немаме јасно дефинирано околу поимањето на етичките принципи што се нарушуваат. Инаку, без некои стандарди кои не се поставуваат како цел, не знаеме што би требало да препорачаме за промените да бидат морално оправдани.

Сè повеќе се разговара за моралните реформи кои во себе ги вклучуваат и многу повеќе од усвојувањето на морални принципи по секоја цена. Моралните принципи можат да се усвојуваат и применуваат на привлечен и праведен начин. Понекогаш, моралната и политичката цена на некои принципи може да биде толку голема, при што разгледувањето на правдата или користа од нас бара да го усвоиме „второто најдобро“ решение. Како и да е, ако не знаеме кои идеали треба да ги применуваме во спортот, тогаш како би можеле да кажеме кои реформи ни се потребни во актуелниот образовен и спортски систем во едно модерно општество.

Спортската етика и моралот, неопходно е да се потенцираат и да се истакнуваат во секоја пригода и да се апострофира значењето од почитта кон учесниците како личности во образовниот и спортскиот систем. Една од клучните грешки што се прави е: од една страна не се остава доволно простор за манипулирање со идеите во спортот, кои се залагаат за интелегентна употреба на сила, додека од друга страна поединците како што се спортистите, спортските работници итн. во потрага за победа (профит) нема да бидат во можност да направат нешто погрешно што ќе ги наруши морални начела што владеат во спортот.

5. Спортското обложување социјален феномен во однос на девијаното однесување

Преку анализирање на оваа тема би сакал да дадам скроман придонес за еден нов и актуелен феномен со кој се соочува нашево општество, ќе се обидам да направам јасна дистинкција помеѓу спортското обложување (анг. sports betting) и коцкање (анг. gambling). Во научниот труд за спортско обложување истакнувам тоа дека: Коцкањето претставува обложување за пари или нешто од материјална вредност (наведени како ризична) на еден настан со неизвесен исход со примарна намера за победа од кој би имало дополнителни пари и/или материјални добра (Анастасовски, И., Нанев. Л. 2014).

Коцкањето дефинирано на овој начин, како форма на девијантно однесување, се базира на три основни елементи, и тоа:

1. Разгледување;
2. Шанса или можност;
3. Награда.

Во најголем број случаи исходот на облогот при коцкањето е со краток временски период. За разлика од коцкањето, спортското обложување е активност која може да се класификува како девијантно однесување, но не од тој размер. Според (Анастасовски, 2018) ,спортското обложување се движи во насока на предвидување на спортските резултати од сите можни спортови денес, и се базира на поставување на облогот на исходот од резултатот на спортскиот натпревар (периодичен или конечен). Спортското обложување, според својата содржина на активностите, може да се класификува како форма на коцкање, но сепак манифестира одредени разлики од самото коцкање.

Спортските обложувачници во нашата држава првпат се појавуваат во 1999 година. Од периодот на своето појавување, па сè до 2013 година во Македонија постојат над 200 спортски обложувачници со одобрение за работа од Министерство за финансии. Интересот за спортските обложувачници од година во година е сè поголем, додека интересот на капиталот е насочен кон глобализирање на спортскиот бизнис, ако така може да се нарече спортското обложување. Според одредени информации, условно релевантни, значителен е порастот на бројот на обложувачите, дури 40 проценти од граѓаните на Република Македонија се активни обложувачи (официјален податок на Center for research and policy making in Republic of Macedonia – CPRM), што го подига овој негативен општествен феномен во Република Македонија на ниво на еуфорија, особено кај луѓето од средниот општествен слој. Анастасовски во својот труд за спортско обложување дефинира дека: **спортското обложување како термин е „генерална активност“ на предвидување на спортски резултати со ставање влог на одреден спортски натпревар.** Поради наведените теоретски писанија, може да се каже дека разликата помеѓу спортското обложување популарно наречено кладење и другите игри на среќа е во илузијата за тоа колкава е веројатноста на добивка.

Луѓето што се обложуваат веруваат дека имаат поголеми шанси на добивка затоа што тие самите ги избираат спортските натпревари на кои ќе ги вложат сопствените материјални средства, но и самите тие ги прават можните комбинации на играта во рамките на правилата што ги диктираат спортските обложувачници. Честопати коефициентите за добивка за точно прогнозиран резултат на одреден спортски натпревар се различни кај одредени обложувачници, со што обложувачите избираат каде да се обложуваат. Дел од обложувачите што ги анкетиравме се на мислење дека спортското обложување е исклучиво спортскаактивност. Постојат разлики помеѓу спортските обложувачници во смисла на конкуренцијата што сакаат да им ја понудат на самите корисници на игрите на среќа, и притоа им даваат подобри услови на игра за играчите во смисла на удобност при типувањето, можности за следење на резултати итн.

Во земјите со поголем степен на социјален стандард и стабилна економија, спортските обложувачници главно се места каде што со понекое пиво ќе се вложат мали парични средства на своите омилен клубови за обложувачите да ги гледаат спортските натпревари со поголем жар. Исто така, забавата како мотив е најчесто причина поради која во економски развиените држави луѓето се обложуваат, додека во општества како нашево (транзициско) мотивите се дијаметрално спротивни, односно можноста за добивка или лошиот социјално-економски статус е главната причина поради што речиси половина од населението се обложува.

Постојат сомневања дека одредени влијанија во процесот на спортското обложување се базираат на економска перспектива. Без оглед дали се работи за корисникот на услугите на игрите на среќа или, пак, на самите организатори (компанија или држава), игрите на среќа имаат свои влијанија, и тоа:

Позитивни влијанија:

1. Зголемување на работните места во самите спортските обложувачници;
2. Пораст и развој на сегмент од бизнис-секторот;
3. Инвестиции во инфраструктура (самите спортски обложувачници);
4. Зголемување на материјалните добра.

Негативни влијанија:

1. Намалување (губење работни места);
2. Намалување (губење материјални добра);
3. Психолошко влијание на фамилијата;
4. Можност од банкрот;
5. Продуцирање зависност (порок).

Сепак, дилемата секогаш ќе биде присутна од аспект на тоа дали има одредени влијанија (позитивни или негативни) кога се работи за корисниците на игрите на среќа т.е. спортските обложувачи.

Тргувајќи од повеќе причини, се обидов на емпириски начин да објаснам и да разјаснам за термините и поимите, и од тие причини беше спроведен анкетен прашалник кај активните спортски обложувачи или коцкари во една од општините во Република Македонија. Констатација е дека денес во општество како нашево може да се класификува во транзициска поетика на бедата. Веројатноста за лесно заработување е еден од мотивите на нашите граѓани да посегнат по спортско обложување, но не и секој наш граѓанин очекува голема заработувачка притоа, одредена група тоа го прават од забава или од модерен тренд. Од истите тие причини се обложуваат граѓаните од сите етникуми – Македонци, Албанци, Срби, Турци и Роми. Понатаму, помалку образованите, повеќе образованите, луѓето со помали и тие со поголеми примања, што наведува на фактот дека ситуацијата е алармантна во тој поглед.

Според мое истражување за негативниот феномен спортско обложување, се даде основа за тоа како да се креира ликот на обложувачот, и тоа: типични профил на играч во спортските обложувачници е граѓанин што ѝ припаѓа на средната класа, млад или возрасен маж (понекогаш и жените се обложуваат), во најголем случај основно или средно ниво на образование (што не значи дека и високо образованите лица не се обложуваат), со просечни месечни примања. Од друга страна, факт е дека правото на индивидуата да се обложува е легитимно и за тоа државата нема свое влијание. Но, сепак, државата треба да има легитимен интерес да ги заштити интересите на сите граѓани вклучувајќи ги и интересите на преостанатиот дел на семејството. Поради тоа, многумина во нашево општество го маргинализираат семејството поради спортското обложување. Треба да се поттикне самата држава, како и граѓанскиот сектор да преземаат различни мерки на превенција за овој вид девијантно однесување. Во најмала мерка, државата може да има постојан мониторинг и известување за состојбите во оваа сфера на живеењето. Системот на мониторинг би помогнал со тоа што би се создал еден вид база на податоци која би била достапна за јавноста и која би била искористена за преземање мерки, односно јавни политики. Дополнително, може да се влијае преку кампањи за подигање на свеста на граѓаните (анг. public awareness campaigns), образовниот систем, информативните емисии и специјализираните институции, во вид на советодавна и превентивна функција за справување со проблеми на зависност на поединците и групите во општеството.

6. Интернетот и социјалните мрежи можност за ширење на говор на омраза и дискриминација во спортот и физичкото образование

Една од сериозните дилеми денеска е тоа дали интернетот и социјалните мрежи претставуваат позитивна или негативна современа придобивка за човекот. Секогаш кога се размислува на ова тема настанува конфузија на емоции, можеби „да“, но можеби „не“. Во секој случај, дефинирањето не е едноставно и бара обемен и сериозен опсег на анализирање на состојбите денес.

Поради вакви дилеми, ја демонстриравме решеноста за презентирање на јавноста за негативните, но и позитивните (доколку ги има) страни на интернетот и социјалните мрежи во едно современо општество, како можност особено на младите генерации за ширење говор на омраза и дискриминација во спортот кој воедно претставува општествено хумана дејност. Од тие причини, врз база на анкетање (Анастасовски, И. Нанев, Л. 2016), врз некои љубители на спортот се обидовме да ја тестираме нашата теза за постоење говор на омраза преку интернетот и социјалните мрежи во спортот кај нас.

Онаа што е важно да се напомене е тоа дека брзиот технолошки развој на општествата, особено во делот на информатичкото општество, кој воедно го зајакнува постоењето на виртуелниот свет, со право доведува до реална можност луѓето да можат преку користењето на интернетот и социјалните мрежи да ги искажуваат своите ставови на јавен начин за одредени состојби во поодделни општествени сегменти. Токму тој брз информатички развој на виртуелниот свет остава сериозен простор за ширење говор на омраза и дискриминација на одредени групи и поединци кои се дел од интернет-заедницата. Социјалните мрежи и социјалното вмрежување не се нови концепти, тие во различни облици постојат отсекогаш (Siniša Kušić, 2/2010). Еден од начините со кои може да се истражуваат социјалните мрежи е социометриската метода, која ја има развиено Морено Ј.Л. во далечната 1934 година и која укажува на податокот за тоа дека овие концепти не се од поновата историја и заслужуваат посериозно внимание (Jacob Moreno, 1934). Кандаско-американскиот социолог Велман (Barry Wellman, 1988) во своето истражување констатира дека токму сервисите за онлајн (анг. Online) социјалните мрежи потврдуваат дека светот е составен од вмрежување, а не од групи.

Во контекст на погоре кажаното, спортот како облик на јавен настан со манифестирање на вештини сериозно е изложен од опасност на виртуелните напади од самите корисниците на интернетот и социјалните мрежи, а притоа истите да се припадници на некои навивачки групи, секти или идеологии. Она што би можел воведно да констатирам дека говорот на омраза преку интернетот и социјалните мрежи во спортот како општествено-хумана дејност кај нас претставува нов општествен феномен за кој многу ретко, да не речам воопшто, не е пишувано. Токму преку овој податок би сакал да ја продлабочувам мојата истражувачка љубопитност за говорот на омраза преку интернетот и социјалните мрежи која се јавува во сегментот на физичкото образование и спортот. Се претпоставува дека преку користењето на интернетот и социјалните мрежи (Фејсбук, Твитер, Скајп, Вибер и др.) може да се дојде до брза мобилизација на поединци или групи кои се дел од навивачките групи, а

тоа доведува до брза е-војна или електронска војна во виртуелниот свет на спортот. Навредите во таа е-војна, кои многу ретко се цензурираат од страна на провајдерите, даваат можност да се користи вулгарен и непристоен вокабулар за дискриминирање и дискредитирање на противникот, или можеби својот спортски идол, кој притоа ги изневерил очекувањата на навивачите.

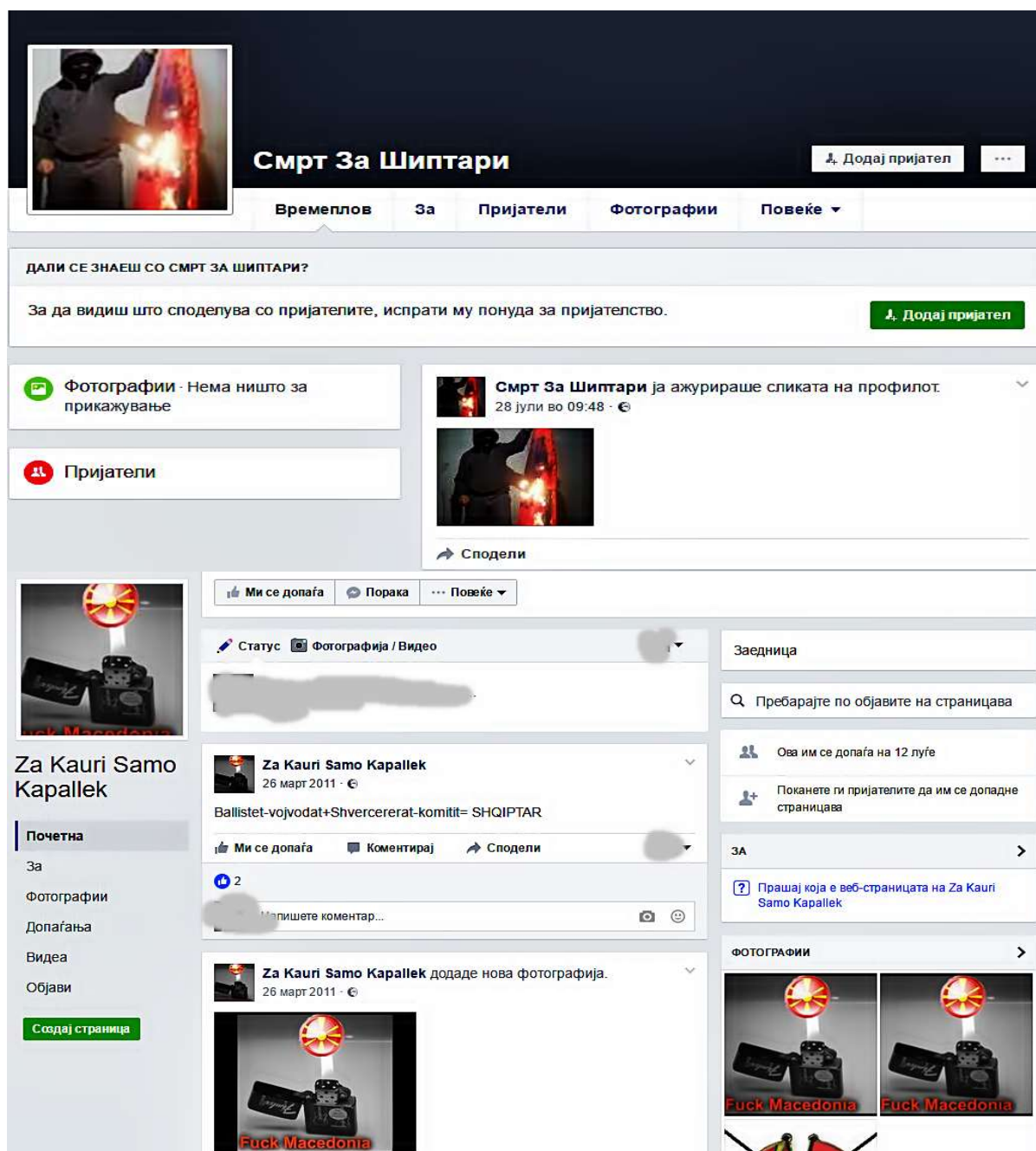
Девиијантноста, провокациите и насилството преку интернетот, во светот се познати како cyberbullying, и претставува општ термин за секој вид комуникациски активности преку интернет-технологија која се смета за штетна како за поединците, така и за групите. Во еден таков облик девијантното однесување и насилството, особено помеѓу врсниците, претставува состојба каде што истите тие поединци (деца/возрасни), се изложени на одредени напади од друга личност, тинејџер или група врсници преку интернетот или, пак, мобилен телефон.

Постојат три теории за причини на насилството во спортот преку интернет и социјални мрежи, и тоа:

1. **Теорија 1.** Оваа теорија вели дека луѓето имаат инстинкт за насилство, развиен во време кога на почетокот предците морале да прибегнат кон насилство и агресија за да преживеат и да се репродуцираат;
2. **Теорија 2.** Оваа теорија се занимава со социолошките аспекти на насилството во спортот, се наведува дека во спортот најчесто се започнува онаа, потсмевачка битка или популарно тролање, која може да стане вистинска физичка пресметка што се должи на нивниот натпреварувачки карактер;
3. **Теорија 3.** Оваа теорија е во подем, а тоа се токму интернетот и социјалните мрежи како огромна можност на поединецот или групите, за брз проток на насилни повици, идеи и филозофии на социјалните мрежи.

Следејќи ги овие теории, јас сум на размислување како да ги дефинирам позитивните, а како негативните придобивки од интернетот и социјалните мрежи за сајбер-насилство (слики 1 и 2).

Слики 1 и 2. Слики преземени од Facebook-страницата, како доказ за говор на омраза во спорт

Врз основа на погоре кажаното и истражувањето кое беше спроведено и одговорите на граѓаните на Македонија, несомнено е дека говорот на омраза преку интернет и социјалните мрежи во физичкото образование и спортот се зголемува и зема сè поголеми размери во негативна конотација. Од тие причини, сето оваа укажува на тоа дека интернетот и социјалните мрежи се одлична можност особено за младите да шират говор на омраза во спортот и физичкото образование, и поради тоа се наметнува потребата за институционално организирање и уредување, како и кривично гонење на лицата што поттикнуваат говор на омраза преку интернет и социјални мрежи во физичкото образование и спортот. Многу јасно се лоцира

одговорноста на поттикнување на говорот на омраза на интернет и социјални мрежи, како и барање за негово сузбивање преку институциите на системот во општеството.

За жал, мора де се констатира дека ненавивачите, за разлика од официјалните навивачи (поддржувачи на некој спортски клуб во земјата), во многу повисоки проценти го оценуваат речиси секој од наведените термини како говор на омраза. Неминовно е институционално организирање и заштита од лицата кои се решаваат на ваков начин на комуникација во спортот и физичкото образование со цел да се шири говор на омраза преку интернет и социјални мрежи, а притоа истите тие да ја промовираат своја идеологија.

Библиографија

- [1] Агенција за млади и спорт на РМ, (2004). *Проект за развој на деца и млади, "Основна студија за младинските трендови, „Софија“* - Богданци, Скопје, февруари 2004 година.
- [2] Агенција за млади и спорт на РМ. (2009). *Акционен план за имплементација на националната стратегија за млади на Република Македонија*, Скопје, април 2009 година.
- [3] Анастасовски, А. (1988). *Основи на социологија на физичката култура*, Скопје: Факултет за физичка култура, Просвета – Куманово, стр. 67-77.
- [4] Анастасовски, А. (1989). *Социологија на физичката култура*, Скопје: Факултет за физичка култура, Просвета, стр. 159-181.
- [5] Анастасовски, И., Нанев Л., Климпер И. (2009). *Превенција и репресија на насилство на фудбалските стадиони*, Скопје: Фудбалска федерација на Македонија, Флексограф - Куманово, стр. 35-43.
- [6] Анастасовски, И. Стојаноска Т. (2010). *Насилство, агресија и спорт*, Скопје: Факултет за физичка култура, Флексограф - Куманово, стр. 17-35, стр. 27, стр. 31, стр. 56-57, и стр.64.
- [7] Анастасовски, И., Нанев, Л. (2011). *Спорт и право*, Скопје: ФФК, ГИ ГЛОБАЛ, Флексограф-Куманово, стр. 54-56.
- [8] Anastasovski, I., Nanev, L. (2014). *Difference between sports betting and gambling on the aspect of educational level of citizens who are active users of the games of chance in the Republic of Macedonia*, Skopje: Research in Physical Education, Sport and Health, ISSN (Print):1857-8152; ISSN (Online):1857-8160 UDC:794.9(497.7) (Original scientific paper), Vol. 3, No. 1, pp. 43-46.
- [9] Andreas Klose & Thomas Schneider, (2002). *Projets Fans – Fondements et possibilites de mise en place de pivots dans l'environnement social*.
- [10] Bonacin Danijela, Bonacin Dobromir, Hadžib Salkić. (2009). *Uloga tehnoloških i informatičkih znanja u dugoročnim procesima vezanim za finansiranje sporta*, Tuzla: Sport scientific and practical aspects, International Scientific Journal of Kinesiology, Vol. 6 (2009), issue 1, pg. 43-47.
- [11] Вукосављевиќ, Н. (2001). *Прирачник за тренинзи од ненасилна разработка на конфликти - за работа со возрасни*, Београд: CAN – Центар за ненасилна акција, со поддршка на Auswartiges AM.
- [12] Canett, E. (1984). *Masa i moć*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 54.
- [13] Coakley, J. Jay (1998). *Sport in Society – Issue & Controversies*, sixth edition, Boston: University of Colorado, WCB/McGraw Hill, pp. 289.
- [14] Garry Robson, (2001). University of East London, UK. *"No One Likes Us, We Don't Care"*, Sports studies from Berg Publishers.
- [15] Eurofan (2002). *Fan Coaching Association – Prevention of violence in football stadiums in Europe*. Hippokrates Programme, European Commission, DG Justice and Home Affairs, Liege – Belgium, April 22 & 23.
- [15] International Master (MA). In *Management, Law and Humanities of Sport*. International Centre for Sport Studies (CIES), University of Neuchatel (Switzerland), 2002 – 2003, 3rd Edition.

[16] Jeunesse Echange Transnationaux – J.E.T., Mimet Transmedia, Bochum – F2 – *Violence et discrimination – Les dimensions de la violence dans les contextes interculturels* – Deutsch - Französisches Jugendwerk – Office franco – allemand pour la Jeunesse – OFAJ DfJW – Formation interculturelle.

[17] Кепеска, Ј. (2000). *Теми од Социологијата на спортот*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филозофски факултет.

[18] Крсмановиќ, В. (2004). *Социологија на спортските настани*, Београд: Физичка култура, година 32, бр. 1.

[19] Керамичиев, Д. Дамчевска, И.В. (1997). *Модел за социјализација и воспитување на изразување на емоциите на спортските натпревари*, Скопје: Физичка култура, година 24, Бр.1 – 2, стр. 163 - 165.

[20] Kušić, S, (2010). *Online društvene mreže i društveno umrežavanje*, Život i škola, br. 24 (2/2010.), god. 56., str. 103 – 125.

[21] Лазаревски, Ј. (1997). *Алтруистичко и агресивно однесување*, Скопје, и Мелбурн: „Матица Македонска“.

[22] Marjanović, R. (1987). *Teorija i empiriska istraživanja sportske publike, kod nas i u svetu*, Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, str. 23-24.

[23] Moreno, J.L., (1934). *Who Shall Survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama*. Nervous and Mental Disease Publishing Co, Washington, DC.

[24] Миновски А. (2000). *Спортско рекреативно вежбање - во функција на намалување на девијантното однесување на училишната популација*, Скопје: Физичка култура, година 32, бр. 1, стр. 130 -131.

[25] Ministere De L'Interieur – Secretariat Permanent A La Politique De Prevention, *Prevention De La Violence*, Decembre 2001, Bruxelles.

[26] Nikolina Goričanec Obadić, (2015). *SOCIJALIZACIJA I SPORT: OBITELJ KAO AGENS SOCIJALIZACIJE*, Čakovac: Specijalistički Diplomski Stručni Studij Menadžmenta Turizma i Sporta, str. 45-46.

[27] Schiling, G. (1976). *Agresion and violence in sport*. Bulletin of the federation Internationale D'Education Physique 46, no.4 (Oct.-Dec.), pg.162,

[28] Štakić, Đ. (2000). *Sociologija sporta*, Beograd: Univerzitet u Beogradu. pg. 163 - 169.

Линк:

https://ukim.edu.mk/wp-content/uploads/2025/06/sociologija_na_fizickoto_obrazovanie_i_sport.pdf
<http://www.crpm.org.mk/>

Глава 5

СПОРТСКАТА СОЦИОЛОГИЈА ОСНОВА ЗА СПОРТСКАТА КУЛТУРА, СПОРТСКИОТ БОНТОН И СПОРТСКА ДИПЛОМАТИЈА

Вовед

Човекот егзистира, твори, комуницира со индивидуи и групи и се развива во рамките на средината во која живее. Од посебна значајност е да се истакне улогата на социјалното милје кое го опкружува поединецот и од кое, во најголема мера, зависи како тој ќе се развива и ќе се изгради како член на општествената заедница. Со еден збор, културата во рамките на која индивидуата живее е најзначајниот фактор за развој на човекот. Секоја култура си наметнува одредени норми, вредности, морални кодекси и системи со чија помош се регулираат односите меѓу поединците и групите.

Секоја култура создава и негува одреден начин и стил на живеење на луѓето, кој неминовно се разликува од средина во средина. Од културата зависи и начинот на кој човекот ќе ги задоволува своите активности и остварува своите цели и идеали. Културата се поврзува со човековото секојдневие и со обичен живот и наметнува обрасци на однесување во чии рамки се одобрува и насочува позитивното, посакуваното и убавото, а се осудува лошото, непосакуваното и негативното. Говорејќи за културата, социолозите ги истакнуваат двете нејзини изворни функции, и тоа: „да го изрази одредениот начин на живот, да стане своевидна комуникација“, „како и не запоставувајќи го хуманистичкиот импулс на културата, а тоа е нејзината улога да ги поврзува луѓето и народите“. Она што исто така е од суштинско значење е култивирањето на секојдневниот човеков живот, односно, култивирање на одредени подрачја кои се значајни за човековата егзистенција и токму затоа може да говориме за:

1. Култура на трудот;
2. Култура на слободното време;
3. Техничка култура, физичка култура;
4. Спортска култура и сл.

Културата дава свој посебен придонес во развој на индивидуалните способности на личноста, но и во правилно организирање и поминување на слободното време. Таа, исто така, придонесува и за развој на културниот плурализам, што подразбира комуникација и соработка помеѓу различностите и е предуслов за толеранција со различните групи. Во рамките на ваквото сфаќање и поимање на културата неминовно е да се спомене значењето што таа го има за спортот и физичкото образование, како активност на многу млади луѓе со помош на која тие се развиваат како физички, така и општествено, во рамките на која се гради и развива колективистичкиот дух.

Исто така, културата во голема мера придонесува и за ублажување на егоистичкиот нагон и бруталната агресија. Говорејќи за културата, физичко образование и спортот несомнено се наметнува значењето на интеркултурниот дијалог во спортот, потоа симболиката во рамките на културата која е исто така значајна за спортот и секако нормите и вредностите што се неопходни за правилно поимање и практикување на спортот, а во рамките на кои влегуваат обичајните, моралните и правните норми во спортот.

Спортската култура претставува збир од вредности, норми, верувања, симболи и практики поврзани со спортот како општествен феномен. Таа не се однесува само на физичката активност и натпреварувањето, туку и на начинот на кој спортот влијае врз идентитетот, социјалните односи, националната припадност и секојдневниот живот на поединците и заедниците. Преку спортот се пренесуваат важни општествени пораки како што се фер-плејот, дисциплината, солидарноста и колективниот дух.

Во современото општество, спортската култура има значајна улога во медиумите, образованието и економијата, а истовремено претставува простор каде се одразуваат и пошироките општествени појави како глобализацијата, родовата еднаквост и социјалните нееднаквости. Затоа, проучувањето на спортската култура овозможува подобро разбирање на односот меѓу спортот и општеството во целина.

1. Етика во спортот и физичкото образование – спортска етика

Спортската етика е дел од етиката која се однесува на проблематиката на моралот во физичкото образование и спортот. Како што е познато, моралот претставува форма на човековото дејствување, практично однесување на човекот во секојдневниот однос кон околината и луѓето околу него, како и кон самиот себе. Во физичкото образование и спортот сè почесто се разгледува манифестирањето на моралот и моралните вредности проценети во физичкото образование и спортот. Доколку претпоставиме дека моралот е една од општествените свесности кај луѓето, со самото тоа можеме да дојдеме до заклучок дека моралот во својата основа е историски поткрепен. Поврзано со физичкото образование и спортот, најблизок термин е автономија на моралот. Станува збор за морални принципи на толеранција, хуманост и почитување на другите ученици и спортисти. Кога се спомнува етика и спорт или етика како основа за тоа е спортскиот бонтон (Анастасовски и сор. 2012), каде што се мисли на негативните особини во физичкото образование и спортот, како што се: допингот, корупцијата и девијација во спортот. Современиот спорт секогаш е на тапет на етичкиот контекст на испрашување и искушување најнапред поради лошиот пристап и вклучувањето на спортот како јавна пропаганда на меѓународната политика со цел остварување успех по секоја цена.

Дефиницијата за етиката во спортот воопшто не е едноставна. Ограничена, но и премногу дискутабилна би гласела: „Спортот е една телесна активност која значајно ги подобрува физиолошките карактеристики кај човекот“. Доколку ги надополниме физиолошките карактеристики и психосоцијалниот сегмент сигурно би ѝ припаѓал на етиката. Интересно е тоа дека спортот сам си ги избира етичките норми и правила за оние кој се занимаваат со него. Има голема разлика помеѓу поимите етика во спортот и спортска етика. Етиката во спортот се занимава со внатрешните прашања кои се однесуваат на спортот и моралното етичко однесување, за разлика од тоа поимот спортската етика можеме да го подредиме во групата етички прашања кои доаѓаат од другите етички подрачја.

Значи, етиката/моралот во спортот се неизбежни позитивни феномени во секое современо општество, но, за жал, тие контексти треба да се совпаднаат и да бидат одговор на односите што се јавуваат во вид на негативен контекст, како на пример: корупција, лажен аматеризам, елитизам итн. Потребно е да се надминат сите негативни појави, а притоа да се почитуваат принципите на етиката и да се обрне поголемо внимание на развојот на спортската игра, рекреацијата, спортското навивање, спортските достигнувања, и пред сè истакнување на спортските принципи.

Проблемот во етиката и моралностите во спортот се наоѓаат токму во човековото его, а не во општествените односи. Спортот е место кое може на човекот да му овозможи да ги покаже своите вештини за човечки победи, слава, но и исто така може да се смета како деградација, дехуманизација, лошо однесување и насилство. Воедно, со имплементација на спортскиот бонтон постои императив кој придонесува за градење на личноста на младиот човек, а особено на спортистот.

Постои дефиниран етички кодекс на Меѓународниот олимписки комитет (како форма на највисок облик на спортско организирање) во кој има седум групи на правила, како што се:

1. Достоинство;
2. Интегритет;
3. Парични средства;
4. Кандидатури;
5. Однос со државата;
6. Тајност и спроведување, и
7. Одредување на моралните норми на олимписките игри како круна на сите спортски манифестации.

Кога ќе се споменат и поврзат термините етика и спорт, поточно етиката во спортот или етичноста на денешниот спорт, најчесто се мисли на негативните (неетичките) аспекти на спортот. Сведоци сме на многубројните неетички елементи поврзани за спортот, како на пример: допингот, корупцијата, „наместени“ спортски натпревари и пред да се одиграат, купувањето и продажбата на врвните играчи, каде што износите на трансфер-пазарот достигнуваат и до стотици милиони евра, што укажува на доминантноста на некои спортови, а истовремено недоволно вложување во оние помалку атрактивните (помалку профитабилните), како и навредувањата и понижувања по различни основи (национални, верски, полови, сексуални...).

Наведената проблематика постои и покрај дефинираните точки во Етичкиот кодекс на Меѓународниот олимписки одбор, каде што во преку седум групи правила – достоинство, интегритет, парични средства, кандидатури, односи со државите, тајност и спроведување – се одредуваат моралните норми на олимписките игри како крупни спортски збиднувања.

Под поимот **ДОСТОИНСТВО**, изнесени се пет точки:

1. Зачувувањето на достоинството на поединците е основно барање на олимписмот;
2. Нема дискриминација на соучесниците врз основа на расата, полот, етичкото потекло, верата, филозофското или политичкото мислење, брачниот статус или врз други основи;
3. Не се толерира праксата која создава каков било облик на физичка или ментална повреда на соучесниците. Строго е забранет допингот на сите нивоа. Строго ќе се почитуваат одредбите против допингот од Кодексот на олимпиското движење против допингот;
4. Се забрануваат сите облици на злоупотреба на соучесниците, било да се работи за телесно, психичко, професионално или сексуално злоупотребување, и
5. Олимписките страни на спортистите им ја гарантираат сигурноста, благосостојбата и здравствената заштита, која ја погодува нивната физичка и психичка рамнотежа.

Гледано од социолошки аспект, пак, спортот е културен феномен и средство за интеракција помеѓу поединците во општеството, односно општествените групи. Неретко спортот се третира и како средство за социјализација на личноста, како и можност за полесна адаптација на човекот во општествената заедница, т.е. во средината во која живее. Исто така, познато е дека спортот дејствува врз социолошките димензии на човекот. Начинот на кој спортот ги социјализира спортистите и остава простор во иднина за нивно полесно приспособување во нова средина, на ново работно место, негуваат коректен однос кон луѓето, спортистите демонстрираат подобри комуникациски способности и негуваат фер плеј не само во спортот и додека спортуваат, туку и во секојдневниот живот и во заедницата во која живеат.

Оттука произлегува и влијанието на спортот и спортските активности врз психосоматскиот статус на човекот, и детерминацијата на конативните т.е. карактерните особини. Спортистите или воопшто луѓето што се занимаваат со спорт познато е дека имаат поголеми вредности на емоционална стабилност, попрактични се, порационални, способни се за донесување брзи одлуки и се мошне упорни и настојчиви. Ако резимираме и резонираме логично, факт е дека спортот е најдобро средство за регулирање на социолошките димензии на човекот, што е од големо значење за заземањето на некои ставови на луѓето во општеството во кое живеат.

2. Правила, морални кодекси и морални вредности во спортот и физичкото образование

Секој млад човек, секој љубител на спортот, секој активен или пасивен чинител на спортските настани, секој искрен поддржувач на спортот треба да се однесува секогаш во склад со максимата дека спортот е игра, спортот е забава и рекреација и секоја активност поврзана со спортот како основно начело треба да го има принципот на доброто и да биде во склад со нормите и вредностите што ги имплицира спортската култура. Спортот и физичкото образование се фундаменти на спортската и образовната активност и секогаш треба да се однесуваат во согласност со вредностите и нормите кои ќе продуцираат исклучително позитивен пристап и однесување во спортот и физичкото образование. Спортот и физичкото образование не треба да се гледаат изолирано, напротив, треба да се анализираат и да се согледуваат во склад со општествената ситуација и општествениот контекст.

Ова се потврдува со општественото значење што го имаат спортот и физичкото образование, а тоа е мултидимензионалноста, која се согледува преку следниве аспекти:

1. Општеството, преку своите агенции на социјализација овозможува социјализација, воспитување и интеграција на своите поединци и групи, а спортот, како значаен општествен фактор и феномен, има посебно место во процесот на социјализација на единките и групите;
2. Општеството, на своите членови им нуди морални ориентации и вредносни кодекси кои се суштински за трасирање на патот на поединците во општеството, како и нивно правилно вклучување во општествениот живот и секако дел од тие морални норми и вредности се усвојуваат и етаблираат кај индивидуата преку спортот;
3. Општеството, наметнува и ги учи поединците на различни улоги, општествено посакувани и продуктивни, а дел од тие улоги се учат преку спортот кој има за цел да ги наведе и да ги подготви младите да преземат некои од постојните улоги и правилно да ги извршуваат;
4. Општеството, преку спортот им овозможува на поединците и групите меѓусебно да комуницираат и да се вклучат во различни видови меѓусебна интеракција.

Анализирајќи ги физичкото образование и спортот кај нас, може да се истакне дека тие не се засебни феномени, изолирани од општествените случувања, напротив, тие не се под стаклено своно, затоа ја делат судбината на самото општество на кое му припаѓаат и каде што се манифестираат секојдневно. Физичкото образование и спортот, како дел од општествениот систем, ги содржат сите специфики и противречности на општеството во кое егзистираат. Од социолошка гледна точка, овие феномени со право се сметаат за потсистеми (земајќи го општеството како една целина, како еден систем), посебна област, посебен општествен сегмент, што подразбира дека му припаѓаат на глобалниот поредок и на пошироката општествена целина.

Во современи услови парцијалните интереси најчесто се претставуваат како општи, се создава амбиент да се побегне од одговорност, што доведува до хиерархиска т.е. стратификација на слоевитост што, пак, доведува до нарушување на самите односи и во физичкото образование и во спортот. Експлицитно кажано, спортското натпреварување без фундаментот спорт не би имало своја намена поради тоа што секој спортски натпревар претставува мотивација како за самите спортисти, така за целиот спортски тим, па дури и за спортската публика.

Значи, во овој контекст е и прашањето за етика или слобода на физичкото образование и спортот, со особен осврт на врвниот спорт. Спортскиот морал или етика во спортот претставуваат специфична свест на однесување во процесот на натпреварувањето, во процесот на обуката и спортскиот тренинг, како и во односот на спортската публика – спортисти и спортската публика – спортскиот натпревар. Спортската социологијата моралот го определува како стандард на социјалното однесување чии норми и правила ги прифаќаат не само спортистите, туку и спортските тренери, спортските судии, спортската публика и останатите чинители во спортот. Според тоа, етиката како научна дисциплина има двојно значење, првин етика е филозофска дисциплина, и второ таа е збир на правила и норми на однесување на луѓето што ги формираат општествените групи или заедници. Во оваа смисла, етиката претставува сознавање од аспект на модерното глобално општество и општествената заедница како целина.

Постојат три значајни елементи на моралот, и тоа:

1. Морална норма;
2. Морален суд;
3. Морална санкција.

Моралните норми содржат правила кои укажуваат на тоа како би требало да се однесуваме во духот на постоечкиот морал и кодекс, додека моралниот суд рефлектира и согледува позитивен или негативен став за направено дело и моралната санкција претставува казна која се издава кон поединец или кон група. Етиката како филозофска дисциплина има задача да го утврди потеклото на моралот како феномен, т.е. како духовна битка анализирајќи ги темелните етични поими, како што се однесувањето и должноста, добро и зло, морална норма и морален суд итн. Значи, во овој контекст се поставува прашањето за етика и слобода, посебно во врвниот спорт. Барон Де Кубертен (основач на модерните олимписки игри и авторот на химната за олимписките игри) има свое посебно значење во контекст на етиката во спортот. Спортот како систем на вредности во модерните општествените односи треба да содржи систем на норми на однесување со цел да се одредат односите во сите сегменти од животот и работата на поединецот и/или групата.

Спортскиот морал или етиката во спортот претставува специфична свест на однесување во процесот на спортското натпреварување, физичката активност, спортскиот тренинг итн. Спортската социологијата, како основа на филозофијата на етиката во спорт, се согледува како стандард на општественото однесување со цел нормите, правилата и однесувањата да бидат прифатени не само од спортистите, туку и од спортските тренери, спортската публика итн.

Со развојот на спортот, физичката едукација и физичкото воспитување, рекреацијата, фитнесот, како и спортскиот тренинг се зацврстуваат и самите норми и правила на коректно однесување (кодекс) кои се за таа област особено важни, па во таа смисла значајни се два облика на морални правила кои се битни во меѓународниот спорт. Кодексот на однесување ги содржи следните правила/норми:

1. Развивање конкретни и другарски односи помеѓу сите учесници во образовниот и спортскиот процес;
2. Почитување на правилата и судиските одлуки;
3. Ускладување на личните потреби и интереси со потребите и интересите на клупската екипа и репрезентацијата;
4. Развивање антирасистички, антинационалистички ставови во рамките на спортските натпреварувања.

Значи, етика и морал во спортот се неизбежни позитивни феномени, и во контекст на таа поврзаност истите неопходно е да ги усогласат сопствените односи што се појавуваат во вид на негативни процеси и движења (илустрација 5) а тие се:

1. Корупција во спортот;
2. Спортско обложување;
3. Допинг;
4. Елитизам.

Илустрација 5. Приказ на негативни процеси и движења поврзани со етиката и моралот во физичкото образование и спортот

3. Фер плеј (Fair-Play) во спортот и физичкото образование

Фер плејот, моралните норми и етичките принципи кај учениците и кај спортистите се составен дел од спортската етика, и проблематика на моралот во физичкото образование и спортот. Коректното однесување на терен т.н. fair-play има важна улога во принципите на спортската етика и спортското однесување кон себе и кон другите, како на терен така и надвор од него. Исто така, важно е да се напомене дека основен сегмент во спортскиот бонтон е моралот. Моралот во спортот претставува збир на норми за однесување на спортистите во спортскиот колектив, а целта на спортот е да ја развие колективната потсвест на спортистите и да даде придонес во развитокот на моралните особини на спортистот.

Моралните норми се суштествени за спортистите затоа што со нивна помош тие градат посебен однос кон својата личност, кон соиграчите, тренерот и кон целиот колектив. Нивна морална должност е да се однесуваат во согласност со вредностите кои се срж на моралноста бидејќи спортистите, пред сè, се објект на набљудување и перцепција од страна на спортската публика. Етичките принципи, пак, на спортистот му налагаат да се однесува во склад со моралните начела и да ги почитува правилата на играта. Да биде солидарен, хуман и несебичен со соиграчите и да не го потценува, деградира или да го понижува противникот.

Фер плејот се оценува како центламенско однесување кое понекогаш наидува на одредени конфликти. Тука е испровоцираната дразба, која поттикнува агресивни импулси и ги руши бараните комплексни вреднувања. Оттука, произлегува фактот дека фер плејот изнудува поседување одреден степен култура, т.е. спортски бонтон за задолжително почитување на односите во колективот од страна на спортистите. Врската помеѓу фер плејот и етиката во спортот се нераскинливи, односно овие два термина имаат своја цврста поврзаност.

3.1. Фер плеј (Fair-play) – како почит кон играта

Фер плејот во светот е познат како разумен концепт, кој своето потекло го влече првично од спортот. Фер плеј или чесна игра не е само елемент во спортот, туку тој може да се смета како општа филозофија на почитување на другите спортисти и поставените правила како на спортските терени, така и во работата и другите натпреварувачки подвизи.

Во секој период и во секое општество во некоја заедница се градат и создаваат вредности кои се истакнуваат со формална и неформална императивна норма со која секој поединец или одредена група треба да се придржуваат. Така и во спортот постои непишан кодекс на вистински норми на однесување кој се однесува, пред сè, на спортистите, а потоа и на заинтересираните страни кои директно или индиректно се вклучени или учествуваат во спортот. Станува збор за таканаречениот фер плеј. Поаѓајќи од историскиот факт, условеноста на моралот може да се утврди уште од првата видлива работа во натпреварувањето на феудалните витешки турнири, капиталистичко-буржоаските и социјално-политичките настани. Во буржоаска смисла, зборот фер плеј означува (центлменство, бонтон) однесување со ставање акцент на

лојалноста и конкуренцијата. Во социјалистичките општества човекот барал промена околу него и самиот во себе, придржувајќи се до тие непишани норми на однесување гледано како фер плеј. Судејќи по односот во етиката, со акцент на моралните вредности на секој човек, во иста смисла треба да дејствува секој спортист и секој што директно или индиректно е вклучен во спортот и спортската игра.

Денес можеме сосема одговорно да констатираме дека фер плеј однесувањето е еден од приоритетните дејствување во спортот, па и во секој друг поглед, иако оваа појава во денешницата сè почесто и почесто се судира со одредени тешкотии. Фер плеј претставува внатрешен однос и чувство кон играта, борбата или натпреварувањето кое зависи од целта и идејата за која служи спортот, но секако и бара одреден степен на култура и почитување на поставените односи и правила во самата заедница.

Според горе наведеното, спортската култура и фер плеј подразбираат коректен однос кон противникот и соиграчите, коректен однос кон спортскиот судија и спортскиот тренер, коректен однос кон спортската публика и пред сè спортското признавање на прекршокот.

Фер плеј или чесна игра претставува:

1. Строго почитување на сите правила;
2. Почитување на соиграчите и спортскиот тренер;
3. Почитување на спортските судии;
4. Прифаќање на секоја судиска одлука без физичко заканување;
5. Пристојно признавање на поразот или надмоќноста на противникот;
6. Достоинствено честитање на победникот;
7. Скромно прифаќање на победата;
8. Натпреварување под исти услови;
9. Некористење на физичко и вербално насилство;
10. Чување на своето достоинство, без разлика на околностите.

Како неодамнешен пример за неспортски гест во фудбалот ќе го цитирам реномираниот весник „Гардијан“ кој напиша цел текст за радоста на нашите фудбалери од националниот тим на Македонија до 16 години кои беа на чекор од освојување на турнирот со голот во 90. минута. Но, за жал, тоа го искористиле домаќините од националниот тим на Гибралтар, кои додека нашите славеле гол постигнале гол за израмнување на резултатот, при што укажува дека воопшто не биле заинтересирани за фер плеј, туку резултатот им бил императив да победат по секоја цена. Англискиот весник објавува дека судијата го признал голот поради тоа што бил исполнет условот сите наши играчи да бидат на нашата половина.

Силниот напредок на технологијата, желбата за надмоќ и единственото правило на однесување на денешницата – да се биде прв на пазарот – завладеа и со светот на спортот. Напредувањето, модернизацијата на речиси целокупната индустрија и нејзината технологија, брзото темпо на живот, палетата на производи од сите домени на човековата дејност, или едноставно, големото изобилство понудено на денешното

човештво, доведоа до негови големи промени. Сè се менува и напредува. Стагнацијата донесува загуби, незадоволство, неуспех. Истовремено, сведоци сме дека човекот како таков останал анатомски непроменет. Имаме ист број мускули, тетиви и сè уште, еден мозок. Тука се раѓа еден тешко премостлив проблем во спортот и помеѓу спортистите, затоа што телото е единствениот нивен алат за дејствување.

Спортистите единствено што можат е да ги поместуваат границите на телесната издржливост. Но што ако телото го достигне максимумот што може да ни го даде, а тој максимум не е доволен? Ако сме морални, проблемот е непремостлив, а ако ги кршиме и не ги почитуваме етичките принципи и правила, решенијата едноставно се остваруваат со земање допинг, со поткупување на судиите, спречување на напредувањето на подобрите преку нивно намерно повредување, непотизам, врски и познанства и слични неморалности. Да се остане на тронот значи да се биде најдобар, односно да се носи општествен бенефит на својот спортски клуб, на својата нација, на својата заедница, како и на себеси, а тоа никако не подразбира да се биде болен, повреден и немоќен, со еден збор да си во „функција“. Денес, речиси и да нема спортски клуб без свој професионален спортски доктор и физиотерапевт. Покрај докторите, постојат (барем во побогатите клубови) спортски психолози, социолози, нутриционисти.

Постојат тимови од стручни лица кои се во служба на спортистите, со цел да се остварат подобри резултати и да се обезбеди победа за себе (кај поединечните спортови) или, пак, за својот спортски клуб (кај групните спортови). Од овие причини лично сметам дека помина времето кога идејата водилка на Pierre de Coubertain: важно е да се учествува, беше подвижен дух или „*spiritus movens*“ на спортот. Од аспект на модерното време мое убедување е дека во денешниот спорт таа максима полесно ги губи сјајот и вредноста како такви. Имајќи го предвид приложениот материјал, може да констатира дека чувството за негување на духот на фер плејот, како темел на спортската етика и основа на спортскиот бонтон, се гради со перманентно воспитување и дејствување врз спортистите, од страна на спортскиот тренер, т.е. спортскиот психолог. Посебно значење во извршувањето на овој процес имаат и агенсите на социјализација и севкупноста на самото општество, затоа што фер плејот не само што е есенцијален момент во спортската практика, туку следејќи ги неговите принципи во секојдневниот живот поединците полесно се привикнуваат на одржување на добрите односи во општествената заедница и на животот во неа.

Од социолошки аспект, може да се согледа во однесувањето на спортистот за време на спортскиот тренинг, спортскиот натпревар, користењето на своето слободно време, понатаму однесувањето на мас-медиумите кон спортските манифестации, спортистите, спортските екипи итн. Со ова се поставува прашањето дали кризата во спортот или моралната криза ги опфатила и информативните медиуми? За жал, многу често сме сведоци дека и самите медиуми го кршат правото на спортистот на сопствениот идентитет давајќи грешна информација, т.е. погрешна слика за спортската личност.

Необјективните информации доведуваат до разгорување на навивачките страсти и продуцирање насилство како на спортските терени, така и надвор од него. Ваквиот начин на комуникација им овозможила на луѓето да учествуваат во најразлични и најспектакуларни спортски случувања, да слушаат коментари и известувања од спортските натпревари. Во таа релација е и слободата на следење на спортските случувања. Моралната криза е феномен присутен во секое општество, карактеристичен како за поединецот, така и за општествените групи или заедници.

Причините за овие појави се различни, почнувајќи од економски, политички, социолошки, психолошки, историски, педагошки, општествени итн. Ставот на етиката се користи како основен принцип и критериум на моралното дејствување, тој може да биде присутен како во спортот, така и во останатите општествени сегменти, иако главната карактеристика е дејствувањето во современото потрошувачко општество. И на крајот: Сите луѓе се раѓаат слободни и имаат исто достоинство и еднакви права.

4. Кежуал (casual) спортска култура

Зошто – НАВИВАЧКА?

Затоа што токму таа култура била претежно застапена помеѓу луѓето што ги посетувале фудбалските настани, логично дека тоа бил еден огромен број од англиското население во тоа време. Англиската „наклонетост“ кон фудбалот, како и самиот факт дека фудбалот отсекогаш бил и ќе биде „највжната споредна работа на светот“ доведува до тоа во наредните нешто повеќе од две децении оваа култура да го етаблира Британскиот Остров, додека и ден денес, не во таква мера, сепак тој имиџ е присутен кај поголем број љубителите на фудбалската игра. Нормално, тоа не значи дека сите што доаѓаат на спортски натпревар мораат да бидат *кежуал*. Едноставно кажано, кежуал (анг.casual) култура, т.е. култура на еден навивач е само една од културите, еден правец или стил на облекување кој е застапен помеѓу некои навивачи, но не сите навивачи тоа го прифаќаат како своја навивачка култура.

4.1. Кежуал (casual) спортска култура, култура на еден навивач

*Слика: Група млади луѓе од Источен Лондон, претставени во статија во списанието The Face, 1983 година. Ова беше прв пат терминот „лежерни“ да биде употребен од медиумите за да се опише движењето, околу шест години откако првпат се разви во Северозападна Англија. Тие носат голем број брендови поврзани со лежерната мода, вклучувајќи ги Fila, Lacoste и Ellesse. Авторски права Дејвид Корио

Се надоврзувам на претходната тема. Како што веќе кажав, многу работи се потиснати во втор план. Припадникот на кежуал културниот правец, би можел да го окарактеризирам на прв поглед како човек кој навистина ужива во носењето на прескапи и брендирани парчиња облека, поголем број од луѓето тоа би го прокоментирале со зборот хулиганизам, и тоа во поголемиот број случаи би претставувала завршна констатација. Но мора да признам, дека би било погрешно ако

кажам дека не е точно, напротив, како што изминувало времето навивачите со причина се одлучувале токму на таков вид гардероба, додека конфликтот со противничките навивачи го доживувале како еден вид на предизвик придружуван со потребата за докажување и обезбедување на подобра репутација во општеството и надвор од него.

Меѓутоа, овој правец сам по себе имал улога и настојувал да ги спои и обедини љубовта кон фудбалот, и поради тоа поттикнува адреналински набој и пасија кај самите навивачи кон играта и кон модата. Сè започнало во некоја рака спонтано, и со тек на време прераснало во своевиден план, кој денес се нарекува „обичај“, односно некој вид моден императив на секој „вистински“ навивач во Англија. На целиот остров (тука мислам на Велика Британија), сите љубители на фудбалот отсекогаш имале вкус за облекување. Со тек на време станало очигледно дека модата и облекувањето ќе станат важен елемент во многуте културни случувања кои престоиле во иднина, што може да се види во средината на педесеттите години на минатиот век кога се појавуваат „теди бојс“ (анг. Teddy Boys) – културен и моден правец, кој настанал во Англија по завршување на Втората светска војна, кој потоа бил поврзуван со рокенролот (анг. Rock' n Roll). Потоа доаѓа денешниот правец кежуал, култура која е следбеник на културниот правец од почетокот на шеесеттите години на минатиот век наречен мод (анг. Mod), слика подолу.

Овој културно-моден правец никогаш не бил „угасен“ и неколку пати во текот наредните децении бил „вратен во живот“. Нормално, овој правец бил фокусиран повеќе на музика и актуелни модни трендови. Легендата вели дека сè почнува од една мала група млади луѓе од Лондон, за кои важело дека имаат стил и биле нарекувани модернисти, од причина што слушале модерен џез, музички правец кој наводно малкумина го слушале. Заштитен знак на оваа култура, а воедно и за нејзините составни елементи се: квалитетна гардероба (честопати правени по мерка), музика (вклучувајќи тука џез, сол, аренби, блуз), како и возење на скутери (најчесто марките итл. Lambretta и Vespa). Но тие во исто време покажувале интерес и за фудбалот, овој правец станал популарен помеѓу одредени групи фудбалски навивачи, особено кај навивачите на Челси (анг. Chelsea) и Вест Хем јунајтед (анг. West Ham United), но по некое време овој правец ја изгубил популарноста и бил заменет со нов правец.

Што се однесува за кежуал културниот правец, истиот почнал на крајот на седумдесеттите години и почетокот на осумдесеттите години од минатиот век. Тоа е времето кога фудбалските клубови Ливерпул (анг. Liverpool) и ништо помалку познатиот Евертон (анг. Everton) биле доминантни или слободно кажано „владеееле“ во Европа. И токму учеството на нивните клубови во европските купови им има овозможено да навивачите на овие два фудбалски клуба на патувањата при гостување да „украдат“ по некои познати француски и италијански модни брендови. Терминот „украдат“ го користам намерно оти навивачите на овие два клуба доаѓале до брендovите по пат на кражби, разбивање на излози и земање работи кои ќе им дојдат при рака. Оваа биле начини на кои англиските навивачи се определувале како да дојдат до брендирана гардероба која дотогаш не била достапна за населението во Англија.

Поголем дел од населението во Англија во тоа време го чинела работничката класа (анг. working class). И во едно такво општество се издвојува и доаѓа до израз еден ново движење, и по многу нешта со посебни карактеристики, а на сите нас добро познат како скинхед (анг. skinhead). Скинхедсите биле редовни посетители на фудбалските натпревари кон крајот на 60-тите и 70-тите години на минатиот век. Нивната решителност и одлучност да им дадат до знаење на сите дека потекнуваат од работничка класа доведува до тоа нивниот препознатлив стил на облекување и ден денес во јавноста да предизвикува одреден вид скептичност со доза на многубројни предрасуди и презири.

Органите на редот и законот во нив гледале и препознале еден вид закани и потенцијална опасност, па според тоа и самите скинхедси од „безбедносни мерки“, а со цел да се спречат немири на фудбалските стадиони, на влезовите од самите стадиони им биле одземани и конфискувани познатите чизми(анг. Dr. Martens),на сите нас познат како „док мартинс“,со цел состојбата да не ескалира и да не излезе од контрола. Се одело дотаму што биле одземани дури и врвките од чевлите. И ден денес, по пет децении стереотипи и предрасуди, истите се присутни како моден тренд. Па, според тоа, само може да замислиме како јавноста, а особено припадниците на полицијата реагираат кога ќе наидат на лице што е така облечен.

Сакајќи да привлечат целосно внимание на полицијата кон себе, навивачите донеле нови модни стандарди, и токму од тие причини настанува правецот кежуал стил на облекување. Размислувам и самиот се наведувам на одреден податок дека кај младите луѓе со сомнително однесување може да се видат и позитивни нешта. Според мене, од голема важност е одвојување на хулиганизмот како појава од стилот на живот како секојдневие. Некои социолози ваквото однесување го анализираат од аспект на несоодветно воспитување на младите и погрешно излевање на негативната енергија насобрана од секојдневните проблеми кај учесниците во инцидентите. Во моето истражување во кое беа анкетирани дел од навивачките групи, гледиштата ни се совпаднаа, односно дека навивањето е стил на живот, но ги осудуваат физичките напади особено оние на недолжните случајни минувачи и добронамерните љубители во фудбалската игра. Но и овој податок не би сакал да го генерализирам, иако постои основа за тоа.

Објективно констатирано состојбата „копи-пејст“ (анг. copy-paste), не секогаш оди во правец на следење на одреден моден тренд, тука важна улога има и традиционалноста во начинот на размислување и живеење, понатаму менталниот кодекс на населението, социјално-економскиот статус на општеството и други општествени сегменти кои го определуваат движењето на младите луѓе како основа на промените во едно општество. Актуелноста на состојбите во општеството отвора широка дебата за улогата на младите луѓе, пред сè „оние“ млади луѓе кои некој сака да ги претстави како „хулигани“, но за жал таквото „етикетирање“ не секогаш се користи на соодветно место и во соодветно време.

5. Спортска култура и спортски бонтон

Спортската култура, е значаен сегмент и дел од пошироката култура и културата на живеење во едно општество. Спортската култура, во севкупното социјално милје има за цел развивање и унапредување на нормите, стандардите и вредностите кои се суштински сегмент на физичкото образование, спортот и спортските настани. Спортската култура, во духот на нејзината форма и содржина, го поттикнува создавањето и негувањето на еден посебен систем на морални кодекси и вредносни дискурси со чија помош се регулираат односите меѓу поединците и групите во спортското битисување. Како посебен и суштествен дел на спортската култура е спортскиот бонтон (Анастасовски и сор. 2013), кој ја изразува најсуштествената потреба на културата да наметнува обрасци на однесување во чии рамки ќе се одобри и насочи позитивното, посакуваното и убавото, а ќе се осуди лошото, непосакуваното и негативното во физичкото образование и спортот.

Спортската култура ја има онаа исконска улога да го изнедри позитивниот спортски импулс и начин на живот на спортистите во склад со современите општествени текови, секако поттикнувајќи ги процесите на добра интеракција и комуникација, како и исполнувајќи го хуманистичкиот импулс, спортската култура во целост ја остварува улогата да ги поврзува луѓето, да го култивира животот на спортистите и нивните подрачја за егзистенција. Спортската култура ги вклучува и начините за правилно организирање и насочување на активното и пасивното време на спортистите, а и во голема мера придонесува за ублажување на егоистичкиот нагон и бруталната агресија. Спортската култура го развива културниот плурализам што подразбира комуникација и соработка меѓу различни спортски групи и клубови, што секако е предуслов и за развивање на толеранцијата која е една од суштинските вредносни принципи на спортскиот бонтон. Спортската култура во голема мера значи и градење и развивање на колективистичкиот дух, што е суштествен сегмент на колективниот спорт, како и развивање животни идеологии и филозофии кои ќе значат живеење во склад со вистинските и посакувани човекови вредности, потреби, норми, аспирации и идеали.

Спортската култура нè учи како навиките и спецификите што ни ги наметнува современото да ги прифатиме и да ги усогласиме и насочиме кон живеење во склад со различностите, прифаќање на другиот и поинаквиот од себе, развивање на спортскиот дух во склад со постулатите на спортската култура, бидејќи само така секој спортист ќе може полесно и посеопфатно да се себереализира и да живее во склад со современите барања и современите животни текови и предизвици. Спортскиот бонтон има за цел на спортистите, на спортските клубови и на сите спортски работници да ги насочи кон надминување на предрасудите и стереотипите, почитување на разликите, контрола на емоциите, зголемување на толерантноста кон фрустрација, афирмација на спортската блискост, соработка и солидарност, помагање, справување со конфликти, меѓусебно разбирање, прифаќање како и негување на мирен и ненасилен животен стил.

Правилата, вредностите и принципите на спортскиот бонтон ќе им овозможат на спортистите и спортските дејци да ја подигнат моралната свест и да ги прифатат победите и поразите во спортот како дел од животот. Спортскиот бонтон во себе вткајува учења кои подразбираат истакнување на мултикултурализмот и интеркултурализмот како политики кои се свртени кон човекот и кои го потенцираат дијалогот како суштински механизам, што е секако значаен и во спортската фела. Во рамките на тоа и се истакнуваат позитивните и продуктивни вредности и принципи меѓу кои посебно место заземаат толеранцијата, почитта, соработката, искреноста, дијалогот, трпеливоста, чесноста, вредностите и принципите кои се основа на секоја спортска активност. Спортскиот бонтон имплицира воспитување на единката во духот на здрав спортски живот преку учење за посебна грижа за сопственото здравје, за колективни вредности, за морални норми кои понатаму ќе бидат основни двигатели и ѕвезди водилки на спортистите во нивното однесување како во секојдневниот живот, така и за време на спортските манифестации. Тој, исто така, поседува механизми со помош на кои се оди чекор понапред во зближување и разбирање на различни поединци и групи, различни култури, што е неминовно, особено во спортот, бидејќи кај нас егзистираат различни спортски клубови и различни навивачки групи кои имаат различен општествен предзнак како по етничка, конфесионална, демографска, така и културна основа.

Спортскиот бонтон ја насочува индивидуата кон спортската активност која значи просветлување, ги развива потенцијалите на талентираните и надарените и нивно обликување во склад со позитивното и правилното, овозможува изразување на човековите потреби, желби, скриени страсти и внатрешни чувства, но помага и во облагородување и благодарудување на човекот. Спортскиот бонтон ги вклучува оние постулати кои се однесуваат на современ и совршен начин на спортското живеење, одржување на физичката и психичката кондиција, грижа за физичкото и менталното здравје, но и вредности и активности кои се поврзани со натпревари на индивидуи и колективитети кои во основа ќе имаат развој на натпреварувачкиот дух и поттикнување на колективизмот. Спортскиот бонтон претпочита и препорачува да се почитуваат вредностите кои ќе го потенцираат развојот на спортскиот дух, искачувањето на пиедесталот на секој оној што тоа го заслужува, маргинализирање и исчезнување на неправилностите, бришење на стигматизацијата и дискриминацијата, градење спортски здрава младина и борба против неправилностите, насилството и агресијата во спортот.

6. Спортска дипломатија

Пишувањето на оваа тема би сакал да ја започнувам со новинарски коментар, цитирам: Најдобриот одбојкар во улога на дипломат. Првата голема битка што ја води македонскиот спорт е учество на Олимписките игри во Барселона во август 1992 година. Олимпискиот тим, предводен од Богоевски, оди на пат во неизвесност: дали ќе учествува на игрите, а ако учествува под кои услови?

Спортската дипломатија, како нова современа придобивка во делот на политиките кои одат во правец на зачувување на мирот има за цел да помага при надминување на културните разлики, и притоа има активна улога во зближувањето како на нациите, така и на луѓето. Како активност во преден план дипломатијата во спортот значи стекнување вештини, како што се:

1. Лидерство;
2. Тимска работа;
3. Почитување на правилата;
4. Почитување еден кон друг, односно почитување на различностите.

Со развојот и афирмацијата на професионалниот (квалитетен) спорт во меѓународната спортска соработка, борбата за престиж и угледот на сопствената држава во меѓународните односи по пат на спортот и големите спортски достигнувања, како и потребата за организирано водење на политиката и оперативните активности на тоа поле, во услови на глобалните општествени движења, се отвораат нови прашања за спортските дипломатски активности во областа на спортот, а особено проблемот околу квалификувани и квалитетни спортски работници и кадри за извршување на оваа престижна работа (Štakić, Đ. 2000). Авторот Штакиќ во својата книга „Социологија на спортот“ истакнува дека во последно време, на тој начин настанал како препознатлив терминот спортската дипломатија, (Štakić, Đ. 2000), со својата цврста емпириска втемеленост, но и со многу ретки стручни и научни толкувања и определби.

Со оглед на природата на меѓународниот спорт, на карактерот и начинот на функционирањето на меѓународните спортски асоцијации, институции, органи и тела, како и улогата и влијанието на спортските функционери во меѓународните спортски и други односи, и самиот термин спортската дипломатија (цврсто поврзан со вкупните односи на независните меѓународни правни односи на признаените држави), во голема мера подразбира специфична ситуација и голем степен на одговорност во одредена смисла на автономијата и суверенитетот на тие асоцијации, институции, тела и органи кои инаку имаат огромен меѓународен углед и авторитет и се со потврден статус на членство.

Националните и државните интереси во областа на спортот, токму поради неговиот развој и диверзификација на неговата структура, не секогаш во меѓународните спортски односи и меѓународната спортска соработка би можеле да ги покријат по пат на класични дипломатски активности на претставниците на државите и дипломатските мисии. Оттаму и улогата на спортските институции и нивната популарна активност би

можела да одигра огромна улога, а притоа да биде поддржана од страна на таа класична дипломатија во развојот и продлабочување на меѓународната соработка.

Како што ни е познато, класичната дипломатија, всушност, ги претставува и заштитува државните и националните интереси во меѓународните односи по пат на акредитирани дипломатски мисии во други држави. Тие права на остварување на суверена држава, (што значи дека суверенитетот ви е загарантиран) според норми и акти на меѓународното право. Правна основа за дејствувањето и активноста на државите во меѓународната спортска соработка и нивното учество во меѓународните спортски асоцијации е исто така меѓународно правно признавање на суверенитетот на државите, што им дава легитимитет и легалитет на спортско-дипломатските активности, претставниците на државите во тие форуми и институции. Меѓутоа, т.н. тивка спортска дипломатија со правилна политичка визија се пробива и ги трасира своите патишта на реанимација со вклучување на поединечните спортски дисциплини во меѓународните спортски натпреварувања.

Спортско-дипломатските активности во меѓународната спортска соработка се движат во две насоки во врска со основните интереси, и тоа:

1. Прво, државните интереси и причини, мотивирани од престижот и угледот кога се во прашање настапите на националните репрезентации во различни спортови (колективни и/или индивидуални), каде што официјално се ангажира класичната дипломатија, во соработка со еквивалентна и расположлива спортска дипломатија, и
2. Второ, настапите на спортските клубовите и нивните меѓународни спортски натпреварувања, во кој случај доминира автентична спортска дипломатија, стационирана во институциите и телата (форуми) на различни меѓународни спортски асоцијации од страна на граѓанското општество, каде што до израз доаѓаат, покрај државните интереси, и мотивите за заработка и бизнис.

Употребата на поимот спортска дипломатија генерално се поврзува со терминот дипломатија, со цел во областа спорт да се применат класичните принципи на дипломатски способности и вештини интегрирани со стручно знаење, углед и кариера (авторитет). Спортско-дипломатската мисија како начин на претставување и активности поради самата природа на меѓународниот спорт, односно со оглед на неговата популарност и привлечната моќ за масите, има апсолутно право и обврска да ги претставува своите држави, како и да ги промовира во меѓународните дипломатски односи и релации. Едноставно, и самите сме свесни дека на секоја голема спортска манифестација целиот светски и европски политички естаблишмент е присутен и е составен дел на церемониите на нивното свечено отворање.

Во мисиите за одржување на мирот во светот, спортот и спортска дипломатија, историски гледано (примери од античка Грција – биле прекинувани сите војни и окупаторски активности со цел да се биде дел од олимписките игри), имаат одиграно значајна улога во дипломатските односи помеѓу државите. Таа мировна улога на спортот и спортската дипломатија им дава голема важност и поголема општествена вредност и тежина.

6.1. Примери за спортско-дипломатска активност

Спортот е единствен и незаменлив капацитет за обединување на луѓето, без оглед на етнички, религиозни, политички или социјални разлики. Убеден сум дека спортот може да биде долгорочна алатка во служба на мирот.

HSN Prince Albert II of Monaco

Со својот развој и амбицијата за квалитетниот спорт во меѓународната спортска соработка, борбата за престиж и углед на државата во меѓународните односи преку спортот и големите спортски достигнувања, како и потребата за разумно водење политика и оперативни активности на оваа подрачје во услови на глобални општествени движења, се отвораат и прашањата за спортско-дипломатски активности во просторот на спортот, а особено за проблематиката со квалификувани и квалитетни спортски работници и кадри за реализирање на таа активност. Во понатамошната анализа ќе презентирам одреден број на спортско-дипломатски активности кои одиграле важна улога во мировни процеси, и тоа:

1.Форумот „Мир и спорт“, кој воедно има важна улога во промовирање на нови вредности во меѓународните односи и создава мост меѓу Европа и Блискиот Исток. Во 2010 година овој форум додели прва награда за проект кој покажа дека може да биде изградена соработката преку спортската игра тенис. Овој проект значеше соработка помеѓу Рохан Бопона (Индија) и Аисам Уи-Хак Куереша (Пакистан), што претставува класичен пример за спортска дипломатија или, пак, спортско-дипломатска активност на највисоко ниво. Овој пар во двојки под слоганот Запрете ја војната, да почнеме со тенис покажа дека може да се почне пријателство помеѓу Индија и Пакистан.

2. Како амбасадор на УНИЦЕФ, тенисерот Новак Ѓоковиќ, при својата посета на детската градинка „Пчелица“ во Смедерево изјави: она што го научив како дете и понатаму има големо значење за мојот живот бидејќи имав среќа и привилегија да

имам добар почеток во детинството, да го развивам својот талент. Но со жалење констатирам дека таков почеток немаат сите деца, и затоа мораме да им помогнеме на оние деца кои се родени во сиромаштво или, пак, се на маргините на општеството за ги остварат своите соништа. Ќе го искористам своето влијание и позиција, како и сите контакти во светот, да ги поканам донаторите да им помогнат на децата.

3. Пинг-понг дипломатија укажува на тоа дека спортот одиграл важна улога во дипломатијата со НР Кина, во споредба со затвореноста на оваа држава кон остатокот од светот во времето на ладните војни. Пинг-понг тимот на Соединетите Американски Држави учествуваше во Нагоја, Јапонија, во далечната 1971 година на 31. Светско првенство во пинг-понг одржано од 31 мај до 6 април 1971 година, кога и официјално имаат добиено покана да ја посетат Република Кина. Од раните години на Народна Република Кина спортот има одиграно важна улога во дипломатијата користејќи го слоганот Пријателство е прво, натпреварувањето е второ. Во текот на тие изолационистички години спортистите биле едни од ретките државјани на НР Кина кои им било дозволено да патуваат во странство. На 10 април 1971 година националниот тим во спортската дисциплина пинг-понг е прва официјална делегација придружувана од страна на новинари што допатувала во НР Кина уште од далечната 1949 година. Средбата била организирана од страна на Националната комисија на односи помеѓу САД и Кина. Пред тоа во Кина допатувале 11 Афроамериканци кои биле членови на организацијата „Црни пантери“, по идеологија блиски до Маоистите во Кина.

Овој гест за оние што не се запознаени со внатрешната, но и надворешната политика претставувало големо изненадување, особено што сенаторот Eugene Joseph Gene McCarthy (March 29, 1916 – December 10, 2005), попознат како Ловец на вештерки, во прочуената акција против комунистите, изразил желба за посета на земјата која претставувала негов историски непријател после претседателските избори 1968 година, но сепак тоа не му е одобрено, што некако било за очекување. Важно е да се нотира дека сенаторот бил ноторен пијаница и неговите политички потези не ретко биле надвор од умот. Историчарите коментираат дека неколку претходни потези одиграле главна улога НР Кина да направи ваков преседан и да одиграат пинг-понг дипломатија.

4. Препознавајќи ја потребата да се направи нов почеток во односите помеѓу САД и Русија, претседателот на Руската Федерација, Медведев, и американскиот претседател Барак Обама основаа Билатерална претседателска комисија за подобрување на координацијата помеѓу двете земји, која има за цел да се справи со заедничките предизвици и да истражува нови можности за партнерство во областа заеден интерес. Во самата комисија една од главните улоги игра Sports United кој во работната група на Комисијата за образование, култура, спорт и медиуми се фокусира на развивање врски и иновативна соработка за промовирање нов вид дијалог и разбирање помеѓу луѓето од Соединетите Држави и Русија. Така да, Соединетите Американски Држави и Русија, две од најуспешните спортски нации во светот, потпишаа договор за спортска соработка во саботата во Копенхаген, Данска, промовирајќи пријателство и разбирање меѓу двете земји. Договорот го потпишаа претседателите на двата Национални олимписки комитети - претседателот на

Олимпискиот комитет на САД, Лари Пробст, и претседателот на НОК на Русија, Леонид Тјагачев - во Бела центарот во Копенхаген за време на Олимпискиот конгрес.

5. Митот за Jesse Owens (1913, September - 31., March 1980), кој дури и кај нацистите и расистите на Олимписки игри во 1936 година во Берлин, Република Германија, претставува легенда не само поради спортските резултати, туку и поради средбата со контроверзниот политичар Адолф Хитлер. Прочуениот американски атлетичар е запишан во златните страници на олимписките игри и станал бесмртен благодарение на четирикратното триумфирање на игрите во Берлин 1936 година. Неверојатниот резултат што го има постигнато со освојување четири златни медали останал недостижен дури 48 години, сè до Олимписките игри во Лос Анџелес во 1984 година кога тоа го направил Карл Луис. Овенс бил звезда на Олимписките игри во предвечерјето на Втората светска војна, во време кога светот не ни претчувствувал што сè ќе се случи и какви се последици ќе има од Хитлеровата нацистичка Германија. Фирерот имал намера да ги искористи игрите како промоција на нацистичкиот режим и вниманието од остатокот од светот да го сврти кон себе, со што би ја демонстрирал својата политичка моќ преку ариевската супериорност. Без дилема во тоа време Германија била најуспешна држава, учесничка на игрите во Берлин, но тој успех на Хитлер му го нарушил еден „неариевец“ кој бил супериорен над германските спортисти. Наспроти легендата која говори дека Хитлер не сакал да им честита на Американците на победата, самиот Овенс во својата автобиографија *The Jesse Owens Story* наведува: „Кога поминавме покрај канцеларот тој стана, мавташе со раката, и јас му отпоздравив. Мислам дека историчарите претераа со лошо прикажување на германскиот фирер“.

Сепак, малку кој знаел дека Хитлер на Џеси Овенс му ја има пратено својата фотографија и тоа со потпис. Од друга страна, херојот на Олимписките игри од својот претседател Френклин Рузвелт не добил дури ни телеграма. Овенс подоцна истакнал дека Рузвелт е тој што го понижил, а не Хитлер. Рузвелт во тоа време бил преокупиран со претседателските избори и кампањата, а притоа се плашел дали ќе биде реизбран и од разни расистички реакции на државите од југот на САД. Дури и неговиот наследник Хари Труман не го сторил истото, во 1955 година претседателот Двајт Ајзенхауер го промовирал Овенс во спортски амбасадор.

6. На петтото по ред Светско првенство во фудбал, кое се одржало во Швајцарија во 1954 година, дошло до израз изреката Повеќе од игра, кога се во прашање победниците на турнирот. Впрочем, финалниот натпревар познат како чудо во Берн, кој се играл на стадионот „Фанкдорф“ пред 60.000 илјади гледачи помеѓу националните тимови на Западна Германија и Унгарија. Апсолутен фаворит бил националниот тим на Унгарија, кој бил предводен од легендарните Ференц Пушкаш слика подолу и Шандор Кочишом, или попознати како лесна коњица“, кои зад себе имале во низа 32 победени фудбалски натпревари. На денот кога се одигрувало финалето имало дожд, но тоа за Германците не претставувало проблем. Нивен спонзор бил Ади Даслер, основачот на денешниот „Адидас“, производител на спортска опрема, кој им има дизајнирано копачки на кои крампоните можеле да се менуваат во зависност од временските услови и на подлогата на која се игра. Во финалето со резултат 3:2 победиле Германците. Но сенка на целиот спортски настан ставил извештајот на Универзитетот во Лајпциг во кој во 2010 година е обелоденето дека репрезентацијата на полувреме била стимулирана со супстанција метамфетамин, која е забранета и ден денес. Многу историчари сметаат дека овој спортски настан е пресвртница во однос на разни општествени потреби и дека во одреден степен е намалено бремето на нацизмот.

7. Преку најважната споредна работа на светот (фудбалот), стартуваше имплементирањето на одново воспоставените односи меѓу Турција и Ерменија: претседателите Абдула Ѓул и Серж Саркѕјан во турскиот град Бурса заеднички го проследиле фудбалскиот дуел на националните репрезентации. Во конкретниот случај „фудбалската дипломатијата“ го трасираше патот на приближување на двете земји кои претходно потпишале договори за воспоставување дипломатски односи и за отворање на границата. Една година пред овој спортски настан, во главниот град на Ерменија, во својство на навивач бил и турскиот претседател... Како илустрација, само да напоменам дека еден век трае непријателството помеѓу двете земји предизвикано од различното гледање на еден специфичен настан од минатото: Ерменија смета дека отоманска Турција во 1915 година извршила геноцид во кој страдале над еден милион Ерменци. Турција го негира обвинението за кое со Ерменија се солидаризираат многу историчари и политичари од светот.

8. Напаѓачот на фудбалскиот клуб Челси од Лондон и на националниот тим на Брегот на Слоновата Коска, Дидије Дрогба, за новинаската агенција Би-би-си (анг. BBC) ќе изјави дека може да помогне да се излечат раните од крвавото постизборно насилство во неговата земја. Тој јавно проговори за неговата улога во основањето на Комисијата за покренување на дијалог и помирување. „Нема да биде лесно, во ниеден момент не размислував за активноста, но не сум јас супермен“, изјавил Дрогба. Важно е да се напомене дека во изборното насилство загинале 300 луѓе, а 500.000 се раселени.

9. Во период од есента 2009 година, па сè до пролетта 2010 година, Центарот за спортски менаџмент, во партнерство со кошаркарската школа „JD Walsh“ и Кошаркарската федерација на Индија, Кошаркарското здружение на Западен Бенгал, Делхи ИМКА, како и други партнери во земјата, соработувале за спроведување на програмата за културна размена, а притоа го користеле спортот како универзален јазик за разбирање помеѓу народите, во конкретниот случај кошарката. Културната размена ефективно ја „употребила“ кошарката како спортска игра, со цел да се отвори дијалог помеѓу народите и да се објасни вредноста на образованието, понатаму да се зборува за животот на научените лекции преку играта заедно со соиграчите, како и за понатамошно подобрување на односите меѓу Американците и Индијците.

Со оглед на природата на меѓународниот спорт, на неговото карактеристично функционирање во меѓународните спортски асоцијации, институции, органи и тела, како и неговата улога на функционирањето во меѓународните спортски и други односи така и терминот спортска дипломатија (кој честопати се поврзува со вкупните односи на меѓународно правно признати држави), во голема мера поразбира специфични ситуации кои со голем степен на одговорност и во одредена смисла на подредена автономија и суверенитет на тие форуми, асоцијации, институции и органи со голем меѓународен углед и релевантен статус на членство. Денеска Олимпискиот комитет, како и некои меѓународни спортски асоцијации, пред сè се мисли на ФИФА, имаат повеќе земји членки отколку самите Обединети нации. Промената на менталитетот и односот кон спортот се забележуваат во години наназад, затоа е дојдено вистинско време за буење на целокупниот спортски и научен потенцијал за неговиот развој и покренување прашања за спортската дипломатија, а со самото тоа и развојот на спортските и културните добра на секое општество и многу поцврсти меѓусебни релации за кои ќе придонесува токму спортот.

Многу се чести случаите и примерите кога онаа што не може или, пак, од разни причини не сака да го направи класичната дипломатија во одредени околности и ситуации, особено на затегнати меѓудржавни, меѓуетнички односи и конфликти, тоа мошне успешно го чини спортот, а особено влијателните личности од светот на спортот, меѓународни спортски институции во соодветни пригодни и погодни ситуации, а притоа излегувајќи во пресрет на изнаоѓање на политички решенија, т.е. делувајќи во правец на создавање услови за мирно решавање на проблемите и конфликтите. Несомнено е дека спортот и можностите за негов развој треба да бидат предмет на интересирање кај нас, особено во однос на потребата од научен приод при планирањето на дејноста, во синцирот на политичко дејствување, законодавното уредување и донесување програмски документи, кои ќе обезбедат институционално

организирање и дејствување на спортската дипломатија во правец на подобра промоција и развој на општеството.

Според сето горе кажано, сите иницијативи што се преземени за разрешување на овој феномен се засноваат исклучително врз основа на Европската конвенција за спортот, допингот, насилството и недостојното однесување на гледачите на спортските приредби, ратификуваните договори во Собранието на Република Македонија, а кои се поврзани со спортот и воедно претставуваат обврска на секоја национална спортска федерација, особено на оние со поголем капацитет, кои имаат обврска да се стремат кон применување на конкретните прописи.

Библиографија

- [1] Анастасовски, А., Анастасовски, И. (2001). *Насилство, спорт и култура*, Скопје: Универзитетска печатница „Кирил и Методиј“, стр. 23-34.
- [2] Анастасовски, И. (2003). *Спортски начин на живеење*, Куманово: Графос.
- [3] Анастасовски, И., Нанев, Л., Клипер, И. (2009). *Превенција и репресија на насилство на фудбалските стадиони*, Скопје: Фудбалска федерација на Македонија, Флексограф.
- [4] Анастасовски, И., Стојаноска Т. (2010). *Насилство, агресија и спорт*, Скопје: ФФК, Флексограф - Куманово, стр. 151-160.
- [5] Анастасовски, И., Алексовска, В.Л. (2011). *Вредностите и границите на спортот базирани на социјални интервенции во постконфликтни општества*, Дојран: Стручно-научна дебата, ФУСМ, стр. 141-145.
- [6] Анастасовски, И. (2010). *Спортот (фудбал) како социјална одговорност (Good news doesn't*
- [7] Anastasovski, I. (2011). "Social characteristics of the fans with risk factors for deviant behaviour at sports events in the Republic of Macedonia" Palermo: 1-st International Conference Science and Football, str. 48
- [8] Anastasovski, I. (2011). "Nacionalizam i rasizam u Makedonskom (sportu) fudbalu", *Balkanska konferencija "Strong Together-Football Unite"*, Beograd: Intercultural dialogue and multicultural fun work in the Balkan,
- [9] Анастасовски, И., Нанев, Л. (2011). *Спорт и право*, Скопје: ФФК, Флексограф, стр. 20-40.
- [10] Анастасовски, И. Нанев, Л., Ќазими, А., Моморовски, П. Павлов, Ѓ. (2012). *Спорт како фактор за толеранција, заедништво и почитување*, Скопје, ГИ ГЛОБАЛ, Арт&Арт Студио.
- [11] Anastasovski, I., Ivanova, S.T., Qazimi, A. (2013). *Sport as a substitute for diplomatic activities*, Skopje: International Journal of Scientific Issues in physical education, sport and health, 1\2013, PESH Vol.2 No.1 pp.1-111 Skopje, 2013.
- [12] Anastasovski, I. (2011). *Nacionalizam i rasizam u Makedonskom (sportu) fudbalu*, Beograd: Balkanska konferencija "Strong Together-Football Unite, Intercultural dialogue and multicultural fun work in the Balkan.
- [13] Анастасовски, И. Стојаноска Т. (2010). *Насилство, агресија и спорт*, Книга, Скопје: Факултет за физичка култура, Флексограф, стр. 112-120.
- [14] Анастасовски, И. Алексовска В.Л., Стојаноска, И.Т., Нанев, Л. (2014). *Спорт во Општество (ставови и предлози)*, Скопје: ФФК, ГИ ГЛОБАЛ, ГИНИС-Прилеп.
- [15] Анастасовски, И. Стојаноска-Иванова, Т., Алексовска-Величковска Л., Нанев Л., Павлов, Ѓ., Ќазими, А. (2013). *Спортски бон-тон*, Скопје: Геостратешки Институт ГЛОБАЛ, ГИНИС-Прилеп, стр. 16-23.
- [16] Алексовска, В. Л.: (2008). *Анксиозноста и невротизмот кај личноста на спортистите од различни спортски дисциплини во зависност од нивната возраст (средна и доцна адолесценција и период на зрелост)*. Спорт и физичко образование на младите. Физичка култура. Скопје.
- [17] Butcher, R, Schneider, A. (1998). *Fair play As Respect for the Game*.
- [18] Ceraj, S. (2005). *Etika i šport, Šport je za osobu, a ne obrnuto*, Olimp.Morgan WJ. (2000). *Ethics in Sport*.

[19] Clarence, R. (1899). *The Hooligan Night*, New York: HENRY HOLT AND COMPANY, Original from Harvard University, pg. 2.

[20] Marić, J. (2005). *Etika kao filozofska disciplina*, во: Beograd: Medicinska etika, XIV dopunjeno i prerađeno izdanje; Megraf.

[21] John H. Kerr (1994). *Understanding soccer hooliganism*, Philadelphia: Open University Press Buckingham, pg.5.

[22] Todorović A. (1973) *Sociologia maloletnicke bande*, Novi Sad: Radivoj Cirpanov.

Линк:

<http://derbi.mk/index.php/fudbal/reprezentacija/item/24576-gardijan-ne-e-fer-plej-ama-golot-na-gibraltar-e-regularen>

http://www.hoo.hr/dokumenti/wordpdf/sport_%20etika/eticki_kodex

<https://csm.gmu.edu/adivision/diplomacy>.

<http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-15001107>

https://en.wikipedia.org/wiki/Eugene_McCarthy.

<https://sr.wikipedia.org>.

<http://www.mozzartsport.com/vesti/najpoznatiji-sportski-dogadjaji-s-politickom-pozadinom-i-deo/50212>

<http://www.dw.com/mk/>

Глава 6

СПОРТОТ ВО ОПШТЕСТВОТО

Вовед

Не е доволно само да се вежба математика и да се изучуваат јазици и компјутери, потребно е да се научи нешто и за однесувањето кон другите луѓе. Во училиштата општествените компетенции најчесто се занемаруваат, додека тие во спортот се во центарот на вниманието. (Анастасовски, И. 2016).

Играта е многу битен фактор за обезбедување оптимален развој кај децата. Ова е потврдено и од страна на Комисијата за човекови права на Обединетите нации, како загарантирано право на секое дете. Меѓутоа, ваквото право многупати се прекршува преку разни видови злоупотреби врз децата, во смисла на нивно искористување како работна сила, експлоатација во воени цели, насилство од различен вид, како и преку ограничените ресурси за живот на оние деца што живеат во крајна сиромаштија. Спортот има значајна улога во животот на милиони луѓе низ целиот свет. Илјадници луѓе се активни чинители во спортот и во него активно практикуваат и многу жени и мажи, како и припадници на различни старосни генерации. Од друга страна, имаме мнозинство други луѓе кои се гледачи, љубители, поддржувачи, но и критичари на спортот. Но и оние личности што не се вклучени или, пак, спортот не е дел од нивниот начин и филозофија на живеење, оние што апсолутно се незаинтересирани за спортските збиднувања, на индиректен начин ги чувствуваат влијанијата од спортот бидејќи спортот е дел од општеството и спортот има влијание на јазикот, свеста и културата во секое општество.

Да повториме уште еднаш во овој учебник дека во светските јазици, како што истакнува Нешиќ Милан, зборот спорт (и слични термини) доаѓаат од зборот "disport", што значи активност која произведува игра, забава, разонода, оставање на работата и грижата, добро расположение, дружење преку забава (Nešić, 2007).

Како и другите институции, така и спортот при своето формирање го афирмирал својот идентитет и ги дефинирал своите сопствени граници. Дефиницијата се создавала пополека, таа е елаборирана во исто време кога спортот се диференцира и кога партиципантите влегуваат во конкурентски релации за да ги утврдат критериумите во водењето на спортските активности. Спортската социологија не може да се апстрахира од овие социјални дефиниции при конструирањето на сопствена дефиниција. На крајот, научната дефиниција, како што потенцира Дефранс (Defrance, 1997), сè уште не е јасно поставена во однос на варијантите на спортот во различни земји, што е причина за непостоење универзална меѓународна дефиниција. Тој потенцира дека проблемот на дефинирањето на спортот и на спортистите се јавува кога се подготвува социолошка анкета или кога се врши елиминација на главната популација спортисти во образецот, и тогаш фактички се поставува прашањето како практично да се создаде критериум за тоа што е спортот. Но Дефранс, сепак, упатува на утврдената дефиниција во општествените науки за спортот, според која: „спортот се јавува во сите карактеристики на високо специјализирана дејност; како активност кодифицирана до подробности, извежбана и произведена со целосна грижа, програма

што ги обзема сите инстанции на животот од различна 'кариера', што остава основни траги врз телото и кај индивидуата и придонесува за создавање на една вистинска спортската култура".

Според современото сфаќање, спорт не е сето она што сакаме да го работиме во слободното време. За спортската активност примарна улога, макар и во најмала мера, игра телесното движење со сите придружни дејствија, како што се умешност, подвижност, прецизност, рамнотежа, дејствување со сетилата и врз сетилата, брзина, издржливост, сила итн. Во тој поглед, спортот како појдовен облик има извонредно значење во физичката култура (Анастасовски и Стојаноска, 2010). Спортот при своето формирање, како и другите институции, најпрвин го формирал својот идентитет и ги дефинирал своите сопствени граници. Од многуте теоретски пристапи, со голема важност за спортот како општествен феномен, пред сè, се:

1. Педагошкиот, кој спортот го гледа како темел на образованието и воспитувањето;
2. Економскиот, кој битните односи во спортот ги третира како своински и смета дека спортот е битно детерминиран со односите во економската сфера;
3. Политиколошкиот, кој смета дека спортот го определуваат односите на силата и власта и дека пресудно влијание на карактерот на спортот имаат политичките односи и структури;
4. Социолошкиот, во потесна смисла, (трите претходно наведени пристапи имаат социјална димензија) ги анализира социјалните функции на спортот, односите во општествено-спортските групи, како и самиот спорт во целост.

Самото јавување и живеење на феноменот спорт во животот на поединецот и општеството, неговата униформност и универзалност, како и причинско-последичниот комплекс, без сомнение го оправдува социолошкиот пристап, како и социолошките истражувања на полето на спортот како подрачје од посебен општествен интерес. Дали некоја појава се изразува како општествена, можеме да дознаеме врз основа на разни критериуми, со разни мерни техники и инструменти.

Сепак, сигурно е дека одговорот за општественоста на појавите, пред сè, треба да се бара во гледањата за тоа:

1. Колку некоја појава е присутна во животот на поединецот;
2. Колку и како некоја појава е присутна во животот на општеството;
3. Колку некоја појава е универзална и униформна;
4. Каков е причинско-последичниот комплекс на таа појава.

Разните активности во спортот, како појави, во основа се:

1. Потребата за движење - творечка експресија;
2. Потребата за игра;
3. Потребата за борба;
4. Потребата за убаво, па оттаму се јавува како вредност и средство за реализација на биотичките потреби интегрирани во човековата егзистенција.

Како социјална потреба, преку активностите во спортот, на специфичен начин се реализираат потребите за:

1. Афирмација;
2. Доминација;
3. Група идентификација;
4. Комуникација со други, да се живее и комуницира со групи.

Во играта и спортовите со кои се занимаваат и ги употребуваат луѓето се изразуваат главните потреби за одржување на одредено општество. Токму поради тоа, разбирливо е што одредени општества во тие активности ја изразуваат својата потреба за занимавање со нив. Анализирајќи го секое општество, може да се согледа значењето што го имаат тие активности за одредени групи, институции или држави и какво место и какви обележја давале на поодделно диференцираните форми на општествената свест, форми како што се:

1. Традицијата;
2. Религијата;
3. Моралот и етиката;
4. Идеологијата.

Активностите во спортот стануваат сè позначајно средство на меѓународната политика, насекаде се градат објекти за врвниот и масовниот спорт, индустријата на спортската опрема е сè позначаен фактор на стопанството, а во индустријата на забавата и разонодата спортот добива сè позначајно место и улога. Научните работници од разни научни области, секој од свој аспект и свое гледиште, ги проучуваат движењата поврзани со спортот, а врз база на тие сознанија самите држави креираат политики т.е. утврдуваат закони, акти, програми и резолуции со цел да го унапредуваат и развиваат општествениот сегмент наречен спорт.

1. Дефинирање на современиот спорт

Спортот е универзален јазик, кој може да ги донесе луѓето заедно, без разлика на нивнотот потекло, религија, верски верувања или економскиот статус.
Кофи Анан

Спортот претставува физичка активност или игра, често натпреварувачка и организирана, која ги одржува или подобрува физичките способности и вештини. Спортот може да им обезбеди уживање на учесниците и забава на гледачите. Бројот на учесници во одреден спорт може да варира од стотици луѓе до една личност.

Под поимот спорт сеподразбира нормална физичка активност или вештина изведена под јавно прифатени правила и со цел да рекреира за натпреварување, за сопствено уживање, за усовршување, за развивање на вештина, или за комбинација од наведените. Она што го карактеризира секој спорт е јасната цел, комбинирана со впечатокот за индивидуална (или тимска) вештина или способност. Првите спортови како на пример лов и трчање настанале бидејќи биле потребни за да се преживее. За разлика од тогаш, подоцна луѓето се занимаваат со спорт за здравје и релаксација, додека денеска тоа го прават исклучиво за бизнис.

Од една страна на меѓународното ниво спортот може да биде сфатен како јакнење на имиџот или стратегија на една држава, од друга страна, ваквото гледиште не смее да се дозволи да го засени исклучителниот спортски потенцијал за поттикнување на развојот на личноста и односите меѓу поединците. За разлика од престижните атрибути за него, спортот е во многу помал обем – вектор за промовирање вредности на едно општество и социјално зближување, како и обезбедува рамка за социјализација преку која се отвораат вратите на многу едукативни и превентивни иницијативи.

Спортот не е само игра, резултат и навивање. Спортот претставува општествена активност преку која сите учесници, а посебно децата и младите, може правилно да се развиваат во едно модерно општество. Спортот како облик на физичка активност е многу поврзан со семејството и воспитанието. Имено, може слободно да се констатира дека спортот е начин на живот. Спортот може да има како позитивни и негативни функции, така и универзални или партикуларни функции, во зависност од тоа кој тип спорт е во прашање. Општествата се разликуваат во специфичниот начин на живот кој влијае на обликување на спортот. Неопходно е, исто така, да се направи разлика во функција на спортот во моментов, отколку во некои можни идни општества и времиња, што секако ќе зависи од степенот на новите потреби на човекот кои ќе бидат задоволни преку спортот.

Како и другите институции, и спортот при своето формирање го афирмирал својот идентитет и ги дефинирал своите сопствени граници. Дефиницијата се создавала пополека, таа е елаборирана во исто време кога спортот се диференцира и кога партиципантите влегуваат во конкурентски релации за да ги утврдат критериумите во водењето на спортските активности. Повеќе социјални дефиниции за

спортот, според Дефранс (Defrance, 1997), се создадени да ги надминат противречностите со оглед на практичната ситуација во која се создаваат.

Истиот автор во истото дело вели дека спортот се јавува во сите карактеристики на високо специјализирана работа како активност кодифицирана до поединци, извежбана и произведена со голема грижа, програма што ги окупира сите инстанции во животот од различна кариера и ориентација, што остава основни траги врз телото кај индивидуите, спортистот живее целосно како и морнарот во светот на морето, накратко се создава една вистинска спортска култура (Defrance, 1997). Спортот може да биде дефиниран како општествена форма која е историски создадена и променлива, или обратно, да биде асимилиран преку збир активности за зацврстување на физичката способност кое би создавало хумана димнзија, актуелизирајќи ја, одвреме-навреме и другата форма.

Научните работници од разни научни области, секој од свој аспект и од свое гледиште ги проучуваат активностите поврзани со спортот, а државите донесуваат закони и резолуции и го програмираат развитокот и напредокот на спорт. Многу писатели и уметници, посебно филмските и телевизиските работници на спортот му даваат се поголем простор, време и позначајно место.

Спортската социологија може да се апстрахира од овие социјални дефиниции при конструирањето на сопствена дефиниција. На крајот, научната дефиниција се уште не е јасно постевена во однос на варијантите на спортот во различни земји поради што може да се заклучи дека не постои меѓународна дефиниција (Defrance, 1997). Проблемот на дефинирањето на спортот и на спортистите се јавува кога се подготвува социолошка анкета или кога се врши елиминација на главната популација спортисти во образецот, (Defrance, 1973). Фактички, се поставува прашањето како практично да се создаде критериум за тоа што е спортот.

Утврдената дефиниција во општествените науки е дека спортот се јавува во сите карактеристики на високо специјализирана дејност; како активност кодифицирана до поединости, извежбана и произведена со целосна грижа, програма што ги обзема сите инстанции на животот од различна „кариера“, што остава основни траги врз телото и физичкото кај индивидуата. Накратко се создава една вистинска спортска култура (Defrance, 1995). Според современото сфаќање не е спорт сето она што сакаме да го работиме во слободното време. За спортската активност примарна улога, макар и во најмала мера, игра телесното движење со сите придружни дејствија умешност, подвижност, прецизност, рамнотежа, дејствување со сетилата и врз сетилата, брзина, издржливост, сила итн. Во тој поглед спортот како појдовен облик има извонредно значење во физичката култура.

1.1. Краток историски осврт за спортот

Артефактите и скулптурите сведочат за постоењето на спортот во Кина уште пред 2.000 п.н.е.. Постојат индикации дека гимнастиката била популарна во античкото минато во Кина. Спомениците на фараонот укажуваат на фактот дека многу спортови, вклучително и пливање и риболов, биле добро развиени и регулирани пред неколку илјади години во антички Египет (Тоупу, 1990). Другите египетски спортови

вклучуваат фрлање на копје, скокање во височина и борење. Спортите во античка Персија, како што е традиционалната иранска воена уметност на зорхан, имаат тесна врска со вештините на војување. Другите спортови кои потекнуваат од Персија се поло и јуста. Постоел широк спектар на спортови уште од времето на античка Грција. Воената култура и развојот на спортот во Грција имале значително заемно влијание. Спортот станал толку видлив дел од нивната култура што Грците ги создале Олимписките игри, кои во античко време се одржувале на секои четири години во едно мало село во Пелопонез наречено Олимпија, Грција.

Почетокот на спортувањето во минатото се заснова врз трчањето. Авторот Кеписка (Кеписка, 2000) нагласува дека за да опстане, човекот морал да трча. Трчањето било услов да се стигне до храна или пак да не се стане плен. Како што може да се претпостави, трчањето било потребна способност за опстанок во ловот, за обработка на земјата или припитомување на животните. Развојот на спортот има свои поодамнешни почетоци. При крајот на 18-тиот и почетокот на 19-тиот век, младите почнуваат да се занимаваат со гимнастика, како и со традиционалните спортови како што се: влечење јаже и фрлање ѓуле во далечина. До средината на 20-тиот век, всушност, станува збор за два конкурентски модела на спорт, и тоа: во Англија се форсираат фудбалот, тенисот и атлетиката, додека во континентална Европа, односно во државите Германија, Шведска, Данска и Франција фокусот е ставен на гимнастиката. Но факт е дека денес паралелните спортови (колективни или индивидуални) се застапени подеднакво во целиот свет.

Поимот за спортот е епохално определен. Како што државата, во зависност од епохалната структура, има поинаква определба, така и спортот одразува одредени општествени контексти и политички намери. Приближувањето на спортот како форма на активност лежи во основата на антрополошкиот пристап, кој е парктикуван низ времето во сите цивилизации, а како перспектива развиена од антрополошките и биотоничките позиции, но и од социолошката есеистика. Спортот е одраз на времето и општествените односи, а во исто време тој претставува и отпор против тие општествени односи. Социјалната диференцијација во спортот во различни општества, доследно на општиот социолошки пристап, бара сопствена и социолошка анализа. Иако разликата меѓу спортот на богатите и спортот на сиромашните произлегува од самото социјално потекло, сепак, не постојат исти контури за сите држави. Со право може да се каже дека суштината на спортовите доаѓа од јавната економија, но и од светските спортски асоцијации, поради што само конкретна социјална и економска историја на секоја земја објаснува определен спорт. Јавниот ангажман против нееднаквите шанси во спортот заради бојата на кожата (расизмот), создаде и релации за промена на статусот на жените во светот на спортот и тоа не само против старите форми на патријархални релации меѓу половите, туку и за сите оние ангажмани во спортската култура што се против физичкото насилство. Различни класи нееднакво се вклучени во социјалната добивка што ја стекнуваат определени спортови. Социјалните фактори и промената на пихосоматскиот статус на човекот преку активностите во спортот, имаат првостепено значење при одредување на општествената политика во подрачјето на спортот.

Спортот поседува две многу значајни функции – социјализација и интеграција. Со процесите на социјализација и интеграција преку активности во спортот се подобрува човековото здравје и се постигнува еден од многу важните односи – комуникација и соживот. Имајќи предвид дека во преден план кај спортот е играта, односот помеѓу спортот и играта во многу случаи различно се третира. Честопати тие се идентификуваат или изедначуваат, што во секој случај е погрешно. Спортот во денешните современи општества сè повеќе се издвојува од подрачјето наречено игра, и притоа се трансформира во бизнис од посебен вид. Развојот на капитализмот донесе новина во самиот концепт на спорт во современите времиња. Прво, имаше значителна комерцијализација на слободното време. Пазарот за забава бргу се прошири и го вклучи спортот, што резултираше со јасна професионализација на спортот. Според Вебер (Veber, 2011), глобалниот капитализам не само што го подреди спортот на логиката на капиталот, туку спортот презеде важна идеолошка улога како извинување за пазарната конкуренција, односно за либералните односи, кои го оправдуваат класното раслојување на општеството и дерегулацијата – укинување на социјалните бенефиции за сиромашните и социјално ранливите слоеви од населението. Денес, спортскиот натпревар претставува израз на пазарните натпревари. Тој не е само почетен капитал, туку и рационално одлучување, т.е. рационалност на изборот.

2. Теориска позадина на современиот спорт

Според мое долгогодишно истражување и творење во делот на спортските и општествените науки би можел да констатирам дека денешниот современ спорт нопходно е да претрпи промени во своето дефинирање и својата поделба. Може да се каже дека денешниот современ спорт како самостојна силна општествена област, и теориски но и апликативно се движи во три засебни насоки (слики 3 и 4), и тоа:

1. Социјален спорт (спорт за здравје и здрави животни навики)

1. Спорт за лица со попреченост;
2. Спорт за сите;
3. Рекреативен спорт;
4. Аматерски спорт;
5. Киберспорт или е-спорт.

2. Развоен спорт (младински категории)

1. Младински (воспитен) спорт;
2. Училиштен спорт.

3. Професионален спорт (профитабилен)

1. Индивидуален спорт;
2. Колективен спорт.

Слики 3 и 4. Приказ на новата поделна во современиот спорт

Поделба на Спортот

Социјален спорт

Спорт за здравје и здрави животни навики

Опфаќа: спорт за лица со попреченост, спорт за сите, рекреативен, аматерски и е-спорт.

Развоен спорт

Младински категории

Опфаќа: младински (воспитен) спорт и училишен спорт.

Професионален спорт

Профитабилен спорт

Опфаќа: индивидуален спорт и колективен спорт.

Првата насока е социјален спорт или спорт за здравје кој ако се користи има единствена цел, а тоа е стекнување здрави животни навики. Ова насока е најмасовна општествено корисна спортска и физичка активност која е наменета, како за поединецот така и групите во општеството и ги опфаќа сите возрасни граници, и тоа: детство, адолесценција, зрелост, возрасен период (период на пензионирање) (Анастасовски, И. 2018).

Социјалниот спорт или спорт за здравје става акцент на подобрување на физичкото, менталното и социјалното здравје на луѓето и тоа во забавна, неконкурентна и опуштена средина. На личен план, овој вид на насока на современиот спорт дава фантастична можност за поединецот да се одржува во форма, да стекне нови пријатели и да ги балансира сопствените перформанси, додека на групен (општествен) план нуди можност за социјализација, дружење, забава и добро расположение за луѓето. Впрочем, оваа насока е од голем интерес за државата која би требало да го стимулира и субвенционира овој вид на спортска и физичка активност. Имено, секој еден кој не успеал во својата професионална спортска кариера преку учество во развојниот спорт има силна можност да продолжи во овој вид на спортска активност преку градење животни навики за континуирано одржување на лишното здравје на едно високо ниво. Овој вид спорт е превентивен дел, пред сè, за нашето здравје, но и за растеретување на здравствениот систем.

Втората насока е развоен спорт (младински категории) кој е во функција и на социјалниот спорт за здравје (здрави животни навики). Како прво младиот човек до 24 години дефиниран според документот на ОН ако не успее во својата професионална кариера како професионален спортист. Ќе има можност на основа на учеството во развоен спорт да создаде здрави животни навики кои ќе ги применува, пред сè, за одржување на своето здравје и добра кондиција во текот на целиот животен век. Исто така, насоката на развојниот спорт е поврзана и со професионалниот (профитабилен)

спорт каде ако младиот човек успее во својата професионална кариера станувајќи професионален спортист или преку спортското производство и пласман на млади таленти од равоен во професионален спорт се создаваат, пред сè, резултати кои носат профит, но и силни општествени вредности преку градење на таа спортска личност. Оваа насока ги опфаќа следните две фази од возрастни граници, и тоа: детство и адолесценција. Оваа спортска насока не е одржлива без помош од државата.

Третата насока е професионален (профитабилен) спорт кој е ориентиран исклучително кон својата профитабилност и создавање на спортски резултати преку користење на личните перформанси на професионалните спортисти. Овде границата на професионалноста е варијабилна во зависност од тоа до која година може еден професионален спортист да биде корисен за спортскиот тим и спортските резултати. Но по завршување на својата професионална спортска кариера за очекување е спортистот да се приклучи кон втората насока каде што веќе ги има стекнатите животните навики и продолжува со одржување на своето здравје преку физичка активност. Оваа спортска насока е одржлива без помош од државата.

Професионалниот (профитабилен) спорт претставува професионална спортска индустрија кој денес е бизнис и притоа генерира силни финансиски добивки. Факт е тоа дека оваа спортска насока се игра секој ден, сè со цел да се задоволат потребите на навивачите кои се собираат во илјадници за да ја гледаат играта на нивниот омилен тим, без разлика дали тоа е фудбалски, кошаркарски, хокеарски или друг вид спортски натпревар. Додека, исто така, милиони други се приспособуваат да ги гледат игрите од дома, правејќи го професионалниот спортски пазар многу профитабилен за радиодифузерите и за организаторите на спортските игри. Во сè покоммерцијализираната индустрија, брендот се обидуваат да ги искористат предностите на најголемите имиња во спортскиот свет за да ги продаваат своите производи.

Приходи за професионалниот (профитабилен) спорт

1. Приходи од ТВ права – тоа се приходите кои се генерираат во професионалниот спорт денес, и тие се преку потенцијалните милионски погледи кон секој спортски настан или спортски натпревар, каде што радиодифузерите ја знаат вредноста на обезбедувањето договори за правата на домашните и на странство со некои од најголемите светски спортски лиги;
2. Приходи од продажба на билети – тоа е приходот од продажба на билети е исто така огромен дел од индустријата, при што најголемите спортски тимови во најголем процент ги продаваат своите стадиони пред почетокот на спортската сезона на илјадници навивачи, оти за многумина, ништо не се споредува со возбудата од одење на натпревар;
3. Приходи од продажба на играчи – тоа се приходите од глобалниот пазар на професионални спортови достигнуваат до милијарди секоја година. Трансферите на спортистите е една од најзначајните приходни страни на секој спортски тим. Со повеќе пари во спортската индустрија, тимовите можат да си дозволат да трошат огромни суми на најдобрите играчи. Некои од спортските

свезди со најголема заработка заработуваат милиони за своите услуги и преку спонзорски договори;

4. Приходи од спонзорски договори – или популарно наречено спонзорството е финансиска поддршка за спорт без разлика дали се работи за спортски настан, спортска организација или спортист каде што има заедничка корист на двете страни. Во суштина, спонзорските договори се едно и тоа насилната економска ефикасност кај спортските клубови и федерации, исто така тие му овозможуваат на спонзорот да има корист од изложеноста, славата и/или позитивната слика поврзана со спортистот. Во исто време, тие може да им дозволат на спортистите да ја зголемат сопствената видливост и да развијат свои брендови во партнерство со спонзорот.

Како поддршка на оваа теза оди прилогот кој го има објавено Christina Grogh која вели дека цитирам: професионалниот рагби тим Далас Каубојс бил најпрофитабилниот спортски тим во светот од 2024 година, генерирајќи оперативен приход од 564 милиони американски долари, додека највисоко пласиран фудбалски тим на листата е Манчестер Јунајтед од Премиер лигата со оперативен приход од 187 милиони американски долари во последната сезона во Премиер лигата. Исто така, според Reuters фудбалски клуб Реал Мадрид е првиот спортски комплексен систем кој заработил повеќе од милијарда евра во една сезона, благодарение на успешните бизнис-политики на претседателот на клубот Флорентино Перез. Ова е силен глобален одговор на сите оние кои на современиот спорт сè уште гледаат како социјална димензија за задоволување на масите и промоција на сопствени политички агенди како во времето на Римска империја. Оваа спортска насока е одржлива и без помош од државата, оти таа се базира на поддршката која му ја даваат приватните компании, телевизиските куќи како рекламните.

3. Општествената улога на спортот

Спортот е значајно општествено и социјално средство во животот на поединецот и општеството во секој општествен миг и развото, тој е одраз на општествената динамика и творештвото на луѓето што се занимаваат или го употребуваат истиот, а тој ги преобразува луѓето, при што се преобразува и самото општество. Во процесот на општествената интеграција и дезинтеграција спортот има значајна улога бидејќи:

1. Спортот, влијае врз формирањето на општествените вредности и културните примероци;
2. Спортот гради социјално специфични односи и примери на однесување, што значи дека спортот е суштински поврзан со животот на човекот и живее со сите проблеми на општеството, па оттаму и оправданоста од социолошкиот пристап и социолошките истражувања на феноменот спорт.

Дефинирањето на спортот се наметнува во случаи кога се јавува потреба за одбележување на типот асоцијации како сервис на спортот, што на некој начин претендираат на субвенционирање во спортот. Повеќе „социјални дефиниции“ за спортот се создадени за да ги надминат противречностите со оглед на практичната ситуација во која се создаваат. Но, сепак, треба да се укаже на тоа дека дефиницијата за спортот сè уште не е изведена до крај и за таа да се одреди пледираат различни научни приоди, истовремено претендирајќи на синтетички дефиниции.

Повторувам дека утврдената дефиниција во општествените науки е дека спортот се јавува во сите карактеристики на високо специјализирана дејност, како активност кодифицирана до поединости, извежбана и произведена со целосна грижа, програма што ги обзема сите инстанции на животот од различна „кариера“, што остава основни траги врз телото кај индивидуата. Накратко, се создава една вистинска спортска култура. Се претпоставува дека спортот во извесна смисла е збогатен и со рационална активност, која се стреми кон ефикасна форма и способност, означена со термините сериозна игра, сериозно залагање чии критериуми се специфични за спортот. Спортот може да биде дефиниран како општествена форма, историски создадена и променлива или обратно, да биде асимилиран преку збир активности за зацврстување на физичкото, кое би создало хумано, актуализирајќи ја, одвреме-навреме, едната или другата форма (Анастасовски, А. Анастасовски, И. 2001).

Приближувањето на физичкото образование и спортот како форми на активности лежи во основата на антрополошкиот пристап, испробан во сите цивилизации, и како перспектива развиена од антрополошките и биотичките, а на крајот и од социолошката есеистика. Ако спортот е средство за промена на човековите способности и особини, тогаш се поставува тезата за тоа: Колку спортот може да влијае позитивно или негативно на одредени конфликти? Сигурно е дека тоа не зависи од него самиот, бидејќи тој сам по себе не е ниту лош ниту добар, тој е онаков какви што се и луѓето што го употребуваат или злоупотребуваат. Тој е одраз на времето и на општествените односи, а во исто време и отпор против тие односи и тоа време.

Социјалната диференцијација во спортот во различни општества, доследно на општиот социолошки пристап, бара сопствена социолошка анализа. Иако разликата меѓу спортот на богатите и спортот на сиромашните произлегуваат од самото социјално потекло, сепак, не постојат исти контури за сите земји. Со право можеме да истакнам дека суштината на спортовите доаѓа од јавната економија, но и од светските асоцијации, поради што само конкретна социјална и економска историја на секоја земја го објаснува определениот спорт. Јавниот ангажман против нееднаквите шанси во спортот поради бојата на кожата, верската и половата припадност создаде и релации за промена на статусот на жените во светот на спортот, и тоа не само против старите форми на патријархалните релации меѓу половите, туку и за сите оние ангажмани во спортската култура што се против физичкото насилство. Различните класи нееднакво се вклучени во социјалната добивка што ја стекнуваат определени спортови.

Социјалните фактори и промената на психосоматиките статус на човекот преку активностите во спортот имаат првостепено значење при одредување на општествената политика на подрачјето на самиот спорт. Во општеството спортот има безброј функции, а една од побитните е социјализација на личноста. Социјализациската улога на спортот, која се активира преку неговите активности, се огледува во тоа што влијанието е длабоко и многудимензионално на биотичките особини на човекот, го развива душевно и физички. Таа улога е многустрана, по својата содржина длабоко е хумана, и произлегува од следното:

1. Спортот по својата социјална суштина ги развива физичките и душевните способности на човекот потребни за нормално однесување на поединецот во средината или групата, за да може да се вклопи во општеството;
2. Спортот има воспитната функција, која е неопходно потребна за развојот на една личност;
3. Спортот важи за еден од највлијателните социјални агенци за социјализација на личноста во општественото.
4. Спортот го подобрува и превенира човековото здравје;
5. Спортот се поставува како една од битните алки во секојдневната комуникација и соживот;
6. Спортот ја зголемува работната способност, а со тоа и општествената продуктивност.

Многу социолози, психолози, биолози и филозофи на спортот гледаат како на многу важно средство за формирање целосна, слободна човекова личност. Значи, како што е кажано, општеството е една целина, севкупниот спорт е само еден негов сегмент. Внатре во општеството, во сложените општествени односи, со сите можни активности на луѓето од производството и политиката, до културата на уметноста и науката, постои и функционира една развиена област која е назначена како спорт, која произлегува од тоа дека човекот е општествено и психофизичко суштество. Тој гради една посебна врска, корелација помеѓу општествената, биолошка и психичка состојба на човекот, димензии кои едни на други влијаат и се надополнуваат. Тесното прифаќање на спортот како обработка, негување, култивирање се поистоветува со

телесното вежбање, при што се елиминираат општествените односи во кои учествува и самиот спорт со свои активности.

За разлика од примарната дефиниција на Нешиќ, јас сум на мислење дека односот помеѓу спортот и играта во многу случаи различно се третира, честопати тие се идентификуваат или изедначуваат, што во секој случај е погрешно. Кога ќе се каже дека спортот е игра, тогаш се губи суштината на односот, па треба да се објасни формулацијата дека спортот не е игра бидејќи суштинските специфичности се видливи:

1. Спортот е повеќе систематизиран и дисциплиниран, па поради тоа губи нешто од играчкиот карактер и содржина, што најдобро може да се види во поделбата на играчите на професионалци и аматери;
2. За професионалците, играта веќе не е игра и нивното однесување не е вистинско играчко бидејќи она спонтаното и безгрижното исчезнуваат.

Спортот, во модерните општества сè повеќе се издвојува од подрачјето на играта и станува нова појава од посебен вид (суи генерис). Спортот, веќе не е игра, тој стои над вистинските движења во културата, тој ја изгубил сета светлост и веќе нема органска врска со структурата на општеството, па дури и тогаш кога е под контрола на самото законодавство. Денешниот современ спорт нема никаква врска со играта, тој е поврзан со омраза, завист, мислење, одбегнување на правилата, како и садистичко уживање во насилството. Спортот е борба без пукање од оружје, борба со пријателски средства. Значи, спортот може да биде непресушен извор на непријателство, нетрпение и насилство. Зголемувањето на моќта на спортот може да стане сериозна опасност за самиот спорт или во најмала рака да го помести битниот дел од неговиот функционален карактер. Наметнувањето на спортот како средство на општествената свест и интерес го потврдуваат гледиштето на прераното инструментализирање, девијантноста и конформизмот. Спортот, како што реков, може да биде неисцрпен извор на непријателства, нетрпение и насилство, бидејќи тогаш кога ќе се насети чувството за соперништво, секогаш се губи поставеноста за играње на играта според утврдените правила. Потребно е да се започне борба за некое друго физичко и спортско образование, образование кое мора да биде во служба на човекот, на спортскиот карактер да му се одземе елитниот карактер. Самото натпреварување, со својот карактер на односите, произведува загубари бидејќи играта е сè до оној момент до кога не се изберат страни и противници, затоа што веќе од тогаш почнува натпреварување во кое секогаш има победник и победен. Се поставува прашањето:

Што е спорт и што се спортистите што го употребуваат тој спорт?

Во една од своите книги професорот Анастасовски А., цитирајќи го законот, ќе истакне дека спортистите се **"стока"**, термилошки тоа означува производ, кој има своја цена на чинење на секој поединец, и таа достигнува пазарна вредност зависно од општествените потреби поврзани со спортот.

Дали спортот е благослов или проклетство, игра или резултат, трагикомедија или драма, престиж или претстава за публиката, а спортистот – херој или жртва. Сепак, се мисли дека:

1. Спортот е бескомпромисна борба за победа, за рекорд, борба за честа на поединецот, нацијата, државата сл.;
2. Спортот не е само натпреварување, тој е систематско подготвување начин на живеење подреден на достигнувањата на целите во него;
3. Спортот е основа за хазард, драма, неизвесност од резултатот и борба помеѓу противниците;
4. Спортот е средство за задоволување на желбите и потребите во спортската борба, можност да се реализираат агресивните инстинкти, да се испразнат вишокот енергија и негативните емоции.

4. Децентрализација на спортот

Комплементирањето на мерките и активностите со цел низ создавање компатибилен концепт да се подигне оперативноста од заедничкото делување на сите субјекти кои се чинители на единствен спортски систем со единиците на локалната самоуправа во насока на обезбедување услови и системски мерки за поддршка на спортистите, спортски клубови и традиционални спортски настани, е процес кој имплицитно квалитативно се одразува врз развојот на спортот.

Во изминатиот период, повеќе субјекти во Македонија имале обврска да дадат свој прилог во интензивирање на процесот на децентрализација што, аналогно, се однесува и на проблематиките поврзани со спортот. Децентрализацијата во спортот претставува сложен процес каде секој повикан субјект го понесува својот дел од товарот со цел на граѓаните од сите возрасни категории и социјални структури да им се овозможи и понуди вклученост како во спортот како дејност, така и во рамките на спортско рекреативните активности, сè со цел да се подигне квалитетот на нивното живеење, како предуслов за достигнување на придобивките одразени низ параметри од кои произлегуваат атрибутите за постоење на здрава нација.

Улогата на државата и нејзиниот придонес во таа смисла треба да се насочи кон подобрување на законската регулатива и механизмите по тој однос, со што ќе се осигура реално пренесување на соодветните надлежности на единиците на локалната самоуправа. Надлежностите кои согласно постојната законска регулатива се пренесени на единиците на локалната самоуправа, се однесуваат на:

1. Развој на масовниот спорт;
2. Реализација на училишниот и универзитетски спортски систем;
3. Спорт и спортско-рекреативни активности за лицата со попреченост.
4. Организација и поддршка на традиционални спортски натпревари и спортски настани;
5. Поддржување систем на спортски натпревари на локално ниво;
6. Класифицирање, управување и грижа за спортските објекти, планирање и изградба на нови, современи спортски објекти, определување рекреативни зони за масовно спортување и слично.

Во насока на поефикасно прикажување и долување на процесот на децентрализација во спортот од државно на локлано ниво кое се базира врз Законот за рамномерен регионален развој „Службен весник на Република Македонија“ број 24/21 од кој произлезе стратешки документ кој е усвоен во Собранието на Македонија, а е насловен како „Стратегија за регионален развој на Македонија 2021 – 2031“ кој во себе предвидува и децентрализација во делот на спортот и рекреацијата како нераскинливи сегменти за подигање на здрави животни навики на нашите граѓани, предвидува дека распределеноста на инфраструктурата за спорт по одделните плански региони игра клучна улога во обезбедување основни предуслови за рамномерен развој на спортските активности во сите региони.

Рангирањето на одделните плански региони е прикажано во (табела 3), која се однесува на капитални инвестиции во спортски објекти за периодот 2007 – 2017 година, согласно застапеноста на неколку клучни типови спортски објекти по плански региони, и тоа:

1. Спортски сали,
2. Фудбалски игралишта;
3. Повеќенаменски игралишта;
4. Тениски игралишта;
5. Фитнес зони;
6. Затворени базени;
7. Куглани.

Табела 3. Рангирање на одделните плански региони согласно реализираните капитални инвестиции во периодот 2007 – 2017 година

	Сс	Фи	П-Ни	Ти	Фз	Зб	Ку	Вкн	Рнг
Пелагониски	5	7	10	5	4	1	1	33	3
Југозападен	3	5	10	6	1	3	2	30	4
Југоисточен	3	6	10	7	2	0	0	28	5
Полошки	5	5	3	1	2	1	0	17	7
Вардарски	3	9	9	4	0	0	0	25	6
Североситочен	3	3	6	4	0	1	0	17	7
Источен	5	5	13	7	3	1	0	34	2
Скопски	16	15	21	14	5	2	0	73	1

*Извор: Пресметки на авторот направени врз основа на податоци од Агенцијата за млади и спорт

Овде е важно да се напомене дека со ова рангирање, поради недостаток на податоци, не се опфатени сите постоечки објекти, нивниот квалитет и намена. Сепак, резултатите за периодот 2007 – 2017 година покажуваат дека Скопскиот плански регион повторно е рангиран на прво место по инвестиции во спортски објекти. Веднаш зад Скопскиот плански регион се наоѓа Источниот, па следи Пелагонискиот, Југозападниот, Југоисточниот и Вардарскиот плански регион. Генерално би можело да се каже дека разликата помеѓу овие региони е релативно мала. Двата региони кои имаат најмал број инвестиции во спортски објекти се Североисточниот и Полошкиот плански регион кои се рангирани на седмото и осмото место. Во самиот документ постои дел кој се нарекува "Постепено надминување на инфраструктурните диспаритети помеѓу планските региони во културата, спортот и рекреацијата, и противпожарната заштита". Врз база на направената анализа се воочени сериозни диспаритети во културата каде споредбено доминираат Скопскиот и Пелагонискиот плански регион, не само во физичка инфраструктура, туку и во поглед на развој на културните индустрии.

Слична е состојбата и по однос на инфраструктурата и дејностите поврзани со спортот и рекреацијата, иако заклучокот е изведен врз основа на достапни податоци за реализирани инвестиции во периодот 2007 – 2017 година, додека по однос на противпожарната заштита потребите се безмалку идентични во сите плански региони. За спроведување на овој приоритет се утврдени следниве мерки, и тоа:

1. Планирање доволно средства во Стратегијата за развој на културата и буџетот на нашата држава за надминување на воочените диспаритети како по однос на физичката инфраструктурата, така и по однос на програмите од областа на културата, насочувајќи ги средствата повеќе кон планските региони кои заостануваат во споредба со Скопскиот и Пелагонискиот;
2. Реализација на втората фаза од институционалната децентрализација на установите од областа на културата;
3. Деметрополизација на културата преку создавање на најмалку еден културен центар на заедницата во секоја општина, а со тоа и услови за локален развој на креативни индустрии како придонес кон економскиот развој на општините;
4. Унапредување на културниот туризам, културните индустрии и занаети, како и независната културна сцена;
5. Планирање доволно средства во Буџетот на нашата држава за надминување на воочените диспаритети во инфраструктура на спортски објекти, како и по однос на организационата поставеност и реализација на национален и регионален систем на спортски натпревари. Притоа, придонес треба да дадат националните спортски федерации за развој на одделни спортови на целата територија на Македонија, насочувајќи средства во неразвиените плански региони;
6. Воспоставување база на податоци на регионално, но и на национално ниво за бројот, големината, состојбата и намената на спортските објекти и соодветно, планирање на спортските инфраструктурни објекти согласно потребите од спортски активности и рекреација на жените и мажите во одделните региони или пак нивна реконструкција и дополнување со намени за активности од интерес за жените;
7. Понатамошна децентрализација на спортот, а особено поврзано со пренесување на објектите за спорт од централно на локално ниво;
8. Реконструкција и одржување на изградените објекти за спорт;
9. Организирање регионални настани за поттикнување на жените да се вклучат во спортски и рекреативни активности;
10. Зголемување на бројот на пожарникари во ТППЕ и забрзана обнова на недвижни и движни добра во сите плански региони, без исклучок.

За процесот на децентрализација во спортот на светско ниво коментираат голем број автори. Едни од нив се Лапсли и Палот (Lapsley & Pallot, 2000), кои говорат дека системите на јавната администрација минуваат низ постојан и неопходен процес на реновирање во согласност со барањата за поголема ефикасност и контрола на управувањето Исто така, авторот Худ (Hooh, 1991) упатува на податокот дека, општо земено, овој процес се заснова врз реформите што го сочинуваат новиот модел на јавно управување, кој сè уште се применува денес (Ter Bogt and VanHelden, 2011).

За успешна и професионална децентрализација на спротот од големо значење е политичките претставници во локалните самоуправи на самите спортски организации да им ги олеснат ресурсите и средствата, како во делот на менаџментот на организацијата, така и во делот на спортската инфраструктура. Исто така, важно е да има лесен и брз пристап до информации кои се од значење за спортот и неговиот развој, пред сè, на локално ниво.

Доколку спортот се прифати како неопходност од современите услови за живеење и како активност со која ќе се постигне правилен и позитивен развој на поединците од сите возрасти, тогаш потребно е да се организира и соодветен пристап при планирањето на изградбата на објекти за спорт и спортски активности (на пример: стадиони, сали, базени, атлетски патеки и сл.), Локалната администрација треба да се насочи кон податокот дека ако нивната услуга е на високо професионално ниво, тогаш локалните жители би можеле да бидат задоволни и среќни со податокот дека преку спортска активност на соодветни спортски објекти ќе имаат можност за подобра психофизичка состојба и развој, подобри здравствени и лични перформанси, а особено младите ќе се отргнуваат од секојдневните пороци. Локалната заедница преку спорт и спортување би развила голема здрава конкуренција меѓу луѓето, односно тие објекти едноставно би ги привлечле луѓето кон нив и дополнително би го зајакнале шармот на спортот што силно се чувствува внатре (Anastasovski, 2014).

Ако постои правилна децентрализација на спротот, тогаш тој истиот ќе биде силна општествена вредност за луѓето, како и силна промоција на локалните заедници, нивните традиции, култури, како и промоција на локалните власти. Со оглед на тоа дека како држава имаме сериозни недостатоци во делот на регулативата која се однесува на урбанистичко планирање за спортска инфраструктура, која значително би помогнала да се обезбедат места за изградба на современи спортски објекти како дел од урбанистичките планови, односно како објекти за развој на спортот во целина. Во Македонија тоа се прави само во поголемите градови, додека во помалите, рурални, населби таа изградба е запоставена или изоставена, а притоа сите сме сведоци дека на вакви места има многу простор за изградба на современи спортски објекти. Многу градови, сепак, се релативно далеку полошо опремени со некои спортски објекти, а да не зборуваме за приградски и рурални населби, бидејќи површините по жител или бројот на жители кои би користеле спортски објект на овие места се, според некои показатели, помали, а во други се значително повисоки, во зависност од бројот на жителите на одредено место и нивната физичка способност.

Исто така, локалните заедници преку Закон за локална самоуправа и Законот за спорт се поврзани за спортот. Децентрализацијата на спортот покрај тоа што во голема мерка ќе придонесе за развој на спортот, ќе придонесе и за промоција на локалните добра и традиции, особено ако локалната заедница е организатор на некој спортски настан, како од европски, така и од светски рзмери. Секој поголем град во нашата држава има свој спортски клуб (фудбал, одбојка, кошарка или ракомет), со кој се идентификуваат граѓаните на локално ниво, па оттаму е важно да се има јасна децентрализација на спортот, особено кога станува збор за финансирањето.

Во развиениот, цивилизиран, современ свет многу држави кои имаат голема традиција во областа на спортот и спортските активности, донесуваат повеќегодишен план за изградба на спортски објекти на локално ниво, како резултат на јасна и недвосмислена децетарлизација која им го овозможува сето тоа, па затоа е повеќе од јасно дека спортот е многу важен сегмент од секој аспект за локалните заедници, согласно што, односот на локалните власти мора да биде на значително повисоко ниво за успешна реализација на децентрализацијата на спортот и неговиот развој.

5. Социјализацијата како општествена функција

Од општествен аспект социјализацијата претставува процес со кој се пренесуваат општествените правила и вредности од генерација на генерација, тоа е процес со кој се овозможува стабилно функционирање на општеството. Таквите правила и вредности поединците во општеството мора да ги усвојат како закони, не само за да бидат стабилни членовите, туку и заради тоа да се извршат што подобро општествените задачи и улоги. Заедничките правила и норми не ни се потребни за да сфатиме што другите бараат од нас, туку и заради тоа да оствариме внатрешна согласност во општеството со надворешните барања. Кога се приспособуваме на дадениот момент, тогаш зборуваме за конформирање со настанот. Кога се навикнуваме на таквото однесување, општеството, нашата општествена околина, нè наградува за таквото однесување со одобрување, внимание и признавање.

Социјализацијата претставува еден од најзначајните процеси во животот на секоја индивидуа, бидејќи преку неа поединецот се оформува како општествено битие. Таа не е ограничена само на детството, туку претставува доживотен процес на учење и адаптација, преку кој човекот ги усвојува нормите, вредностите, културните модели и однесувањата што се прифатени и доминантни во неговото општество. Преку социјализацијата, поединецот стекнува знаење за тоа како треба да се однесува во различни социјални ситуации, како да ги изгради своите односи со другите, како и како да го оформи својот личен и социјален идентитет. Социјализацијата претставува процес во рамките на кој индивидуите го учат начинот на живот во општеството или групата и така се оспособуваат за живот во неа. Тоа претставува процес на учење кој се остварува преку заемна интеракција помеѓу членовите во едно општество. Преку социјализацијата од човекот, кој е роден како беспомошно и целосно зависно суштество од другите, се развива во општествено суштество со голем број вариетети на вештини и знаења, вредности и примероци на однесување. Социјализацијата претставува процес на учење во кој се усвојуваат нормите и правилата на својата култура со која стануваме способни за да дејствуваме во општеството. Доследно на тој поим значи да станеме општествени. Социјализацијата е општествена вредност во рамките на која нормите и обрасците на однесувањето се пренесуваат од една генерација на друга, кои се усвојуваат за да бидат составен дел од личноста. Културата има свој континуитет, правила и обрасци на однесување. Културните вредности што се содржани во јудаизмот, на пример, се пренесуваат од генерација на генерација веќе илјадници години. Пред да се направи целосна измена на луѓето, секоја генерација треба целокупната култура да ја пренесе на секоја наредна генерација, тој процес се нарекува социјализација.

Во современиот живот ова право полека но сигурно исчезнува и не игра некоја доминантна улога повеќе кај луѓето, од причини што се нарушуваат и со вклучувањето во разни програми за академски постигнувања уште многу рано, па децата стануваат преоптоварени со посетување разни курсеви по јазик, за компјутери, за базична математика и слично, што им го скусува слободното време кое им е неопходно за играње, дружење и разонода. Не би било лошо да се потсетиме кога во нашава

средина последен пат сме виделе група деца како играат на улица или на некој слободен простор надвор од виртуелниот свет.

Традиционалното играње и дружење им овозможува на децата да ја користат сопствената креативност, имагинацијата, како и да го зацврстат и прошират физичкото, когнитивното и емоционално здравје. Традиционалното играње е особено важно за здравиот развој на мозочните функции кај децата. Уште од најраната возраст играта им овозможува на децата да комуницираат со околината и со самото тоа и да се социјализираат. Стимулативните игри се особено значајни во пет домени на развојот, што е докажано и со многу научни истражувања: социјална когниција, социјални вештини, говор, способност за раскажување, како и самоконтрола. Во овој учебник го анализирав фудбалот како популарна спортска игра и фактор кој е од голема важност за развојот на социјализацијата на децата и младите, особено во возраста помеѓу 6 и 18 години. Тоа ги поттикнува за физичката активност, концентрацијата/вниманието, емоционалната регулација, мотивацијата, социјалните вештини, како и креативноста и способноста за решавање проблеми.

За таа цел имаме потреба од еден модел за развивање на капацитетите на играта во фудбалот кој ќе помогне и ќе ги води во еден правец сите спортски тренери за да можат да го следат природниот ред на развојот со еден глобален метод, притоа помагајќи со пристапот чекор по чекор, како и постигнување резултати, пред сè, спортски и формирање квалитетни млади спортски играчи. Моделот што се нуди овде е проектиран и реализиран после една длабока анализа на актуелниот процес на тренирање во денешните фудбалските школи за деца и младинци и истиот може да се дефинира како еден специфичен план за развој на младите играчи од 6 до 18-годишна возраст минувајќи низ неколку развојни нивоа, и тоа почнувајќи од првото ниво веќе на 6-годишна возраст каде што ќе доминираат игрите за вештини, па сè до 18-годишна возраст каде што се нуди игри за реален фудбал.

Талкот Парсонс, кој е водечки функционалистички теоретичар, смета дека социјализацијата е една од главните задачи на секое општество. Меѓутоа, тој не е познат по јасниот стил и едноставното изразување. Неговата теза гласи: „Главен функционалистички проблем кој се однесува на општествениот систем и системот на личност е развојот за одржување на текот на циклусот на доволна мотивација за дејствување, на облиците на дејствување кои ги цени и со кои управува општеството; за своето добро, општеството мора да им овозможи на своите членови доволно задоволство или награда преку дејствување на таквите облици, ако сака да постои непрекината соработка за да функционира како систем“. Овој процес на „социјализација“ претставува сплет на процеси преку кои индивидуите стануваат членови на социјалната заедница (социјална заедница се нормите и вредностите на општеството) и го одржуваат тој статус. Процесот на социјализација претставува пресуден фактор во обликувањето и функционирањето на личностите.

Успешната социјализација има потреба во општеството да овозможи културно учење заради силно одржување низ механизмите на задоволството. Секоја единка во општеството се раѓа беспомошна, некултивирана и е зависна од другите луѓе. Во правилен процес на социјализацијата единката се стекнува со знаења и навики, како и

развија склоп на позитивни карактеристики кои ги стекнува, со што личноста се стекнува сите квалитети кои суштински ја разликуваат од другите живи суштества. Неоспорен факт е дека со правилниот процес на социјализацијата човекот (единката) се формира во личност со сите атрибути во општеството. Социјализацијата како процес се движи преку целиот животен век, меѓутоа со текот на времето се менуваат нејзините задачи и цели, односно содржината на нормите и вредностите со кои се стекнува социјализацијата. Во добата на зрелост се нормите и вредностите кои влијаат на изборот на партнерот, приспособување кон работниот свет и слично. Во староста, пак, задачата на социјализацијата е да се прифатат општествените објаснувања, како мирно да се прифатат причините за физичката немоќ, болестите и неминовната смрт.

Искусството на социјализацијата влијае на развојот, на обликувањето на личноста и на сликата што ја имаме за себеси. Социјализацијата ги оспособува поединците за живот во општеството, како и ги оспособува за функционирање на општествено очекување на прифатлив начин на однесување. Успехот на социјализацијата постигнува да се појават основни сличности помеѓу припадниците на иста култура. Истиот процес овозможува и развој на биолошката единка во личност. Личноста е единствената комбинација на елементи и обележја со свои специфични особини. Личностите што се различни (различни, варијабилни), општеството ги дозволува само во рамките на поединечните култури.

Денес се поставува прашањето: Дали човекот е производ на околината или на наследството? – Погрешно! Подобро е да се постави прашањето: Колкава е улогата на наследството, а колкава е на околината? Несвојствено е формирањето на личноста без учество на околината или наследството и тешко може да се одреди во колкава мера влијае едниот или другиот фактор. Сепак, може да се тврди дека на пример врз формирањето на ставовите поголемо влијание има околината, додека врз темпераментот поголемо влијание има наследството. Но постојат и социјални однесувања, како на пример, агресивно однесување, просоцијално однесување, деликвентно однесување или приспособување во училиштето каде што не може да се тврди со сигурност колкаво е влијанието на наследството, а колкаво на околината.

5.1. Степени на социјализацијата

Социјализацијата, се одвива во меѓусебната интеракција со другите луѓе во општеството. Притоа најмногу учиме од луѓето што ги сметаме како најважни, а тоа се таткото и мајката, членовите на семејството, пријателите, наставниците и други. Низ таа интеракција го прифаќаме она однесување што е општествено прифатливо, тоа што можеме да го очекуваме ако ги следиме или прекршиме општествените норми и вредности. Учиме од луѓето што ги гледаме на телевизија, на улица, како и во филмовите. Овде не се мисли на формален или службен процес на учење. За нормите и вредностите учиме непосредно со искуството. Социјализацијата не е нешто што треба да се учи како начело или правило – како нешто што „треба“. Социјализацијата е учење според стварноста. На пример, еден доктор тешко може да нè убеди дека пушењето е штетно по здравјето ако и тој пуши. На училиште можеме да научиме што е формалност и сè што е критериум на добро дете, но се гледа дека на училиште исто така добро поминуваат и конформистите.

5.2. Фази на социјализација преку спортот и физичкото образование и нивната општествена улога

Постојат четири основни периоди во процесот на социјализацијата, и тоа:

1. Детство;
2. Адолесценција;
3. Зрелост;
4. Возрасен период (период на пензионирање).

За време на секој од овие периоди луѓето почнуваат да учат и да развиваат важни и корисни вештини, овие вештини продолжуваат да еволуираат пренесувајќи се и подготвувајќи нè за секој следен период од животот. Одредени групи луѓе и институции ни помагаат и нè водат низ сите четири периоди од процесот на социјализација. Овие агенси на социјализација во себе го вклучуваат: семејството, училиштето, соучениците, колегите, медиумите, религијата, како и работното место. Без да ги искуси важните периоди на социјализација и без интеракција со агенсите на социјализација, можноста за развој и развојот на еден човек се забавуваат или целосно се спречуваат.

Првиот период, детството, е најважната фаза од процесот на социјализација. Прво нешто низ што поминуваат луѓето се нарекува примарна социјализација, во која децата развиваат карактер, моторни способности, способност за расудување, го учат јазикот и што е најважно развиваат способност за самосвест. Во подоцнежното детство тие се запознаваат со улогите, вредностите и нормите. Примарната социјализација претставува темел на социјализацијата. Ако не се научат и развијат овие вештини на почетокот од животот, тешко дека во подоцнежните фази човекот може воопшто да ги стекне, при што нема да биде способен да стане активен член на општеството. За време на детството, семејството е најважниот агенс на социјализација.

Семејството овозможува такво окружување кое е клучно за когнитивниот, емоционалниот и физичкиот развој. Интеракцијата со семејството на детето му овозможува да го научи јазикот, да ги научи и усоврши основните моторни вештини (на пример врзување на врвките од патиките), како и способноста да ги споделува емоциите и да има разбирање за истите. Откако детето ќе ги усоврши основните животни вештини, родителите започнуваат да го учат што е правилно а што не, го учат на послушност, еднаквост: Родителите ги учат и ја даваат основата за да може детето да го живее животот што го очекува во иднина. После ова, станува јасно дека без период на развој во детството и придружната семејна околина, децата воопшто не би биле подготвени да преживеат сами, да комуницираат со други луѓе ниту, пак, да продолжат понатаму, на следниот период, а тоа е адолесценцијата.

Вториот период, адолесценцијата, претставува фаза во процесот на социјализација, таа го продолжува развојот што се случува во период на детството, но во исто време, пак, поставува основи за новите работи што треба да се научат за време на овој период. За време на адолесценцијата, најголемиот развој што треба да го постигне една индивидуа е осамостојувањето од родителите. Оваа драматична

промена се нарекува антиципативна социјализација, за време на која адолесцентите учат како да се подготват за улогите што можеби ќе ги имаат подоцна во животот, во фазата на зрелост. Одредени примери покажуваат дека антиципативната и адолесцентната социјализација зависат од два клучни агенса „агенси на социјализација“: училиштето и соучениците. Една од најважните работи што семејството ги прави за време на правиот период е да го подготви детето за социјалните предизвици кои би ги имало во училиштето. Покрај тоа што училиштата ги учат децата за основното техничко знаење, тие ги учат на општествената култура, вредностите, нормите и идеалите. Училиштата, исто така, ги учат децата да следат правила, да почитуваат авторитет, како и посредуваат при запознавањето на децата со нивните соученици.

Нашите соученици играат огромна улога во процесот на социјализација, особено за време на адолесценцијата и раната зрелост. Природно е една личност да бара прифаќање, па кога личноста ќе најде група луѓе со кои може да се идентификува таа тежнее кон приспособување на нормите што ги има таа група. Идентификувањето е исто така познато како попуштање на притисокот од страна на соучениците, што може да доведе до тоа личноста да направи многу работи само за да се вклопи во групата, на пример, облекување во одреден стил, употреба на дроги и учествување во воншколски активности. Иако вклопувањето во одредена група може да биде од голема важност за адолесцентната индивидуа, тоа може да предизвика конфликт со семејството. Овие како и голем број други конфликти ја покажуваат тешката природа на адолесценцијата, особено при пронаоѓањето на самиот себе или осамостојувањето од родителите.

Третиот период, зрелоста како процес на социјализација. Во овој период луѓето се најверојатно целосно подготвени за тоа што ги чека во животот, имајќи ги предвид антиципативните искуства што ги имале во претходните два периода. Иако антиципативната социјализација постои за да нè подготви за тоа што најверојатно ќе биде нашата идна улога во општеството, ние треба да одиме еден чекор напред и да влеземе во вистинскиот свет. Голема е веројатноста дека човекот во текот на зрелоста ќе има работа што ќе го тера да ја напушти антиципативната социјализација и да преминеме на професионална социјализација. Овој процес го подготвува човекот за работа овозможувајќи му да стекне знаења и културна основа за понатамошна успешност во идната работна околина.

Работната околина е последниот агенс на социјализација. Најголем дел од луѓето поминуваат многу време од своето секојдневие на работното место, и тоа долги години. Луѓето се социјализираат во нивната работна околина на различни начини, во зависност од тоа кое е нивното занимање. На пример, социјализацијата како градежен работник многу се разликува од онаа на бизнисменот или, пак, од социјализацијата на рудар. Едноставна разлика може да се согледа во начинот на нивното облекување; тие драстично се разликуваат, градежниот работник носи комбинезон, бизнисменот се очекува да носи елегантен костум, додека рударот обично е во извалкана работна опрема која го штити од различни повреди.

Четвртиот период, воедно и последен период од животот на поединецот и на процесот на социјализацијата се нарекува возрасен период или период на пензионирање. Во нашето општество многу луѓе влегуваат во светот на пензионираните на возраст од помеѓу 60 и 65 години. Влегувањето во светот на пензионираните исто така може да се нарече излезна улога или напуштање на важна општествена улога. Оваа фаза од социјализацијата не е толку значајна за личноста заради тоа што не ја подготвува за наредната фаза од животот. Во најголем број случаи пензионерите започнуваат со одредени хоби-активности само за да си го пополнат своето слободно време. Овде огромна улога игра асоцијацијата Спорт за сите (анг. Sport for all), која во преден план има обврска за одржување во живот луѓето од овој период.

Во процесот на социјализација на човекот се подразбира суштината на неговата личност, неговите навики како и неговите својства. Социјалноста е определена состојба, која се постигнува во процесот на социјализација и се карактеризира со способност на поединецот или на група луѓе да живеат заедно, во заедница помеѓу себе (Анастасовски, А. 1989). Во нашево општество физичкото образование и спортот имаат редица општествени функции, но една од поважните и поодговорните е социјализација на личноста. Под терминот социјализација на личноста се подразбира:

1. Вклучување на човекот во општествениот живот;
2. Прифаќање на начинот на општественото живеење;
3. Прифаќање на начинот на однесување на другиот;
4. Прифаќање на општествените норми, улоги и функции;
5. Приспособување во општеството и кон одредени општествени групи.

Од самите резултати на социјализацијата што ги бара едно модерно општество и неговите демократски институции, зависи и формирањето и зрелоста на човекот во тоа општество. Социјализациската улога на физичкото образование и спортот, која се реализира преку нивните активности и нивното дејствување во пракса, се огледа во тоа што тие влијаат длабоко и многудимензионално на биотичките особини на човекот, го развиваат како душевно, така и физички. Таа улога е многустрана, по својата содржина е длабоко хумана и произлегува од следното:

1. Спортот, и физичкото образование, по својата социјална суштина, ги развиваат физичките и душевните способности кај човекот потребни за негово нормално однесување во средината за да може да се вклопи во општеството, а притоа да ја исполни својата работа со воспитна функција која е неопходно потребна;
2. Една од важните функции на социјализацијата преку физичкото образование и спортот е во тоа што тие придонесуваат за оформување и усовршување на моторичките способности;
3. Во процесот на социјализацијата преку активностите на физичкото образование и спортот се подобруваат виталните способности на човекот, при што се влијае превентивно на самото здравје на човекот;
4. Социјализацијата преку физичкото образование и спортот придонесува да се постигне една од најважните функции во општеството, а тоа е „заедништвото“,

и ја зголемува работната способност, а со самото тоа и општествената продуктивност;

5. Социјалната личност се карактеризира со перманентно самовладевање во разни ситуации, како и правилно самонасочување во сè што го опкружува. Таквата личност поседува потребен степен на ориентација при однесување.

Проблемот на личноста се јавува како една од главните проблеми на социологијата и социјалната психологија, при што многу социолози, психолози и педагози во физичкото образование и спортот гледаат како на важни општествени сегменти во процесот на социјализација на поединецот и негово формирање како целосна личност. Неспорен податок е тоа дека пред да се почне со процесот на основното образование кај децата и кај нивните родители се развива и зголемува интересот за спортот. Најпрвин, тоа е доминантно чувство кај родителите како можност за социјализација на секое дете, а понатаму како форма на физичка активност, па дури и професија. Обично децата започнуваат да се занимаваат со спортот во почетокот на училишната возраст (1.до 4.одделение). Мотивите за тоа можат да бидат различни. Важно е родителите да знаат дека нивните мотиви и мотивите на детето не секогаш се совпаѓаат со причините поради кои детето треба да почне да тренира одреден спорт за кој самото дете искажува афинитети. Неопходно е да се разговара со детето и неговиот спортски тренер. Треба да се дознае кои се основните мотиви на детето за да се вклучи во спортот и да се процени колку тие се компатибилни со причините поради кои родителот го вклучил детето во спортот. Покрај тоа, уште е важно да се знае дали детето е задоволно со своето спортско искуство.

Во развојот на детето, особено во развојот на детето спортист, родителите играат важна улога. Тие се главните агенси на социјализација на своите деца и имаат големо влијание врз формирањето на неговата личност, систем на вредности, очекувања и проценки на атлетските перформанси. Големо влијание имаат родителите врз мотивацијата на децата да учествуваат во спортот и да се приклучуваат на игра во која тие учат за себе и за другите. Родителите треба да им помогнат на децата во изборот на спортските активности во кои тие ќе се вклучат, и во исто време мора да се земат предвид индивидуалните карактеристики на детето, но исто така мораат да го сослушаат сопственото дете, што тоа во суштина сака. Родителите често пати децата ги вклучуваат во организирани спортски активности уште во раното детство, а особено доаѓа до израз на почетокот на школувањето, па продолжува во текот на адолесценцијата и понатаму. Со насочувањето и охрабрувањето на децата да се вклучат во различни спортски и други активности, родителите индиректно влијаат врз него во какви општествени и социјални односи детето ќе се приклучи. Во текот на развојот на младите спортисти, важна улога имаат семејството, семејната динамика и стилови на образованието, кои во подоцнежните периоди ќе покажат колку тие всушност биле ефикасни.

Честопати родителите се оние посочените кои на одреден начин вршат притисок на сопственото дете да мора да се занимава со спортска активност, да мора да ги извршува активностите што се наметнати врз него и дека тоа мора да се стреми да биде најдобро, и на тој начин му биде ветена љубов. Затоа, важно е да се знаат

развојните фази на растење, индивидуален пристап кон секое дете да биде со најмногу љубов, грижа, поддршка разбирање и охрабрување, но и да се бара одговорност во секоја фаза на растењето.

6. Поврзаноста на спортот и физичкото образование со семејство и физичкото воспитување на младите

Ништо не е така исцрпувачко и не го уништува човекот како долгорочната физичка неактивност

Аристотел

Во дамнешните времиња основен приоритет кај луѓето била работата како егзистенцијален приоритет, со што биле приморани дури и на своите деца да им даваат работни обврски, односно самите децата морале да учествувале во одредено производство, со цел да им помагаат на родителите за подобрување на семејната состојба. Логично на погоре кажаното е дека во тие општествени процеси и текови, од една страна младите луѓе немале слободен простор за спортување и физичка активност, додека, од друга страна, по тешкото работење, младите и воопшто немале сили во своето драгоцено слободно време за рекреација или слободно трчање односно играње со топка (дури и немало топки, туку децата играле други игри или правеле топка од крпи).

Сето тоа, гледано од денешен аспект, видливо е дека младите имаат сè повеќе слободно време, но од друга страна факт е дека младите сè помалку се движат, не се физички активни и не спортуваат. Од тие причини физичкото образование и спортот мораат да се наметнат како соодветна замена за пополнување на слободното време и дружење со своето семејство. Во секојдневната трка со времето и сè поголемиот број дневни обврски младиот организам е изложен на претерано нервно-емоционално напрегање. Притоа сè повеќе се игнорираат основните потреби што ни ги бара нашето тело, а притоа се изложуваат на опасности од типот: нередовно и нерационално јадење (честопати и преобилно), недоволно спиење, прекумерна употреба на цигари, во денешно модерно време и земање нелегални супстанции, како што се дрогите, и прекумерна употреба на алкохолот. Од овие наведени причини младите луѓе денес се под постојан стрес и напнатост, тие изгледаат преоптоварено и манифестираат хронична замореност.

Во услови на технолошка револуција реално се поставува прашањето како да ги мотивираме особено младите луѓе да се дружат, спортуваат, да се социјализираат, а во исто време да се отргнат од прекумерната употреба на компјутерски игри или нивното дружење на социјалните мрежи. Ако младите луѓе го сакаат физичкото образование и спортот, но притоа само го следат или не го следат преку медиуми, тогаш е логично да се констатира дека улогата на физичкото и спортско образование не ја постигнало својата цел и реално е да се преземат мерки внатре во самото семејство како основа за семејното воспитување, особено во делот на физичкото образование и спортот. Факт е дека младите луѓе што се вклучени во физичко образование и спорт имаат повеќе бенефиции (здравствени, образовани, културни

итн.). Од тие причини, од голема важноста е да не се изнаоѓаат изговори за неактивноста на нашата младина.

Не треба да се користат изговори како: Керка ми има премногу училишни обврски и нема време за спорт или: Син ми нема проблеми со тежината, па ако нема желба, не мора да спортува. Мотивирајќи ја нашата младина да спортува и да ја користи физичката вежба, им вршиме услуга која ќе им донесе благосостојба во понатамошниот живот.

Физичкото и спортско воспитување во основа постои од кога постои човековата заедница, па според тоа претставува историска категорија. Физичкото и спортско воспитување, преку човековата физичката спремност, преку умеенето за користење на човековите орудија и оружја, преку справувањето во борбите со животните, претставуваат единствените минати обележја кои низ историјата се говори за нивното активно постоење. Во најстарата доба од човековото постоење во развојот на физичкото и спортско воспитување биле присутни два квалитативни правца во нејзиното преобразување:

1. Првиот, кога ловот на крупните животни провоцирал издвојување на движечкиот систем на човекот од процесот на работа преку негово усовршување и пренесување на одредена животна област;
2. Вториот, со појавата на првите институционални секции за обучување во периодот на распаѓање на првобитната заедница.

Физичкото и спортско воспитување во училишната настава како предмет се воведува во првите години од деветнаесеттиот век. Најпрвин, во школите кои на почетокот биле со доминантен приватен капитал на одредени привилегирани класи во Англија и бил третиран како спортска настава, а потоа во вид на гимнастика, како дел од воспитно-наставните начела во тој период.

7. Важноста од користење на спортот и физичкото образование кај младите

Ако се тргне од базичната максима на Пјер де Кубертен: Во здраво тело, здрав дух, која претставува една од мотивите за користење на физичкото образование и спортот, се поставува прашањето дали оваа максима во ерата на модернизација и технолошка револуција на модерните општества е доволна. Низ времето се вршеле разни истражувања кои констатирале дека младите луѓе што ги употребуваат физичко образование и спортот изгледаат психолошки постабилно, додека од социолошка гледна точка полесно се социјализираат и вклопуваат во различни општествени ситуации. За развојот на здравствените аспекти, не би требало и да се коментира колку е важна како придобивка од активно учество во физичкото образование и спортот. Поврзаноста на семејството и неговата општествено-воспитна улога во правец за правилно воспитување на децата и младите луѓе има круцијално значење. Од тие причини, одредени автори кои активно се занимаваат со оваа проблематика даваат совети што би го мотивирале секое дете да спортува, а тие совети се селектирани според следниот редослед:

Совет: Образложение:

<i>Изберете спорт што му одговара на вашето дете, а не вам!</i>	Повеќето од родители избираат одреден спорт за своите деца само затоа што самите тие го практикувале истиот или затоа што ним им се допаѓа. Ова е сосема погрешна тактика бидејќи детето може да не го поседува ентузијазмот на родителите за тој спорт. Децата сакаат да се забавуваат и она што го прават треба да им носи големо задоволство. Ако вашето дете не се чувствува среќно и задоволно кога игра фудбал, тогаш логично се поставува прашањето дали сте избрале погрешен спорт. Во таков случај обидете се со кошарка, ракомет, одбојка, пливање, гимнастика или тенис.
<i>Дознајте која е причината за неговата наклонетост кон одреден спорт!</i>	Вашето дете веројатно има афинитети кон одреден спорт и тоа е сосема нормално, независно дали тоа е кошарка, фудбал, одбојка или, пак, модерни танци. Дознајте зошто обожава, да речеме, фудбал. Дали затоа што му е забавна играта, затоа што фудбалот е популарен кај неговите другари или затоа што неговиот идол е некој од познатите фудбалери. Која и да е причината, потребно е да ја знаете и да ја искористите за да го мотивирате да артикулира афинитети и кон други спортови (нормално, не со цел да стане професионален спортист).
<i>Зголемете му ја самодовербата!</i>	Децата што не практикуваат ниту еден од спортовите имаат ниска самодоверба кога станува збор за изведување одредена физичка активност. Без оглед која е причината за ниската самодоверба – дали е прекумерната тежина или слабата кондиција, ваша задача е да дадете свој придонес во нејзиното зголемување. Кажете му дека може да постигне сè што сака, но дека е потребна напорна работа. Раскажете му дека и неговиот идол некогаш бил мало дете, но дека напорната работа го претворила во врвен спортист. Тоа

	ќе ја зголеми неговата самодоверба и ќе го мотивира да започне да спортува.
Научете го дека победата не е сè!	Некои деца по првиот изгубен спортски натпревар ги губат мотивацијата и ентузијазмот и развиваат апатија кон спортот. Ако вашето дете е едно од нив, научете го дека победата не е сè. Кажете му дека и покрај поразот тој е победник, затоа што дал сè од себе и играл одлично. Целта е да го научите дека не е толку важна победата, колку што е важно да учествува и да се труди. На тој начин ќе го научите достоинствено да ги прифаќа поразите, а тие може да станат дополнителен мотив за да тренира поупорно.
Обидете се да го претворите спортот во забава!	Колку позабавен му е спортот на вашето дете, толку почесто ќе го практикува, а со тоа ќе ја подобрува и својата изведба. Откријте што ја поттикнува возбудата кај него. Ако детето посакува кошарка поради поентирањето, предизвикајте го да игра заедно и умислено дозволувајте му да постигнува многу кошеви. На тој начин тоа ќе се забавува и уште повеќе ќе ја засака кошарката, па и вам ќе ви биде многу полесно да го мотивирате.
Трудете се и вие да бидете физички активни!	Доколку сакате да го мотивирате вашето дете, сигурно тоа нема да ви успее ако го поминувате целиот ден пред телевизор, таблет, телефон или на работно биро. Формирајте си самите позитивен однос кон физичкото образование, спортот и физичката активност. Ако вашето дете согледа дека вие уживате во физичката активност и ви е забавно, кај него ќе се зголеми желбата да учествува.
Спортувајте заедно дома!	Заедничкото спортување со вашето дете може да биде голема мотивација за него. Ако немате можност да го правите дома, одете во најблискиот парк. Вашето дете сигурно сака да поминува повеќе време со вас, а вие најдобро знаете како да го направите спортот позабавен за него.
Ангажирајте го и вашиот сопруг!	Ако имате син, вашиот сопруг полесно ќе може да го поттикне да се вљуби во спортот. Поканете ваши пријатели и организирајте мали спортски натпревари. Така забавата ќе биде двојно поголема.
Гледајте заедно спортски натпревари или спортски филмови!	Децата лесно можат да се заљубат во одреден спорт преку филмови. Најчесто во филмовите главниот јунак постигнува успех со многу труд, па тоа испраќа позитивна порака до вашето дете. Следењето спортски натпревари исто така може да послужи како одлична мотивација.

Ако е потребно да се изготви ранг-листа на влијанието кај младите за физичкото образование и спортот и поврзаноста со спортското воспитување гледано од аспект на стручниот кадар (спортски тренери, спортски судии, спортски фанови, наставниците по физичко воспитување, и др.), кои би можеле да имаат соодветно влијание врз квалитетот и успехот на младите луѓе, одговорено тврдам дека тоа би било семејството и начинот на кој тие ги воспитуваат сопствените децата. Од една страна,

физичкото образование и спортот има извонреден потенцијал позитивно да влијае врз комплетниот физички, психолошки и социјален развој на вашето дете, додека од друга страна, постојат и негативности, како што се разни ексцеси и девијантно однесување, кои ги манифестираат родителите кон сопствените децата особено оние што се активни спортисти. За негативните влијанија малку се зборува, последиците од нестручното и непедагошко однесување на спортските тренерите, како и големиот притисок од преамбициозните родители, може да бидат многу сериозни и загрижувачки.

Еден од поважните делови во победничкиот тим, односно во **спортскиот триаголник = спортски тренер – дете – родител**, е можноста да се одигра сопствената улога на најдобар начин, треба да ги научите вашите должности и одговорности, ставови, вредности и постапки, кои спортското искуството на вашето дете ќе го направат успешно и позитивно или, пак, непријатно, негативно и неуспешно.

Родителска должност е да се охрабрат сопствените деца да се занимаваат со спорт, да ги поддржуваат во изборот на спортска дисциплина, да им обезбедуваат финансиска и емоционална поддршка, да бидат информирани за сите важни обврски во спортот, својот семеен живот да го организирате така што со тоа не би биле потиснати настрана ниту семејството ниту спортските активности на детето. Со учеството во спортот, а особено во тимските спортови, младите луѓе учат за тимска работа, лидерство, самодисциплина, одговорност, за толеранција, ги развиваат вештините за совладување на проблемите, понатаму, спортот ги учи на истрајност, да почитуваат авторитет, да ги развиваат работните навики, спортот ги јакне карактерот, самопочитувањето и самодовербата.

7.1. Спортот, физичкото образование и спортското воспитување

Во различни временски епохи, цивилизации, социјални средини, правно политички системи, различни идеолошки определувања, односно културните и обичајните матрици со кои е обвиен животот на човекот и неговите блиски, една иста активност се согледува и прифаќа, а во исто време и објаснува на разни начини и се проектира во различни оперативни модели. Не е помалку и кога се работи за „објаснувањето на стручната вистина“ на онаа човекова активност која ја нарекуваме физичко и спортско воспитување. Генетскиот и историскиот метод во тоа настојување можат да бидат од корист, бидејќи историските ретроспективи, анализите помагаат да се почувствува правата природа на некоја современа активност или институција. Така, не би било погрешно ако во контекстот на стручното детерминирање на физичкото и спортско воспитување, како стручно подрачје, ги споменеме и таквите согледувања во развитокот на човекот и неговата цивилизација.

Кога луѓето го сфатиле значењето и можноста на учењето (Ilić, S. 1988), поточно сфатиле дека можат да научат најдобро и најефикасно да ракуваат со оружјето, напаѓачките и одбранбените движења од други луѓе и кога развојот на процесот на мислењето им овозможил да се воспостави врска помеѓу претходната подготовка (увешбување) и успехот во ловот, започнува постапно одвојување на редица моторни

активности од новите производни основи и преобразба на првобитното физичкото вежбање.

Прескокнувајќи милениуми во таа ретроспективна подлога за стручното битие на физичкото и спортско воспитување, неодминливо се наидува на историска купола која ја претставуваат Хелада (стара Грција), на спартанското воспитување и на фасцинација на олимписките игри. Од таа цивилизациска ера, од таа култура, прва информација за поимот и суштината на физичкото и спортско воспитување како стручно подрачје доаѓа од сознанието, на пример, за Сократ и неговото учење, или за неговиот личен и социјален живот, како и за перипатетичарот Аристотел. Воспитувањето на младите не е само желба и интерес на родителите, туку и должност, додека физичкото и спортско воспитување е начин на живот и насочување на сопствените деца. Физичкото образование и спортот имаат огромно влијание особено кај младите луѓе со насока истите да се трудат многу повеќе и во другите области, се разбира ако истите правилно се воспитуваат. Многу важна алатка кај физичкото и спортско воспитување е пофалбата, поттикот и одредувањето кратки цели. Добрите родители се обично добри ученици.

Улогата на родителите при воспитувањето е важна и во сегментот на физичкото и спортско воспитување. Ако во претшколската возраст многу се занимавате со децата на спортско поле, ако детето не го присилувате на спорт што не му одговара, ако секогаш го следите детето и му давате до знаење дека се труди, детето со задоволство ќе биде активно. Но, ако го однесете на спортски тренинг и потоа се вратите по него, не можете да забележете никаков напредок, таквото дете наскоро ќе престане да тренира и повеќе нема да биде заинтересирано. Во случај детето да не покажува интерес за одреден спорт (колективен или индивидуален), има можност да најде интерес кај друг спорт (колективен или индивидуален). Одеа со него на прошетка, на планина, можеби преку дружбата во природа ќе го поттикнете детето на планинарење. Со детето треба да разговарате за сè и со него да бидете активни.

Физичкото образование, спортот, како и физичкото и спортско воспитување, како дел од физичката култура, несомнено преставуваат битни и неопходни сегменти како во образовниот, така и во спортско-воспитниот сегмент. Врз база на пишаното погоре, би можел да заклучам дека поврзаноста на физичкото образование и спортот, како и семејството, со физичкото и спортско воспитување на младите, е голема и од непроценлива важност како за поединецот, така и заедницата во општеството. Со правилно спортско воспитување од страна на родителите несомнено се создаваат услови за кохезивни и хармонични односи во самото семејство. Од една страна се настојува да се одгледа и воспита здрав подмладок, додека од друга страна, од оние поамбициозните поединци да се изградат врвни спортисти во своите спортски области кои би биле пример за идните генерации.

Семејството е првата средина која има незаменлива улога во воспитувањето на младите генерации. Тоа особено се однесува на родителите, кои се први и најодговорни воспитувачи на своите деца. Воспитување на младите не е само желба и интерес на родителите, тоа претставува должност, додека физичкото и спортско воспитување е начин на живот и насочување на сопствените деца. За таа цел, Уставот на Македонија има пропишано обврска со која родителите имаат право и должност да

се грижат за одгледувањето и воспитувањето на децата во духот на позитивни морални и општествени вредности.

Првиот контакт на детето со физичкото образование и спортот е мошне значаен бидејќи тој го дефинира идниот однос на детето со личната употреба на физичката активност, меѓутоа и покрај постоењето на спортскиот тренер како личност и одлични услови за спортување, сепак, најголемо влијание кај детето да артикулира позитивен став кон спортот на таа возраст имаат родителите. На крајот би сакал да напоменам дека најлошо е кога родителот е исфрустриран од своите спортски или работни неуспеси, и своите болни амбиции би сакал да ги остварува преку сопственото дете. Никогаш не би требало да го форсирате сопственото дете за спортски успех во рана фаза. Неговите спортски успеси и неговите спортски резултати треба да се негова цел, не ваша! Родителите претставуваат пример на сопственото дете! Доколку за секоја неправда и секој пораз родителите реагираат бурно, тогаш и сопственото дете стекнува таква негативни навика и придобивки. Најважно е сопственото дете да се фокусира на тактиката и играта, а не на трофеите што следуваат. Сепак, трофеите ќе ги покрие грст прашина по две недели во витрина, а талентот е неспоредлив со материјалното.

8. Политиката и спорт

Спортот е единствен и незаменлив капацитет за обединување на луѓето, без оглед на етнички, религиозни, политички или социјални разлики.

HSN Prince Albert II of Monaco

Тезата дека политиката и спортот не се поврзани еден со друг е стара како и самиот спорт. Политичките и духовните водачи станале своевиден завет на принципите на кои почива западната демократија, која го разделува слободниот свет од комунистичкиот тоталитаризам, чии идеолози упорно повторувале настојувајќи да ги заштитат интересите на владејачкиот режим дека спортот има политичка природа.

Политиката се дефинира како посебен начин на кој државите, институциите или одредени групи и поединци ја насочуваат својата активност што поуспешно да ги постигнат своите цели, притоа служејќи се со средствата на власта со кои располагаат (Анастасовски А., Анастасовски, И. 1995). Политика било на држава, било на поодделни институции (тука се мисли и на спортски) групи и поединци, е посебен начин за постигање одредени цели со воспоставување на посебни односи, а тоа се политичките односи е прикажано на сликата подолу (Анастасовски, И. 2010). Денешната целосна виталност на спортот во секое општество се гледа не само од аспект на спортското однесување, туку во: форма на негова организација, здруженијата, нивните статuti и акти, националните сојузи и федерации, програмите за активност и социјабилност, едукација на спортските профили, профилите на професорите, дипломите и курсевите, материјалните и други норми, законите, зделките во индустријата и организациите на спектаклите и спонзорите.

Активно се води дебата дека самиот систем спорт е стар колку и човековата цивилизација. Факт е дека спортот отсекогаш играл важна улога во општествениот живот на сите човекови заедници. Спортот преку различните медиуми, интернетот и социјалните мрежи, денес доживува огромна популарност насекаде низ светот. Бремето на таа популарност што ја носи спортот како таков, има свои позитивни, но и свои негативни страни. Во контекст на негативностите, важна улога играат политичките групи, политичките елити, политичките организации, како и финансиските моќни поединци или групи кои во голема мера ја користат популарноста на спортот за своите лични интереси да ги спротивстават многу често против интересот на народот.

Почетоците на политиката во спортот датираат од далечната 1936 година при организација на Олимпијадата во Берлин. Нацистите во овој спортски настан препознале начин како да ја промовираат својата нацистичка идеологијата прикажано преку сликата подолу. Од една страна, во тој период неоспорен факт е дека биле изградени голем број спортски објекти за потребите на Олимписките игри, додека од друга страна во самото олимпиското село имало декорација и иконографија со огромен број нацистички знамиња како можност за промоција на таа нацистичка идеологија. Историјата на 20 век, каде што доаѓа до целосен развој на спортот со сите негови сегменти на игра, дружење, социјализација и капитал, покажува дека самиот

општествен сегмент спорт не е имун на политиката, и има политички карактер. Барон Пјер де Кубертен, наречен татко на модерните олимписки игри, во спортот видел средство со кое требало да обезбеди стабилен развој во капиталистичкиот систем.

Тезата спортот нема ништо со политиката за него значела дека спортот не треба да биде извалкан од секојдневната политика за да би можел да ја зачува својата чистота како хумана област и да ги зачува интересите на владејачката класа (аристократија и буржоазија). Тоа е главната причина со која Кубертен настојувал да ја сочува независноста на Меѓународниот олимписки комитет. Олимпиското движење како најважна спортска институција и како институција на граѓанското општество не е одговорна за зачувувањето на основните односи и вредности на секое општество, а тоа значи да биде над секојдневните и природни конфликти помеѓу државата и нацијата.

Во исто време, додека спортот забрзано се развива и ги зајакнува сопствените позиции, притоа потпирајќи се на искуство како интелегентно и ефикасно средство и дискриминација на ниските класи, Кубертен пишува стихови за универзалните човечки карактери во спорт. Во својата „Ода за спортот“, Кубертен, кој е со пацифичко образование и идеи, има напишано Спорт ти си Мирот! Ти даваш среќа помеѓу луѓето, спојувајќи ги во длабоко почитување за контролирана, организирана и самодисциплинирана снага. Преку тебе се мисли на спортот, младите луѓе од целиот свет учат да се почитуваат едни со други, да разговараат едни со други, и така националните различности и меѓудржавните конфликти се намалуваат. После Првата светска војна, во времето на разгорувањето на револуционерното работничко движење во Европа, Кубертен држи говор за тоа како Европа преку спортот да го намали работничкото незадоволство.

Во еден свој говор, обраќајќи му се на белгискиот крал, Кубертен нагласува: Доаѓаме до третиот фактор што ќе обезбеди стабилност на спортското царство, мислам на придобивање на оние маси до кои спортот како организиран систем преку својот постоечки начин никогаш досега не бил во ситуација да стигне до нив. Како тоа може да биде остварено? Зборувам за оние што себе ќе се наречат „Пролетаријат“. Часот за нивните освети дојде, и затоа мора да се сфати дека ништо во иднина не може да биде постигнато без него, спортот е масовен и ќе успее да ја надвладаат елитата која не била секогаш достојна за своите привилегии.

Кубертен заклучува дека најбитно е да се отворат училишта за младите, училишта во кои ќе се учи дека успехот може да биде постигнат само со одлучност и стрпливост, честност и лојалност. Спортот станува чисто политичко оружје на класите што владеат, за зачувување на власта над пролетаријатот и интеграцијата во капиталистичкото општество. Идејата околу тоа спортот да биде користен како средство за контрола на работниците во слободното време и намалување на нивното незадоволство, би значело дека тоа е идеја за спортот како средство за интеграција на работниците за капиталистичкиот поредок кој се јавува во втората половина на 19 век во Англија. Покрај големите борби, работничката класа успеала да се избори за пократко работно време.

Од една страна, додека на меѓународното ниво спортот може да биде сфатен како јакнење на имиџот или стратегија на една држава, од друга страна ваквото гледиште не смее да се дозволи да го засени исклучителниот спортски потенцијал за поттикнување развој на личноста и односите меѓу поединците во едно општество.

Поради тоа, постојат два начина за користење на спортот за политички цели, и тоа:

1. Неговата експлантација за промовирање на идеологијата во служба на националните и економските амбиции;
2. Подобрување на имиџот во рамки на меѓународната сцена, сценарио во кое спортот им служи на интересите на власта.

Верзијата што кажува дека треба да има повеќе политичка употреба во општествена смисла со една граѓанска димензија преку која се има можност за создавање врски и механизми за развој на социјалната кохезија и помирување, наведува на тоа дека фактички спортот е во служба на интересот на луѓето или општеството, а со тоа и во служба на секоја индивидуа.

Денеска и покрај локалната идиосинкрезија, развојот и ширењето на спортот се универзални феномени, кои галопирајќи продираат низ сите земји во целиот свет. Денеска Олимпискиот комитет и некои други големи спортски федерации како што е ФИФА (Светската фудбалска куќа) имаат повеќе земји членки од што тоа го имаат Обединетите нации. Промената на менталитетот и односот кон спортот е забележителна веќе неколку години, затоа мислам дека е дојдено вистинското време за буђење на целиот спортски потенцијал и енергијата за развојот на спортот, а со тоа и развојот на спортските, културните и другите добра на секое модерно општество. Спортските движења, меѓународните спортски организации и граѓанското општество денес се сè повеќе во можност да влијаат и да можат да ја користат видливоста на спортот и неговата моќ за привлекување, за промовирање на помошта околу прашањата за развојот и борбата против конфликти.

Ваквата свет му дава огромна одговорност на спортот. Сите проекти што се спроведуваат во и околу спортот мора да ја почитуваат состојбата на неутралност и независност. За да бидат релевантни и ефикасни акциите што му се ставаат на спортот како општествен систем за напредување, како и барањата што се упатуваат од страна на спортските авторитети кон јавните органи, би требало да се усогласат со можните одговори од меѓународни спортски асоцијации и поединци со сета своја енергија и ресурси кои им се на располагање, со цел успешно да интервенираат во најранливите области, а тие области се:

1. Области на конфликт;
2. Области на сиромаштија;
3. Чувствителни области во урбаните зони каде што социјалните врски се во распаѓање.

Постојат многу општествени зла во борбата против овие феномени, и тоа:

1. Омраза помеѓу заедниците;
2. Продолжување на воениот конфликт;
3. Повторување или сепаративни мултиетнички несогласувања;
4. Зголемен национализам;
5. Ендемска сиромаштија;
6. Малолетничка деликвенција, страв од другите врз база на свое незнаење;
7. Тешкотии при реинтегрирање на оние социјални групи во заедницата кои се трауматизирани и одбиени од сите;
8. Грижа за реинтегрирање на разните социјални групи... и така списокот се зголемува.

Се поставува прашањето, дали преку спортот е возможно да се воспостават сет на правила на местата каде што тие не постојат и каде што навистина има потреба од нив. Тоа е прашање со кое се придобива заедницата да воспостави линк преку спортот, а клуч за таквата акција, пред сè се младите луѓе.

Државните институции или групи своите цели ги постигнуваат преку воспоставување економски, културни или спортски односи, кои секако се класифицираат како политички односи. Консеквенциите на третирање на спортот како политички однос е фактот што во спортот со промена на одредени човечки способности и особини се постигнуваат целите на државата, институциите, или поединците и групи. Од целите на државата зависи и тоа на кои човечки димензии ќе се влијае, па тие човечки димензии преку активности предвидени во спортот да се менуваат.

Без сомнение, денес спортот е средство на политиката, било тоа да е политиката на сила, студена војна или политиката на мирот или пријателството меѓу народите. Во спортот се вткаени нерешените конфликти помеѓу народите, државите и нациите заедно со нивните идеи. А тоа колку спортот може да влијае позитивно или негативно на одредени политички конфликти, не зависи само од него самиот, бидејќи спортот сам по себе не е ниту лош ниту добар, тој во зависност од луѓето што се занимаваат со него, го употребуваат, односно злоупотребуваат. Спортот е одраз на времето и општествените односи, а во исто време и отпор против тие односи и тоа време.

Карл фон Клаузевиц (Carl Philipp Gottfried von Clausewitz), кој бил руски генерал и воен теоретичар, уверувал дека војната е продолжеток на политиката со други средства, а тоа е спортот. Па така, спортот претставува политичко орудие со кое се остваруваат одредени цели на политиката. Спортот се користи за мобилизирање на народните маси за различни цели, како победи на избори, референдуми, за промовирање на сепаратизмот, за воени пропаганди во екстремни пригоди. Па, на кој начин овие методи и средства се применувале во реалната политичка пракса?

Директната врска на остварување на политичките цели преку спортот се прикажуваат на разните спортски настани и манифестации што се одржуваат, пред сè, тука мислам на спортските (фудбалски) стадиони, арени и боришта, кои се реализираат преку феноменот наречен спортска публика. Па така, спортските стадиони со своите специфични амбиенти и атмосфера претставуваат проекција на манифестирање на општествените конфликти со различни белези и разни блоковски национални, локални, идеолошки или расистички односи. Сите тие ја одразуваат природата на современиот спорт кој е збир на социјални и морални норми. Овие исти екцеси и конфликти се манифестирани на спортските настани, а воедно би биле осудувани како морално, така и правно. Што значи, сите политички конфликти помеѓу државите, народите, расите, идеологиите и други разни политички конфликти, пропаганди, одмерување на силите за докажување повисоки вредности се манифестираат и не се во состојба да го избегнат општествениот систем спортот, дури и сите тие активности понекогаш се прекршуваат преку спортот.

Спортските натпревари денес се со многу мала симулација на борба. Меѓународните спортски натпревари кај луѓето предизвикуваат борбен инстинкт и се ритуален конфликт на една национална заедница со друга. Како пример ќе го наведам неодамнешниот спортски (фудбалски) натпревар помеѓу фудбалските селекции на Република Србија и Република Албанија, каде што на теренот се појави летало (дрон) на кое беше закачено знаме со карта на голема Албанија, која предизвика поединечни конфликти како на теренот, така и надвор од него, без разлика на резултатот како примарна активност и фер плејот во спортот и спортското натпреварување, се наметнуваат различни политички влијанија, кои настојуваат своите политички и националистички пароли и идеологија да ја испратат до неистомислениците преку јавен спортски настан.

Низ историјата постојат различни примери за политичките случувања во спортот кои и ден-денес се актуелни од аспект на теоретски толкувања. На пример, во античките времиња, во Хелада, за време на античките олимписки игри биле склучувани т.н. олимписки примирја, односно мир помеѓу државите за време на игрите. Додека на Олимписките игри во Пекинг, едни од најгламурозните во својата историјата, Грузија ја нападнала Јужна Осетија за време на игрите со цел да се изврши идеолошки притисок врз Кина и Русија, со што е потврдена тезата дека масовната експонираност на спортот може да послужи како политички капитал кој се користи за давање помалку или повеќе силни дипломатски пораки.

9. Улогата на спортот во превенција на малолетничка деликвенција и криминалитет

Клучното прашање на оваа тема е дали може спортот како општествено добро да се користи како стратегија за превенција на криминалот и малолетничката деликвенција?

Доказите до кои може да се дојде и да се консултираат се охрабрувачки, истите укажуваат на тоа дека со внимателно и прецизно планирање, физичкото образование и спортот имаат голем потенцијал за превенција на криминалот, особено кај малолетничката деликвенција. Младите луѓе лично може да имаат корист од програми што би се изготвувале како превентивна мерка кај малолетничката деликвенција. Од тие причини, во овој учебник се опишуваат одредени процеси што укажуваат на тоа дека има можност за такво нешто и притоа се даваат одредени заклучоци.

Спортските практики со социјални цели, како што се јавното здравство, социјална и економска обнова, активно граѓанство, превенција на злоупотреба на дрога и криминална превенција, се појавуваат во последните неколку децении, како сè повеќе важен елемент во спортот и општеството. Практиките со ваквите и слични цели треба да бидат опкружени со заедничка свест, како и заеднички претпоставки дека спортот може да придонесе во различни начини за позитивен социјален развој. Спортот како средство за постигнување на социјалните цели првенствено е позитивен феномен кој сè повеќе се наметнува како превентивен фактор од криминалните активности особено кај младата популација. Целите на меѓународните спортски програми за развој се широко насочени кон мирот, човековите права и борбата против ХИВ/СИДА. Таквите програми се вршат од страна на западните организации, а се насочени кон земјите од третиот свет.

Време е за потсетување на филмот Бегство во победа од 1981 година, кој претставува еклатантен пример на американски филм во режија на Џон Хјустон, кој укажува на спортска активност во еден логор во нацистичка Германија, во кој најмногубројни се британските офицери и војници. Заробениците прават спортски тим кој игра фудбал со германските војници. Исто така, во Соединетите Американски Државиво осумдесеттите и деведесеттите години новите ефективни начини беа признати како таргетирање на урбаните социјални проблеми во пресрет на намалување на јавните трошоци вклучувајќи ги и „Полноќни кошаркарски програми“. Во Велика Британија спортот како превенција од криминал привлече големо внимание како дел од новата реформаторската политика на лабуристите во деведесеттите години. Нови идеи во јавната администрација и поголем акцент на социјалната политика на граѓанското општество и волонтерскиот сектор (а не социјалната држава) за решавање на социјалните проблеми, каде што спортот се смета за соодветно средства за социјално вклучување во локалната заедница и за активно граѓанско општество. Овие тенденции се проследени понатаму за разгледување и нивно усовршување и во останатите континенти и држави, како на пример Австралија и нејзината социјална политика, понатаму Канада и државите од скандинавскиот регион и нивната социјална политика. Поддржувачите на овие идеи и политики за спортот како средство за превенција на криминалот и малолетничката деликвенција, како и

креатори на политики и други видни групи и членови од општеството го промовираат спортот како средство што може да се справи, па дури и да реши различни социјални проблеми што резултира со појавата на програми и практики користејќи го спортот против криминалот.

Литературата која е поврзана со вакви и слични истражување опфаќа различни области од спортските практики, кои се разликуваат од аспект на рехабилитациски програми до волонтерски организациски практики. Накратко, би можел да резимирам дека спортот всушност се однесува на практиката за физичка активност, насочена кон децата и младите, организирани во амбиент на спортска активност преку присуство на ментор обучен за таа намена. Истражувањата, исто така, покажале дека промената на социјалниот режим доминира во спортот и станува соодветно значајна преку дискурси на индивидуалност и преносливост.

Спортот може да се комбинира со други интервенции за намалување на криминалот во одредени групи и заедници. На мислење сум дека спортот може да го намали или во најмала рака да го превенира криминалот со обезбедување достапни и соодветни спортски активности во поддршка на социјалниот контекст. Со други зборови, спорт мора да влијае позитивно во рамките на социјалните структурни групи и во самата општествена заедница. Спортот како таков мора да се реализира во соработка со голем број други стратегии и сектори, како на пример образованието, културата итн. Исто така, спортските организации и спортските клубови би можеле да бидат вклучени во програмата за превенција на малолетничка деликвенција, а малолетниците би биле насочени кон ресоцијализација во самото општество. Од суштинско значење е да се разгледа начинот на проектирање на програмите за спорт и спортска активност, како и локацијата за самите активности, во крајна линија и финансирање на спортска и рекреативна инфраструктура која би придонесувала за социјална кохезија и инклузија преку употребата на спортот како игра во својот општествен контекст.

Искуствата за влијанието на спортот при намалување на малолетничката деликвенција се многу скромни и оскудни. На оваа тема особен осврт дал авторот Мраковиќ (Mraković, 1971). Со направената анкета на фудбалерите од сите спортски тимови од националната лига дошол до драгоцени сознанија кои укажуваат на потеклото на фудбалерите, нивната семејна структура, степенот и нивното воспитување и образование, нивните личности на неделиквентно и деликвентно однесување.

Општи сознанија се:

1. Поголем дел од фудбалерите се од семејства со тешкотии од материјална, станбена и културна природа;
2. Поголем дел од фудбалерите го напуштиле редовното школување и се дошколувале со значително побавно темпо;
3. Семејствата на фудбалерите се многудетни семејства;
4. Кај одреден број фудбалери евидентно е асоцијалното однесување.

Заклучоците на авторот биле дека фудбалерите што покажуваат знаци на деликвенција потекнуваат од деструктивни семејства, некои без еден родител, а некои без двата, некои со многу деца и значително многу тешки услови за живот. Кај нив биле истакнати знаци на агресија, незадоволство кон општеството и непочитување на авторитетите. Но се покажало дека фудбалот како спортска игра и спортскиот клуб е единствена средина во која можат да се ресоцијализираат и да станат подобри личности. Во својата документација авторот има преку педесет случаи на фудбалери кои покажувале знаци на деликвентно однесување, а кои подоцна во фудбалот и преку педагошка работа во спортска атмосфера (спортски тренинзи, спортски натпревари, спортска публика, масовни медиуми) постигнуваат ниво на врвни спортисти, државни репрезентативци и примерни родители, спортски тренери и граѓани.

Како за крај на оваа проблематика, ќе изнесам два историски примера за фудбалери што покажувале знаци на деликвентно однесување пред доаѓањето во фудбалски клуб, а кои после неколку години постанале врвни фудбалери:

Пример 1:

Играч од семејство со седум деца. Таткото работник со мала плата. Стан многу скромн. Мајка невработена и болна. Детството изминато во борба за опстанок, во борба за секое парче леб. Додека најстарото дете било во град со единствените чевли што ги имале, останатите чекале дома. Школото еден по еден сите го напуштиле и сè повеќе се ориентирале на работа и помагање на нивниот татко во секаков тип работа со цел да опстанат. Фудбалерот бил шесто дете кое многу рано го напуштило школото, почнал да пуши и многу време минувал на улица. Многу лажел и се занимавал со ситно крадење. Често доаѓал во конфликт со соседите кон кои чувствувал и омраза. Неколку пати бил кај судија поради прекршок. Двапати приведен поради мали кражби.

Со доаѓањето во спортскиот клуб многу брзо е оценет од тренерот како момче со деликвентни црти, ама исто така и со посебни способности за фудбал. Бил јак, агресивен, брз и со извонредни сензорни способности. Спортскиот тренер го засакал како син. Со многу разбирање и љубов и покрај грешките што ги правел, спортскиот тренер и околината успеале да го превоспитаат и тој постанал пример за одличен играч и млад човек. Се оженил, добил син и постанал миленик на публиката и спортистите.

Пример 2:

Фудбалерот е од семејство на разведени родители. Живее со болна мајка, брат и сестра. Долго примале социјална помош. Бил слаб ученик со многу изостаноци веќе во основното школо, како и многу расправи и недоразбирања со наставниците. Голем силеција и бестрашен мал крадец, природно силен и одлично развиен. Не почитувал авторитети и со омаловажување ја проследувал секоја акција на спортскиот тренер и на другите личности кои му пренесувале воспитни пораки. Живеел во свој свет и се однесувал по сопствени норми и правила. Често доаѓа во судир со чуварите на јавниот ред и мир.

Во клубот покажува ациклично однесување. Одвреме-навреме се смирува, почитува ред и задачи за работа, а потоа дивее на секој можен начин. Во друштво постојано чувствувал напнатост и спремност за агресија. Спортскиот тренер, инаку голем стручњак и педагог, му поклонило големо внимание, со тек на време му дава и капитенска лента, и постепено направил одличен, одговорен фудбалер и човек. Фудбалерот постанал одличен играч и исклучително добар деловен човек.

Од сè изнесено може да се види дека спортот има значајна улога во воспитување и превоспитување на личноста. Покрај другото, спортот може да биде значајна мерка во превенција на малолетничката деликвенција. Но за резултат во овој сегмент потребни се исклучително добри спортски тренери со оптимални педагошки и психолошки предзнаења. Во процесот на спортскиот тренинг на еден ваков вид воспитување потребен е посебен третман, покрај општата и заедничката работа. Во посебен третман треба да се даваат вежби кои максимално влијаат на намалување на анксиозноста и агресивноста и зголемување на позитивната самодоминација, а тие вежби да бидат истовремено атрактивни и фасцинантни. Може да се користат и боречки вештини бидејќи тие оптимално ја намалуваат анксиозноста и агресивноста, а ја зголемуваат самодовербата и чувството на безбедност. Сепак, спортските тренинзи се препорачува да бидат со голем интензитет со големо интелектуално, физиолошко и емоционално оптоварување.

Процесот на превоспитување е многу сложен и деликатен. Па затоа секој спортски тренер и педагог мора посебно да се образоваат и усовршуваат за оваа мисија. Од голема важност и денес може да бидат делата на прочуениот руски педагог Макаренко во кои на брилијантен начин се прикажани случаи на решавање на некои проблеми во превоспитување на деликвентите. Конечно, спортскиот тренер е должен како помош да повика и специјални педагози како соработници, психолози и социјални работници, за да ја подигнат својата работа на повисоко ниво и за да постигнат поголеми и поуспешни резултати.

9.1. Дизајнирањето на спортот како превентивен фактор за спречување малолетничка деликвенција и криминалот

Спортот и спортските практики, може да се организираат на различни начини со цел да се промовира позитивен развој во однос на спречување на криминалот и малолетничката деликвенција.

Прво, мора да се признае вредноста на неспортските компоненти, кои се индиректно инволвирани во системот спорт и истите немаат вродено или суштинска вредност во однос на спречувањето на криминалот. На пример, тоа може да биде образованието за ненасилство, важноста на добро здравје и самоконтрола и чувство на одговорност за себе и за другите.

Второ, спортските практики треба да ги нагласат конкурентните елементи и со тоа да се истакнат и неконкурентни компоненти. Во спортските практики треба да се истакнат личните и социјалните односи со други млади и возрасни групи. Тие треба да се состојат од неколку формални правила и дозволи, да се врши поединечно или во

помали групи каде што учесниците ќе почувствуваат независност и сите ќе земат учество и да се нагласи внатрешната мотивација и индивидуализирани стандарди за успех.

Трето, спортските практики треба да имаат рационален и експлицитен план за развој и понуда на аранжмани во која учесниците можат да размислуваат и да го разберат криминалното однесување. Во овој поглед, за спортските практики исто така треба да се признае важноста на креаторите на политиките, како и спортските организации. Секогаш кога говорите дека спортот може да биде еквивалент или одговор за лошите поведенија на малолетниците, се наидува на поделени мислења и реакции кај авторите, од тие причини голем е бројот на истражувања кои артикулираат повеќе критичка перспектива, истакнувајќи каков треба да биде спортот и каде да биде ставен фокусот на неговото активирање како општествено добро од аспект на неговиот негативен и позитивен потенцијал во превенирање на криминалот и малолетничката деликвенција.

Неколку примери за употребата на спортот и неговото дизајнирање како фактор за превентивна активност за криминалот и малолетничката деликвенција:

1. Општествената литература секогаш сугерира дека спортот како таков не ги намалува сиромаштијата, невработеноста и социјалната помош, кои се сметаат за основи на криминалното и деликвентното однесување на младите, верувањето во спортот го заматува структурното објаснување на социјалните проблеми и понатаму да ги легитимира структурите во општеството кои се репродуцираат на темелите на криминалот. Во таа насока, самиот спорт смета дека е премногу едноставно решение и исто така придонесува за идеите на индивидуалните одговорности;
2. Сугестијата е дека спортските организации претежно се сконцентрирани и заинтересирани за дејноста спорт од аспект на игра, тренирање, резултат и бизнис, а не како социјална работа, со што и самиот спортот покажува дека не е социјална служба. Постои претерана верба во интересот и можностите за спортски организации во привлекување и грижата за социјално исклучени лица или за девијантната младина;
3. Аспекти на селекција и стратификација се појавуваат во литературата која се обработува. Спортските практики имаат за цел да ги привлечат младите од економски и социјално привилегираните околии. Со самото тоа се поставува прашање кои групи социјално ранливите млади ќе можат да допрат до спортот и да имаат привилегии да бидат дел од спортот. Исто така, постои функција за стратификација во разни спортски практики, како што се расна, половна, етничка верска, возрасна дискриминација кои потенцираат дека контролата и дисциплината во текот на спортските активности се насочени кон привилегираните, одбраните и побогатите слоеви за просперитет и социјална мобилност. Понатаму, спортските практики се со поголема веројатност да доведат до ексклузивно сврзување отколку со инклузивното премостување, зајакнување без надминување на општествените граници. Оваа функција на спортот, сепак, е замислена како ефектуирање на социјалната контрола,

нормализацијата и ресоцијализацијата во едно општество кое се карактеризира со цврсти хиерархиски односи;

4. Конкуренцијата и подреденоста во спортот, како проблематични активности, наведуваат на тоа дека логиката и вредностите на конкуренцијата по сè изгледа доминираат и ги исклучуваат другите можни идеали. Конвенционалните спортови на многу начини го изразуваат социјалното опкружување во кое категоријата ранливи млади луѓе веќе искусила пораз. Во овој поглед, спортот може да има негативен ефект. Логиката на конкуренција, исто така, може да резултира со допинг, употребата на нелегални средства за мамење и лично профитирање. Претпоставката е таа дека спортот има аспекти на ритуали кои се насилни и со самото тоа легитимираат насилство и конфронтација во врска со идеалите на мажественост (полова нееднаквост). Затоа се поставува прашањето дали спортот е погодно средство за одговор на проблемите кои ги продуцираат однесувањето кое прераснува во сторено кривично дело, и воедно реплицира и легитимира искуства на кои произведуваат возбуда кај поединецот и групата, а тоа најмногу се рефлектира при употребата на недозвоените наркотични средства и алкохолните пијалоци кај младите лица. Покрај тоа, акцентот на насилството во спортот се нагласува и со сексуалното насилство меѓу спортисти;
5. Верувањето во социјалното згрижување преку спортот честопати е претерано и предозирено, како и усвоените вредности и вештини стекнати во спортот кои автоматски не се рефлектираат на општеството како целина, и како тие не се нужно потребни во општеството. Превенцијата на криминалитетот и малолетничката деликвенција треба да биде воспоставена на повеќе нивоа. Превенцијата на насилство на индивидуално ниво има две цели: да се поттикнат размислувањата и однесувањата поврзани со здравствената состојба кај децата и младите луѓе за да се заштити нивниот развој и да се променат оние размислувања и однесувања кај поединци што веќе станале насилни или, пак, на кои им се заканува опасност да се повредат. Ваквата превенција е особено насочена кон поттикнување на луѓето да ги решаваат проблемите и судирите без употреба на насилство. Ова ниво ги опфаќа следните активности: интервенции за третман и рехабилитација на адолесценти со нарушување во однесувањето, жртви на насилство, терапевтски програми со соодветни услуги за жртвите на насилство, поддршка за групи и терапии за однесување при депресији, програми за лекување, програми за извршители на сексуалното насилство, програми за социјален развој со цел да го подобрат успехот во училиштата, едукативни интервенции за децата и младите, други интервенции на индивидуално ниво (отворени линии), интервенции преку спортскиот тренинг, решавање конфликт и справување со лутина.

Затоа може да се каже дека спортот е ефикасно средство за редукција на малолетничката деликвенција кај луѓето чија структура на личност содржи црта на агресивност и анксиозност, поради позитивната корелација на овие димензии со ангажирањето во спортот и физичката активност, користењето на спортот е оправдано во превентивни мерки и во цел за ресоцијализација што бара потреба за реорганизација за постојниот систем при воспитување и ревоспитување.

10. Улогата на волонтеризмот во спортот и физичкото образование

Волонтерството или волонтеризам е еден од темелите на граѓанското општеството потврдувајќи го најблагородното во човекот, а тоа е: мир, слобода, еднакви можности, безбедност, правда за сите луѓе. Во ерата на глобализација и на постојаните промени, светот станува сè повеќе и повеќе зависен од потребата за цивилно граѓанско општество.

Волонтерството без оглед дали е групно или индивидуално, истото е начин за зајакнување на човечките вредности (илустрација 7), а тие се:

1. Дружење;
2. Грижа за другите;
3. Обезбедување можност секој поединец да биде одговорен во општеството;
4. Помагање на другите да научат и да се здобијат со практично искуство.

Илустрација 7. Приказ на вредности кои го дефинираат волонтеризмот во спортот и физичко образование

Според универзална декларација за волонтерство, волонтерската работа или волонтерството е начин да се воспостават врски со кои ќе се намалуваат разликите помеѓу луѓето и преку заедничка работа ќе се создадат услови за соживот. Како и во секој друг сегмент на општеството, така и во спортот неопходна е потребата од воведување на волонтерството или активизам на младите луѓе. Волонтеризмот во спортот претставува почеток на системски пристап кон прашањето на волонтерство во спортот. Тоа е новина на која треба сериозно да се поработи, да ѝ се посвети поголемо внимание како од страна на академската заедница, така и од страна на техничко-административните фактори во спортот.

Неопходно е да се констатира дека навистина малку или воопшто и да не е пишувано, анализирано и придонесувано за афирмирање на оваа тема во нашево општество, но и во регионот. Теоретски гледано, кои се можните групи и поединци што би се вклучиле во волонтерска активност, а воедно која би била нивната улога и нивната активност во делот на волонтерството во спортот. Според некои мои истражувања (Анастасовски, И. и сор. 2014), во кои со група автори дојдовме до

одредени сознанија се покажа дека лицата што би можеле да извршуваат волонтерска активност спортот се:

1. Избрани студенти од различни факултети (не само технички);
2. Активисти од средните училишта;
3. Општински спортски здруженија;
4. Државни спортски федерации;
5. Стручни спортски школи;
6. Спортски клубови, и
7. Навивачките групи.

Волонтерите претставуваат едни од најпотребните надворешни фактори на секоја спортска институција, како и на разни организирани спортски манифестации. Волонтерите и волонтерството придонесуваат за градење социјални односи, како и човечки капитал. Волонтерството придонесува за зголемено учеството на граѓаните во општествениот развој и за успешна имплементација на сите активности во кои истите се вклучени. Повеќето од спортските организации кај нас од разни лукративни причини не го признаваат волонтерството како стратегиски ресурс кој може да има позитивно влијание преку спроведување на своите сопствени политики. Од една страна, една од главните причини за лошиот пристап на спортските институции е немање јасна слика за тоа што всушност претставува волонтерството и какви видови волонтерска работа постојат. Воедно, спортските институции се соочуваат со недостаток на професионален персонал, особено кога станува збор за организирање на некој спортски настан, манифестација или натпревар. Од друга страна, пак, младите луѓе не соодветно го користат своето слободно време, затоа им се потребни можностите за вклучување во спортските организации, токму преку волонтерската работа.

Претпоставки се дека со зголемување на улогата на волонтерството во спортот ќе се овозможи детален увид во односот помеѓу спортските организации и потенцијалните волонтери. Со што се создава основа за понатамошна работа во правец на воспоставување механизми за поттикнување, организирање и оценување на волонтерската работа во спортот. Исто така, волонтерство во спортот има за цел да ги охрабри младите луѓе кон волонтерската активност како на локално, така и на регионално и државно ниво. Важноста на волонтерството во спортот се одразува во креирањето врски меѓу спортските организации и волонтери, како и зголемување на бројот на младите луѓе што се вклучуваат во спортските активности.

Во поново време, кое претставува предизвик за сите што даваме придонес во спортот, волонтирањето како форма има големо значење за понатамошниот развој на нашиот општествениот систем, особено кога се говори за спортот. Волонтерската активност на младите луѓе им дава можност за нивен личен развој и напредок, особено на стручен план. Мора да се признае дека терминот волонтерство претставува особина во областа на спортот, но тоа значи и голем предизвик за натамошно унапредување на спортот како во неговиот стручен дел, така и во нормативниот дел.

11. Спортските и училишните манифестации како дел од спортски и образовен систем

Манифестациите како специфични општествени појави имаат за цел задоволување одредени (општествени) потреби. Во зависност од тоа, тие имаат и свој специфичен карактер и содржина (културен, спортски, стопански и др.). Со тоа тие најнепосредно и нужно се поврзани со движењето на луѓето, со огромно влијание врз прометот и потрошувачката на одредено место, регион, па и пошироко.

Имајќи го предвид значењето за задоволување на конкретни општествени потреби, како и огромните материјални и финансиски средства за нивно остварување, се овозможува и постигнување економски ефекти. Бројот на манифестации што се одржуваат денес во светот е толку голем што практично не е можно прецизно да биде дефиниран нивниот број, но секогаш ќе се трудам што е можно пореално да ја утврдам бројката на истите. Меѓутоа, очигледно најголеми, но и најпривлечни за луѓето помеѓу сите манифестации од спортски карактер се: летните олимписки игри, светските првенства, изложбите ЕКСПО и зимските олимписки игри.

Под поимот манифестација (lat. Manifestare - огледување, јасно прикажување) се подразбира:

1. Видливо (надворешно) покажување на некоја внатрешна состојба, склучување, расположение (животни, психички манифестации - манифестации на радост, страв и бес);
2. Колективна акција во која некое мноштво покажува со восклик и сл. Изрази на своето воодушевување по повод некој настан, ја одобрува некоја одлука, искажува почест и симпатии на некоја личност.

Спортските манифестации, не се само игра, тие претставуваат прослава на социјалните врски и разбирање меѓу различните културни традиции. Затоа е многу важно да се обезбеди нивно мирно и безбедно одвивање во сигурна средина. Во многу случаи повеќе насилни и агресивни инциденти имаат меѓународна димензија.

Според мое убедување, многу малку, да не речам воопшто, кај нас науката посериозно се интересирала за тоа што претставуваат и што всушност значат спортските манифестации. Многу мал број експерти и научни работници се обиделе да дадат дефиниција за тоа што претставуваат спортските манифестации, која е нивната општествена улога, какви вредности промовираат тие, и други слични активности.

Во својата докторска теза за првпат давам одредена дефиниција за тоа што претставуваат спортските манифестации, а таа дефиниција гласеше (цитирам): **СПОРТСКИ МАНИФЕСТАЦИИ СЕ ОБЛИК НА ЈАВЕН НАСТАН КОЈ СТИМУЛИРА ОДНЕСУВАЊЕ НА ПОВЕЌЕ ИЛЈАДИ ЛУЃЕ ВО ОДРЕДЕН ВРЕМЕНСКИ ПЕРИОД (Анастасовски, И. 2010).**

Професорот Анастасовски, А. ќе напише: „Многу спортски манифестации се излив или тренинг на омраза. На таквите натпревари и натпреварувачите и публиката се претвораат во власт, стануваат учесници на активност која владее со нив исто толку колку и тие што владеат со неа“ (Анастасовски А. 1988).

Спортските манифестации и спортските ѕвезди се жива реалност во нашето време. Спортските манифестации, со својот колективен амбиент, силно влијаат врз гледачите. Социолозите од Соединетите Американски Држави ги дефинираат спортските манифестации како да се направи заедничка претстава (анг. A get together show), претстава во која луѓето ќе се чувствуваат многу слични едени на други, или како што вели францускиот писател, новелист и наставник Мангане (Magnane, 1964), спортската публиката од спортските стадиони, спортските рингови и другите спортски борилишта сака да биде составен дел од она што пред нив се случува, до крајот на спортскиот настан за кој не се знае каков ќе биде гледано резултатски, и во кој му се дава можност и самиот да игра одредена улога.

Од една страна, спортските манифестации претставуваат мала симулација на борба за резултат. Таква борба за резултат, особено на меѓународен натпреварувачки план, кај луѓето предизвикува емотивен набој од повеќе аспекти. Но, за разлика од тоа, од друга страна, спортските манифестации и спортските натпревари понекогаш може да служат како вистинска разонода и уживање за гледачи, уживање во фер плеј, вештина на манифестирање на физичка активност итн. Сепак, неспорна е вредноста на спортските манифестации во доживувањето на гледачите и нивното чувство за еден од основните проблеми на човековата егзистенција: борба меѓу луѓето и доживување победа или пораз. Но, тие доживувања и тоа чувство во исто време предупредуваат на примитивноста и ограниченоста на луѓето за сфаќањата за личната егзистенција која за многу пасионирани поборници на спортските манифестации го смалува нивното животно богатство на еден единствен поглед, на спортските манифестации. И тој, на прв поглед, позитивен момент треба поблиску и постудиозно да се цени бидејќи бруталноста, тепачките и ексцесите од разни видови, на кои гледачите се чести сведоци, нудат целосно други чувства од чувствата на катарза што ја доживувале старите Грци кога ги гледале драмите на нивните борилишта. Грчките гледачи, според Аристотел, гледајќи ги натпреварите на борилиштата, во нив побудувале страв или одушевување, па тие на крајот на драмата со катарза – чистење на еднакво со еднакво, се ослободувале од сите страсти и за одредено време станувале имуни за слични вознемирувачки емоции во секојдневниот живот.

11.1. Видови и поделби на спортските манифестации

Кога се зборува за проблемот на спортските манифестации, треба да го споменеме и прашањето на актерите на тие спектакли, т.е. спортски идоли, спортските гледачи. Обожавањето на спортските идоли за францускиот социолог Мангане (Magnane, 1964) во книгата *Sociologie du sport: Situation du loisir sportif dans la culture contemporaine* претставува главен проблем и е предмет на вознемиреноста на спортските моралисти. Предвидувањето на Кубертен и неговите истомисленици, околу тоа дека спортските ѕвезди и идоли ги замислувале како воспитувачи, со мали

отстапувања се отфрлени. Гледачите во своите спортски ѕвезди го гледале само она најпозитивното, па оттаму во процесот на градење на митовите одат дотаму, од спортски победници да прават полубогови, во што големо влијание, покрај спонтаното барање на спортските гледачи, имаат и средствата за јавно информирање.

Спортските манифестации, претставуваат еден од поважните не само спортски, културни и туристички, туку и политички настан за земјата домаќин, исто така тие се пасош на мирот, што дава можност за промовирање на општествените добра на земјата организатор. Тие претставуваат агенс на мотивација за патувања на голем број посетители како туристи и спортски посетители кои сакаат да бидат дел од спортските манифестации. За таа цел, потребата да се доживее тој настан во свеста на човекот и претставена како цел, но се поставува прашањето што тоа би се постигнало со патувањето, дали можеби ќе се појави мотив како покренувач на одредени девијантни појави кај тие луѓе. Спортската манифестација, како мотив е надворешната дразба која поттикнува и разрешава една потреба кај поединецот и влијае надразнувачки и на психичките функции на човекот, а истовремено има поволно физиолошко и психолошко влијание врз човекот.

Спортските манифестации, како специфични општествени појави, имаат за цел да задоволат одредени општествени потреби. Потребата од спортските манифестации се дозира во онаа количина во која таа се продава на пазарот и во која таа дава можности за квалитетна разонода на потрошувачите. Спортските манифестации можат да се одржуваат како во затворени, така и во отворени објекти и арени, и не само од чисто спортски аспект, туку можат да се користат за разни други општествени области, како на пример: образование, едукација, култура, екологија и/или бизнис. За земјата организатор на спортските манифестации им се нуди можноста за подобрување на сопствената патна инфраструктура, подобрување на сообраќајните средства, и сигнализацијата, усовршување на ПТТ и интернет-мрежа, можноста за телевизиски права и преноси, развој и унапредување на туристичките капацитети, развој и унапредување на културните добра итн.

Од сето погоренаведеното произлегува дека успехот на самата спортска манифестација ќе зависи од:

1. Видот и обликот каде се одржува;
2. Успешноста на организирањето;
3. Временските услови;
4. Атрактивни и комуникативни фактори (сообраќајни);
5. Услужноста на организаторот и сл.

Она што е важно да се укаже дека одреден инцидент, конфликт или дезинформација поврзани со местото на одржување, како и политичката ситуација во место каде што треба да се одржува спортската манифестација негативно се рефлексираат на бројот и структурата на посетители и учесниците, дури ја доведуваат и во прашање самата организација на настанот. Аналогно на тоа, стабилната политичка состојба го стимулира приливот на посетители и учесници и ја зголемува атрактивноста на спортската манифестација.

Според својата содржина и тематика на одржување, генерално манифестациите можат да се поделат на:

1. Културни (забавни, уметнички, верски, религиозни);
2. Спортски (спортски првенства и натпреварувања во сите спортови);
3. Стопански (бизнис и економски форуми);
4. Политички (кампањи и митинзи);
5. Научни (конференции, конгреси, симпозиуми, дебати);
6. Комбинирани манифестации;

Мотивите да една држава или, пак, регион да добие право на организирање манифестација (сите видови наведени погоре) можат да бидат:

1. Економски мотиви;
2. Туристичко-комерцијални мотиви (публицитет);
3. Социокултурни мотиви;
4. Политички мотиви.

Меѓутоа, поставувањето остри граници помеѓу одделни видови манифестации е навистина тешко бидејќи во една манифестација се содржани елементи и од една и од друга манифестација. Од тие причини, според потеклото на учесниците, една спортска манифестација може да биде:

1. Национална (одржување само за еден држава и за нејзините граѓани);
2. Регионална (одржување за еден регион и за неговите граѓани);
3. Меѓународна (одржување на сите што избориле пласман).

Спортските манифестации, според својот континуитет во одржувањето, можеме да ги поделиме на спортски манифестации според:

1. Одржување секоја година (клубски спортски првенства, меморијални турнири);
2. Биенале одржување на секоја втора година (европски и светски првенства во поодделни спортови);
3. Одржување на секоја четврта година (олимписки игри, светски првенства во поодделни спортови).

Според економските параметри, како и големината на самата спортска манифестација (број на посетители) и публицитетот што го има, можеме да ги поделиме на:

1. Спортски манифестации од прв ред (број на посетители: 1.000.000 и повеќе милиони), реноме и публицитет на светско ниво;
2. Спортски манифестации од втор ред (број на посетители помеѓу: 500.000 и 1.000.000);
3. Спортски манифестации, од трет ред (број на посетители: до 500.000 посетители).

Содржината на спортската манифестација може да биде од поодделните спортови (фудбал, кошарка, атлетика, автомобилизам, тенис и др.) но исто така и комбинирани од повеќе разни спортови и дисциплини.

Сите големи спортски манифестации се од традиционален карактер. Исто така и истражувањата на големите спортски манифестации покажуваат дека тие се најмногу со меѓународен карактер. Меѓународните спортски манифестации ги карактеризира поголема атрактивност и спектакуларност. За потребите на овој учебник, најпрестижна поделба на самите спортски манифестации, кои се од натпреварувачки карактер (слики 5 и 6), а во себе содржат елементи на образовно, културно, економско, политичко и спортско дејствување, за секое општество, т.е. секоја држава, е:

Олимписки игри:

1. Летни олимписки игри;
2. Зимски олимписки игри.

Медитерански игри

Универзијада:

1. Летна универзијада;
2. Зимска универзијада.

Светски првенства во сите спортови поодделно:

1. Репрезентативно ниво;
2. Клубско ниво.

Европски клубски првенства во сите спортови поодделно:

1. Репрезентативно ниво;
2. Клубски ниво.

Класификација на Врвни Меѓународни Спортски Натпревари

Мулти-спортски игри

Олимписки игри
Поделени на летни и зимски олимписки игри.

Медитерански игри
Регионално натпреварување за земјите од Медитеранот.

Универзијада
Вклучува летна и зимска универзијада за студенти.

Првенства

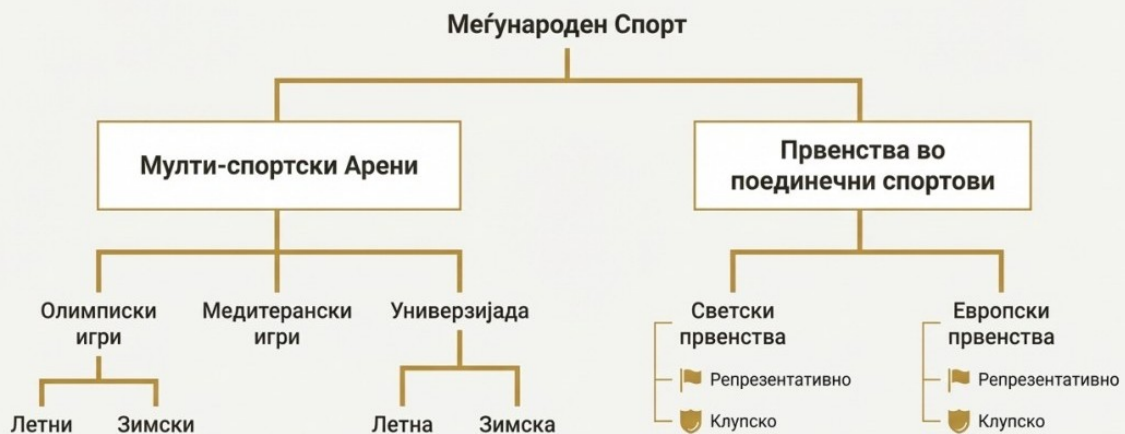
Светски првенства
Се организираат за репрезентации и за клубови.

Европски клупски првенства
Опфаќаат натпревари на репрезентативно и клупско ниво.

Комплетна Мапа на Меѓународниот Спорт

Како најзначајна спортска манифестација од натпреварувачки карактер се летните олимписки игри (табела 4). Тие како такви ги опфаќаат сите спортски дисциплини и се магнет за голем број посетители од целиот свет. Првите модерни летни олимписки игри се одржани во Атина во 1896 година, од баприл (понеделник) до 15 април (среда). Церемонијата на свечено отворање се одржала на стадионот „Пантинаоки“, а за отворени игрите ги прогласил грчкиот крал Georgu I. На првите олимписките игри се натпреварувале 241 спортист од 14 (четиринаесет) земји во 9 спорта и 43 дисциплини.

Табела 4. Приказ на календарот на натпреварите на првите модерни олимписки игри во 1896 Атина, Грција

●	Церемонија на отворање	●	Натпревари	●	Финални натпревари	●	Церемонија на затворање			
Април	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Церемонии	●									●
Атлетика	●●●●●	●●●●●		●	●●●●●					
Велосипедизам			●			●●●	●	●		
Мечување		●●		●						
Гимнастика				●●●●●●●	●●					
Стрелаштво			●	●	●	●●●	●			
Пливање						●●●●				
Тенис			●	●		●●				
Подигање тегови		●●								
Борење					●	●				
Април	6	7	8							

Најголемиот дел од посетителите на спортските манифестации, всушност, претставуваат спортската публика и туристите. Според тоа, спортската публика, спортските манифестации и туризмот (кој може да се дефинира како спортски) се неразделно поврзани. Влијанието на спортските манифестации врз посетителите (спортската публика) и туристите се гледа низ повеќе ефекти, а не само низ привлекувањето одреден број учесници и посетители кои претставуваат туристи, туку и низ директни влијанија. Според одредени показатели во 1992 година кога се одржувале најголем број на спортски манифестации, посетеноста достигнала дури 26.000.000 посетители за цела година на сите спортски манифестации.

11.2. Видови и поделби на училишните манифестации

Покрај тоа што спортските манифестации го имаат префиксот спортски, тие исто така можат да бидат образовани или училишни за потребите на образовниот процес. Училишните спортски манифестации пред сè го детерминираат училишниот спорт, и се однесуваат на сите ученици, без оглед дали се во основните или во средните училишта. Овој вид манифестации се интересни од аспект на тоа што младата училишна популација е инволвирана во нив и тие поседуваат и образовен карактер. Според одредени истражувања, се даваат насоки дека училишните манифестации се мошне распространети и квалитетно организирани како на европско, така и на домашно ниво. Како позначајни училишни манифестации ќе ги наведем:

1. Училиштана гимназијада;
2. Мали олимписки игри;
3. Олимписки игри за ученици со посебни потреби.

Македонија има организација на училишни манифестации како облик на спортски манифестации, но морам да констатирам дека европските искуства се многу побогати во делот на училиштен спорт како облик на спортски манифестации. Една од позначајните училишни манифестации е гимназијадата, како облик на спортска манифестација во која учествуваат исклучиво средношколци од сите држави. Гимназијадите се организирани од страна на ISF (анг. International School Sport Federation). Првата гимназијада е одржана во 1974 година во Висбаден, Германија. Во Македонија овие манифестации ги организира Федерација на училиштен спорт на Македонија (скр. ФУСМ), кои заедно со Владата на Македонија и Агенцијата за спорт и млади ги реализираат програмите на училишниот спорт, каде што спаѓаат следните манифестации: локални, регионални и државни првенства во основните училишта (машки и женски), и локални, регионални и државни првенства во средните училишта (машки и женски), и олимписки игри за деца со посебни потреби (табела 5).

Табела 5. Преглед на училишни спортски манифестации кои ги организира Федерацијата на училиштен спорт на Македонија

Основни училишта	Средни училишта
Локални првенства (машки и женски)	Локални првенства (машки и женски)
Регионални првенства (машки и женски)	Регионални првенства (машки и женски)
Државни првенства (машки и женски)	Државни првенства (машки и женски)
Олимписки игри за деца со посебни потреби	Олимписки игри за деца со посебни потреби

12. Социокултурните ефекти од спортските и училишните манифестации

Спортските и училишните манифестации се место каде што се продава спортскиот натпревар пред масовниот аудиториум, преку спортскиот резултат, а тоа се префрла во свеста на гледачите, слушателите и читателите. Натпреварувањето претставува основен облик на спортска активност во кој главните актери се спортистите и/или учениците, кои се обидуваат да ги надиграат своите соиграчи од спротивната екипа, пред сè, почитувајќи ги правилата и пропозициите во спортот. За спортистите, натпреварувањето претставува врвно и лично достигнување во однос на противникот, со што се одредуваат сопствените вредности.

Значи, спортските и училишните манифестации се социјален однос за меѓусебно спортско и образовно усовршување, корист и комуникација на посредни и непосредни актери, преточен во спортски резултат, понуда, побарувачка, бизнис и профит од политички и културни поединци. Социокултурните ефекти од спортските и училишните манифестации се едни од позначајни аспекти во самата организација на манифестациите. Спортските и училишните манифестации претставуваат одличен агенс за социјализација и културна размена помеѓу луѓето од различно етничко, верско, културно, полово, социјално и спортско убедување.

Од овие причини може да се каже дека социокултурните ефекти на спортските и училишните манифестации можат да бидат:

1. Позитивни;
2. Негативни.

Позитивните ефекти првенствено можат да се огледаат во широчината со која манифестациите придонесуваат кон социјалните, образовните, спортските и културните вредности во развивање на локалната заедница, регионот и државата. Од социјален ефект пред сè се стреми кон подобрување на квалитетот на личните односи, што произлегува од широчината на добронамерните настојувања на самата спортска и училиштана манифестација. Тие имаат свое влијание прека развојот на животната средина, здравствените и хигиенски услови, социјализирање на луѓето и друго, но и како можност за почеток на образовен, спортски и културен развој, поттикнување на културните активности на регионот и пошироко и развивање на социјалните и културните погледи на луѓето.

Негативни ефекти за разлика од позитивните ефекти, негативните ефекти се медиумски многу повеќе промовирани во негативна конотација. Доколку не се води доволно грижа околу активностите на учесниците да бидат во согласност со законите, прописите, актите и вредностите на домашното население, може да дојде до негативни последици на планот на социокултурните ефекти, односно можност социјалните спротивставености да изродат одредени појави на културен елитизам. Преголемо комерцијализирање на големите спортски и училишни манифестации може да доведе до уништување на социокултурните вредности и традиции. Од аспект на самото одржување на спортските и училишните манифестации може да дојде до

негативни ефекти преку демонстрирање девијантно однесување, понатаму етничка, верска, расна, сексуална навреда, како и националистички пароли, нетолерантност, исвиркување на националните химни, опасност од губење човечки животи преку стампеда, панка, страв или, пак, терористички напад.

12.1. Причини за појавување на девијантното однесување на спортските и училишните манифестации

Во целата историја на спортските и училишните манифестации се покажало дека со зголемувањето на насилното однесување се влијаело на зголемување и на неиграчките моменти, какви што се шовинизмот, национализмот, расизмот, нетолерантноста, како и тероризмот на спортските и училишни манифестации пројавени уште од педесеттите и шеесеттите години, а со непредвидливи пропорции во седумдесеттите и осумдесеттите години. Девијантното однесување на истите отсекогаш ја шокирало и ја конфронтирало моралната состојба при што создавало драматична ситуација, чувство на неправда и сериозни реакции против невиталната игра.

Спортските и училишните манифестации секогаш давале можности и начини да се оствари одредена цел надвор од него. Ако финансиите и славата не се главните мотиви во спортот, тогаш спортските боришта се место каде што поединецот ги тестира своите физички и душевни можности и граници. Во врска со тоа, целта ќе се насочи од спортот кон играта од борба против други во борба со самиот себе. Но се случува сосема спротивното, премин од игра на спорт без игра. Современиот спорт сè повеќе има стоковни, робовски и роботски обележја, додека играта ги губи своите изворни карактеристики, а тоа се: занесот, природноста, радоста, чувството и сл. Победата не е само императив, туку таа е сè. Таа е единствената вредна работа, сè друго е безвредно. Спортот е средство за градење комуникации и мостови помеѓу луѓето, верите, нациите и културите, но во исто време и средство на судири и разединување на народите, нациите и расите. Тој е верна сенка на политиката. Национализмот е форма на насилство во спортот, па затоа мора да се даде предност на културата бидејќи таа има не само способност да ги објасни доказите, туку и мудрост да ги разбере вредностите. Сепак, потребно е да се направи разлика помеѓу физичкото и духовното насилство или помеѓу насилството над телото од насилството на духот на човекот.

Има огромен број причини што можат да провоцираат девијантно однесување на спортските и училишните манифестации, покрај тие што ги напоменав погоре, како што се: шовинизмот, национализмот, (појави што се прифатливи за нашата средина во која живееме, поточно за состојбите во нашата држава како еден вид дискриминација), расизмот и нетолерантноста (појави што се својствени за светските и европските држави бидејќи таму се водат големи кампањи против овој вид дискриминација).

Како причини за појавување девијантно однесување е и однесувањето на гостинските спортски навивачи кое буди провокации кај домашните спортски навивачи. Потоа, одлука на спортскиот судија која може да провоцира насилно однесување на поединци и групи, исто така, однесувањето на спортистите на самиот спортски натпревар може да провоцира насилство кај поединци и групи. Една од почестите причини за провоцирање девијантно однесување е и конечниот спортски резултат, ако тој е негативен за некоја од групите на спортскиот натпревар, е мотив за провокација на навивачите да продуцираат девијантно однесување. Еден од реалните примери за колективно насилство е идолатрија во спортот, каде што постои можност поголема група спортски навивачи да не избираат начин и средства на кој би го следеле својот спортски идол од тимот за кој навиваат во неговите спортски успеси и резултати за што постојат и постојат повеќе примери за идолатрија во спортот.

Во услови во кои денес живееме постојат повеќе видови фактори кои ја дополнуваат агресивноста во организмот кои може да бидат агенс за стимулација на девијантно однесување на спортските и училишните манифестации, како што се: невработеноста, нискиот животен стандард, сиромаштијата, кои ги опфаќаат најшироките слоеви на општеството. Воедно, присутно е неконтролирано богатење на поединци, корупција, организиран криминал, привилегии само за малкумина итн. Сето тоа има тешки последици кои најчесто се манифестираат со чувство на бескорисност, резигнираност, песимизам и апатија. Но тоа може да трае само некое време (додека се полни базенот), а кога ќе се појават одредени ситуации, доаѓа до експлозија на човечките постапки, напад врз луѓе, објекти, опрема, како некој вид разбеснета водена стихија.

Втора група фактори, имајќи ги предвид немилите настани во спортот и на спортските и на училишните манифестации, може да се нарече незадоволството од нечесните појави во спортот. Кај „запалините“ спортски навивачи (поединци или групи), кои живеат за спортските и училишните манифестации, нечесните појави за кои слушаат или ги гледаат, како што се местење натпревари, тенденциозно судење, пораз на својот спортски тим, спортско профитерство, неспортско навивање, организирање сценарија, исвикување национални химни, палење знамиња на други држави, отсуство на ефикасни мерки на безбедност на спортските и училишните манифестации и други појави за кои сметаат дека нивниот тим го губи натпреварот, се порив кој стимулира девијантно однесување на поединци и групи. Ова незадоволство се јавува повеќе кај младите, во адолесценцијата, особено во раната адолесцентна возраст, но и кај членови на клупски управи кои се животни заинтересирани за успех на својот клуб.

Поединците кои ја сочинуваат толпата (без оглед колку се слични или различни во нивниот начин на живеење, нивното ниво на образование, нивните карактери или нивната интелигенција), факт е дека тие се претворени во толпа, во еден вид колективен ум кој ги тера сите да мислат, да чувствуваат и да дејствуваат на сосема различен начин од тоа кога секој поединец би дејствувал сам. Поединецот се претвора во маса која, според Марјановиќ (Marjanovic, 1987), кој го цитира Ле Бон, има сила само за разурнување, а некои поединци (свесни за своите слабости и недостатоци), го

губат чувството на ништовност и немоќ и на нивно место стапува свеста на една сурова, преодна и неразумна сила. На површина избиваат примитивното, ирационално однесување, поединецот ја губи самоконтролата и дејствува на импулсивен начин правејќи работи што би го запрепастиле да е сам. Како што вели Канет (Canett, 1989), луѓето се собираат поради среќниот момент во кој никој не е пободар и никој не е над другиот. Оваа појава ја согледал уште грчкиот филозоф Платон, кој е автор на изреката „Дури и кога секој атињанец би бил Сократ, сепак секој собир на атињаните би бил толпа“.

Библиографија

- [1] Анастасовски, А. (1989). *Социологија на физичка култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, стр. 21-22.
- [2] Анастасовски, А. Анастасовски, И. (1995). *Социологија на спорт*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, ФФК, Графопринт-Куманово, стр. 70.
- [3] Анастасовски, И. (2010). *Социолошки аспекти на насилно и агресивно однесување на спортски манифестации во Република Македонија*, Скопје: Докторски труд, Институт за социолошко-правно, политички истражувања, стр. 60, стр.76.
- [4] Анастасовски, А, Анастасовски. И. (2001). *Насилство, спорт и култура*, Скопје, Факултет за физичка култура, Народна и Универзитетска библиотека „Климент Охридски“, стр. 78-83.
- [5] Анастасовски, И., Стојаноска Т. (2010). *Насилство, агесија и спорт*, Скопје: ФФК, Флексограф-Куманово, стр. 151-160.
- [6] Анастасовски, И. Нанев, Л. (2015). Спортот и физичката активност како фактор за превенција на малолетничка деликвенција, Скопје: Стручно списание Кондиција, ФФОСЗ, Година 2, Број 3, 2015, стр.52-57.
- [7] Anastasovski, I., Nikovski, G., Stojčevski, S. (1998). *Sportske prirebe u funkciji razvoja rekreacije i turizma*, Niš: FIS -Komunakacije, br. 63. str. 3-4.
- [8] Арнаудовски, Љ. (1983). Малолетнички криминал во СР Македонија, Скопје.
- [9] Bajalski, R. (1967). *Svi na siledzije*, Borba, 30 III 1967.
- [10] Burt, C. (1965). *The young delinquent*, Londo: Academic Book.
- [11] Haas, W. (1952). *Leibesubungen*, pg.150.
- [12] Canett, E. (1984). *Masa i moć*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 84.
- [13] Fiutko, R. (1967). *Wychowanie fizyczne i sport-istotnym czynnikiem u reedakcji mladocianch prezstepeon*, Warsava: Kultura Fizyczna 5.
- [14] Georges Magnane, (1964). *Sociologie du sport: Situation du loisir sportif dans la culture contemporaine*, Gallimard, pp22, pp34.
- [15] HSH Prince Albert II of Monaco, (2010). *Peace and sport*, IX Sport Forum in Monaco from 25 to 27 November.
- [16] Ilić, S. (1988). *Istorija fizičke kulture*, Beograd: Partizan, str.37.
- [17] Marjanović, R. (1987). *Torija i empiriska istraživanja sportske publike, kon nas i u svetu*, Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO, Srbije, str.46.
- [18] Marković, M. (1971). *Tjelesno vežbanje i delikvencija maloletnika*, Zagreb: Sportska štampa. str.109.
- [19] Ogulivie, B.C. (1968). *Sto je sportista*, Sportska praksa, str. 3-4
- [20] Marković, T. (1965). *Maloletnicka delikvencija*, Zagreb.
- [21] Rodić, N. (2000). *RAZVOJ NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA OSNOVNE NASTAVE FIZIČKOG VASPIDANJA*, Sombor: Učiteljski fakultet.
- [22] Van Bottenburg & Van Sterkenburg (2005). *Sociology of Sport, Sports Participation*, Utrecht: ARKO Sports Media (Nieuwegein).
- [23] Schuller, T., Baron, S. & Field, J. (2000). *Social capital: A review and critic*. In S. Baron, J. Field, & T. Schuller (Eds.). *Social Capital*. Oxford: Oxford University Press.
- [24] Симоновиќ Љ. (1995). *Спорт, капитализам и деструкција*, Београд: Академска књига; Лорка.

[25] Todorović A. (1973) Sociologia maloletnicke bande,, Novi Sad: Radivoj Cirpanov.

Линк:

https://en.wikipedia.org/wiki/Carl_von_Clausewitz

Глава 7

СПОРТОТ ЗА ЛИЦА СО ПОПРЕЧЕНОСТ

Вовед

Актот за дискриминација за лицата со попреченост од 1995 година ја дефинира како физичко и ментално оштетување кои има значителен и долгорочен ефект врз нивната способност за извршување нормални секојдневни активности.

Спортот е една од основните координати на здравиот живот. Покрај тоа, за лицата со попреченост, тоа ги докажува неговите терапевтски способности, без разлика дали станува збор за спортови за обновување, спортски перформанси или едноставно за движење за рекреативни цели.

Состојбата на лицата со попреченост низ историјата на човештвото, зависела од степенот на севкупниот научен, економски и социјален развој. Лицата со попреченост отсекогаш постоеле во сите општества, насекаде низ светот. Ако порано се верувало дека причината поради која некои лица се раѓаат со каков било вид на попреченост лежи во недоволниот развој на науката и медицината, денес се знае дека попреченоста, исто така, може да настане токму од спротивна причина - поголемиот развој на науката, поточно од нејзините последици, како што се нуклеарни реакции, хемиски отрови, загадувањето на околината и така натаму. Меѓутоа, ако се погледне низ историска перспектива, важно е да се увиди дека денес веројатно е полесно да се интегрираат лицата со попреченост во општеството, отколку што тоа било порано.

Денес, постојат институции за лицата со попреченост, меѓутоа преминувајќи од медицинскиот кон социјалниот модел, а во поново време и со развојот на холистичкиот модел, се создаваат услови за посамостојно живеење, со почитување на основните човекови права загарантирани со најразлични конвенции и национални стратегии, кои имаат за цел не само да ги сочуваат правата на лицата со попреченост да водат живот како рамноправни членови на општеството на кое му припаѓаат, туку и да се развиваат подобри стратегии за нивно самостојно живеење во заедницата, со неопходната поддршка од сите граѓански структури.

Спортот во целост има позитивно влијание на квалитетот на животот, здравјето, ментална стабилност, мотивација и самодоверба како кај лицата од типична популација, така и кај лицата со попреченост. Спортските вежби во однос на дејството можат да се поделат на општи и локални. Општите вежби имаат за цел да го активираат целиот организам, да потпомагаат за одржување на општото здравје или опоравување од болна во здрава состојба. Локалните вежби делуваат на одредени делови на телото, односно на групи на мускули. Имаат посебно значење во нарушување или оштетување на локомоторниот апарат, во спортските повреди, во елиминацијата на мускулната контрактура.

Беневитите од учеството во спорт на лица со попреченост се наведуваат во литературата во насока на зголемена интеграција во заедницата, подобрување на квалитетот на животот, поголемо чувство на лично задоволство и благосостојба, развој и подобри социјални вештини. Сепак, литературата, исто така, укажува и на тоа дека можноста за такво учество не е секогаш соодветна (Abel et al., 2008). Абел и соработниците тврдат дека вистинската интеграција зависи од многу фактори. Ова ги вклучува социо-економскиот статус, нивото на приспособување, достапноста на транспортни и други услуги и помагала кои го олеснуваат учеството на лицата со попреченост во спортот.

Белата книга за спорт, на Европската комисија во 2010 година, го прифати ставот на Абел за луѓето со посебни потреби, согласно што спортот за нив и понатаму останува тешко достапен и како учесници во спортот и како набљудувачи. Момчињата и девојчињата со попреченост не уживаат со истите можности во занимавање со спортот како нивните врсници без попреченост, особено во училиштето на часот по физичко образование со нивните соученици. Резултатот на тоа е неусвојување на навика за спортување на рана возраст. Таму каде постојат примери за учество на млади лица со попреченост во спорт резултатите се секогаш позитивни. Спортот и рекреацијата се важен дел од животот на сите луѓе, со или без попреченост. Патерсон и сор. (Patterson, et al., 2004) тврдат дека спортските активности и рекреација придонесуваат за поквалитетен живот на лицата со попреченост, помага нивниот живот да биде поинтересен, да ја ослободат напнатоста, придонесува кон градење и одржување позитивни односи со семејството и пријателите и слично. Авторот Мекгил (McGill, 2004) ја наведува корисноста на спортот така што „со задоволството создаваме посилно чувство на тоа кои сме и го јакнеме нашето чувство на припадност“.

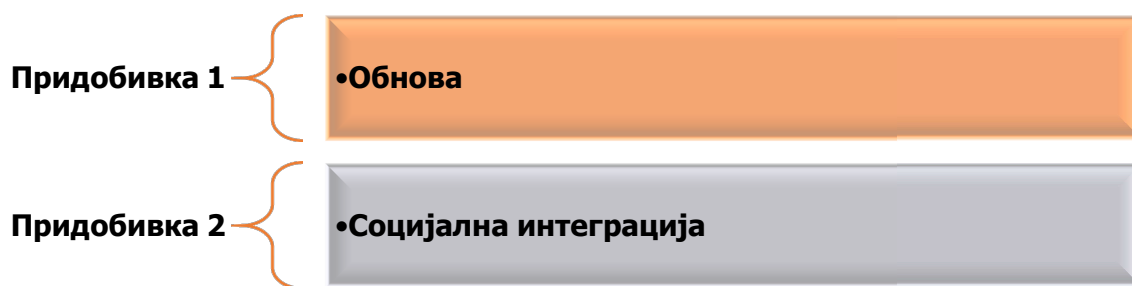
1.Еволуација на спортот за лицата со попреченост

Спортот за лицата со попреченост еволуираше бргу во текот на минатиот век од турнирот во стрелаштво во болницата Стоук Мандевил (Stoke Mandeville Hospital) на денот на отворање на Олимписки игри во Лондон во 1948 година, до Параолимписките игри во Сиднеј 2000 година кога повеќе од 4000 спортисти од над 120 земји се натпреваруваа во различни спортови.

Најзначајните придобивки (илустрација 8), што ги нудат вежбањето и физичката активност на лицата со попреченост се:

1. Обнова;
2. Социјална интеграција.

Илустрација 8. Приказа на најзначајните придобивки од физичка активност и вежбање на лицата со попреченост

Лицата со попреченост имаат посебни потреби и чувствуваат потреба за независност, групно членство и прифаќање во општеството. Вежбањето и физичката активност кај лицата со попреченост создаваат рамка за воспоставување контакти меѓу луѓе кои имаат исти потреби и проблеми и помага да се создадат нови пријатели. Со интеракција со други луѓе кои секојдневно се соочуваат со ист вид тешкотии, лицата со попреченост можат да разберат дека не се сами и лесно можат да ги споделат своите искуства.

Честопати, лицата со попреченост имаат мала самодоверба и се склони кон депресија и изолација, затоа вежбањето и физичката активност може да ја врати нивната способност да се чувствуваат ценети. Спортот за лицата со попреченост претставува соодветен начин да го поминат своето слободно време корисно и активно (Анастасовски и сор., 2022). Во оваа смисла, лицата со попреченост, во зависност од природата на нивната дисфункција, можат да уживаат или во спортови специјално создадени за нив, како што се бош (игра што вклучува постигнување на цел со помош на топки), или голбол, или пак адаптирани спортови, како на пример: пикадо, кошарка на инвалидска количка, фрлање копје, тегови, па дури и обични спортови кои не се променети: стрелаштво, куглање, пливање, пинг-понг и слично. Затоа, попреченоста не треба да се гледа како болест или пречка за вежбање или физичка активност, туку таа треба да биде идентификувана од тоа кој вид на спорт е користен за одреден вид на попреченост.

Пронаоѓање на типичен вид на фитнес активности за лицата со попреченост за сега е реално тешко, но не и невозможно (слика 7). Сепак, вежбањето и физичката

активност на лицата со попреченост им нудат важни придобивки (исто како типичните лица), особено во делот на здравствените придобивки.

1. Лица со физички хендикеп

Дури и кога мобилноста на лицата со попреченост е ограничена, или нивните тела лесно се губат, сепак можат да учествуваат и да уживаат во многу спортски и други фитнес активности. Денес самите родители, терапевтите и спортски едукатори создаваат адаптивни спортски и фитнес програми посветени на лицата со физички хендикеп. Сепак, постојат одредени начини да ги вклучите овие лица со физички хендикеп во спортски програми кои, пред сè, се наменети за лица со физички хендикеп.

2. Лица со интелектуален хендикеп

Кај овие лица исклучително е тешко да се најде формула за нивно успешно вежбање и физичка активност, но сепак тоа не е неизводливо. За тоа е потребна асистенција од спортски едукатори.

3. Лица со аутизам

Најчесто се мисли дека аутизмот ги засега социјалните вештини и способноста да се комуницира, но може да има и импликации за физичкото здравје и активноста на лицата со аутизам. Аверзиите со храна може да доведат до зголемување на телесната тежина, а чувствителноста на еколошките стимулации (како светлина и бучава) понекогаш го отежнува лицата со аутизам да бидат физички активни.

Слика 7. Приспособување на спорт за лица со попреченост

2. Спортот за лица со попреченост

Конвенцијата за правата на лица со попреченост, претставува основен документ за нивните права, особено членот 30, кој говори за нивното учеството во културниот живот, рекреацијата, слободното време и спортот, каде во ставот 5 укажува на тоа да им се овозможи да учествуваат на еднаква основа со другите во рекреативни и спортски активности. Државите членки ќе преземат соодветни мерки да се поттикне и промовира нивното учество во најголема можна мерка во редовните спортски активности на сите нивоа, да се осигура дека тие имаат можност да организираат, развиваат и да учествуваат во спортски и рекреативни активности специфични за попреченост и за таа цел, да се поттикне обезбедување соодветни инструкции, обуки и ресурси на еднаква основа со другите. Она што е особено важно да се истакне во конвенцијата, е неопходноста да се осигура дека оваа категорија ќе има еднаков пристап со другите деца со учество во игри, рекреација и спортски активности, вклучително и оние активности кои се дел од училишниот систем.

Нашата држава ја има потпишано Конвенцијата за правата на лицата со попреченост во 2007 година, а ја ратификуваше во 2011 година, со што нејзините одредби станаа дел од националното законодавство и се на сила. Ова укажува дека нашата држава е обврзана да создава услови за практикување на спортска активност за лицата со попреченост. Но, она што е важно да се истакне е што од ратификување на Конвенцијата до сега не е преземено нешто посебно за унапредување на спортската активност за оваа категорија на луѓе. Имено, спортската активност за лицата со попреченост е составен дел од спортот, без оглед дали се работи за лица со телесна (физичка) или интелектуална (ментална) попреченост. Бидејќи се работи за мошне комплексна материја, неопходно е да се пристапи и на таков начин. Факт е дека лицата со попреченост се хетерогена групација со различен тип на оштетувања кои се локализирани во сегментот на телото или сетилата.

Спортот и физичкото вежбање не се резервирани само за „здравите“ лица. Младите лица со инвалидитет, исто така, ако не и повеќе од тоа, имаат потреба од телесна активност со програмиран напор и правилно дозирани физички оптоварувања. Тие, повеќе или помалку, секојдневно се изложени на долготрајно седење и физичка неактивност која, ако трае подолг временски период, доведува до уште поголемо намалување или потполно губење на преостанатите физички способности.

Потребно е да се истакне дека голема улога и одговорност во функција на развој на спортот и физичката активност за лицата со попреченост имаат спортските едукатори од областа на спортските науки, спортската медицина, психологијата и/или социологијата на спортот, особено кога се работи за подобрување на психосоматскиот статус на оваа категорија.

Во текот на 18-тиот и 19-тиот век, на спортот започнало да се гледа како на алатка за рехабилитација на лицата со попреченост. Основоположник на параспорт или адаптивен спорт е д-р Лудвиг Гутман, кој сметал дека Параолимписките игри се еквивалентни на игрите на Пјер де Кубертен (основачот на модерните олимписки игри). Во таа насока, можат да се наведат некои спортови кои можат да се вбројат во графата адаптивни спортови или спортови за лица со попреченост: велосипедизам, јавање на коњ, веслање, седечка одбојка, кошарка во количка, стрелаштво, бош, куглање, мечување, пливање, скуба, голбол, пинг-понг и скијање на вода.

Организираните спортски активности на лицата со попреченост можат да се поделат во три групи: лица со оштетен вид и слух, лица со телесна попреченост и лица со интелектуална попреченост. Организираните спортски активности за лицата со телесна попреченост се развиле од програмите за рехабилитација. По Првата светска војна, физиотерапијата и спортската медицина заземаат важно место во рехабилитација на инвалидите, покрај ортопедијата и хирургијата. По Втората Светска војна, како одговор на потребите на големиот број воени инвалиди (војници и цивили), спортот станува клучен дел од рехабилитација, во форма на рекреација, а подоцна и натпреварување. Спортските игри содржат комплексни физички оптеретувања на лицата со попреченост и влијаат врз целиот организам и неговите системи, но имаат и пропорционално влијание врз одделни мускули на телото, а ја подобруваат и севкупната психофизичка состојба.

Низ ЕУ, лицата со попреченост имаат слични проблеми, се соочуваат со слични пречки и доживуваат слични случаи на дискриминација. Повелбата за основните права на ЕУ ја рефлектира нејзината заложба за правата на лицата со попреченост. Член 26 од повелбата на тој начин подвлекува дека „ЕУ го признава и го почитува правото на лицата со попреченост да имаат корист од мерките наменети за обезбедување на нивна независност, социјална и професионална интеграција и учество во животот на заедницата“.

За жал, нема централен систем на евиденција за учеството на лицата со попреченост за спорт и физичка активност на ниво на Европската Унија. Голем број земји од ЕУ, како Белгија, Италија, Латвија и Романија не собираат редовно податоци на национално ниво. Некои држави собираат различни нехармонизирани индикатори за спортот и физичка активност за лицата со попреченост, што прави невозможно да се направат значајни споредби помеѓу нив.

Во Франција (табела 6), националното Министерство за образование собира податоци за бројот на членови со попреченост во спортските клубови, како и за бројот на такви клубови. Податоците покажуваат дека имало значително зголемување на можностите за лицата со попреченост да практикуваат спорт во клубовите во последните неколку години.

Табела 6. Приказ на податоците за бројот на членови со попреченост во спортските клубови во Франција

Вид на податоци	2012	2015
Број на членови	73.204	91.781
Број на спортски клубови	2.086	2.481

Спорт Ирска, јавно тело задолжено за спорт, поседува статистика за процентот на луѓе со попреченост што учествува во спортот. Слично на тоа, националниот институт за јавно здравје во Холандија собира информации за лица со различни видови на попреченост кои учествуваат во спортски активности. Во Шведска, националното истражување за јавно здравје нуди информации за (не)активност според вид на попреченост. Годишниот извештај на Министерство за образование, култура и спорт на Шпанија собира податоци за членство во различни спортски федерации посветени на спорт за лица со попреченост (табела 7).

Табела 7. Приказ на податоците за бројот на членови со попреченост во спортските клубови во Шпанија

Вид на попреченост	2012	2016
Број на лица со физичка попреченост	2.231	1.632
Број на лица со интелектуална попреченост	4.619	5.951
Број на лица со оштетен слух	733	1.079
Број на лица со оштетен вид	2.009	1.767
Број на лица со парализа	1.557	1.324

2.1. Национални политики во Европската Унија за спортување на лица со попреченост

Некои земји, членки на ЕУ, како Франција, Ирска и Холандија, имаат усвоено централизиран пристап кој е заснован врз специфични национални стратегии и иницијативи за финансирање, додека други членки на ЕУ како Белгија, Италија и Шпанија ги фаворизираат стратегиите суштински развиени и спроведени на регионално и локално ниво. Конкретно, во Белгија партиципирање во спортот на лицата со попреченост спаѓа во надлежност на регионалните власти.

Во Франција, една од четирите оски на Министерството за спорт (Франција во движење) е насочена кон зголемување на бројот на лица со попреченост кои редовно практикуваат спорт или физичка активност. Државното министерство за лица со попреченост има водечка улога во спроведувањето на оваа цел. Во Франција постои меѓуминистерски комитет задолжен за координација на различните политики и активности во оваа област кој воедно ги централизира сите мисии предводени од владата во корист на лица со попреченост во различни министерства. Во Германија, учеството во спортот на лицата со попреченост е под одговорност на федералните држави.

2.2. Состојбата во Македонија со спортот и физичката активност на лицата со попреченост

Во рамките на Министерството за труд и социјална политика има изготвено и усвоено Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност за период од 2010 – 2018, која во точка 12 се осврнува на рекреација и спорт за лицата со попреченост, која вели дека игрите, рекреацијата и спортот кај децата и младите со развојни проблеми и посебни образовни потреби, како и кај лицата со инвалидност, придонесуваат кон подобрување на нивната општа состојба на организмот, самопотврдување, социјализација и активно вклучување во општествениот и стопанскиот живот. Од особено значење за спроведување на рекреативните и спортските активности за децата, младите, учениците и студентите и другите лица со инвалидност, е дејствувањето на националните инвалидски спортски федерации како спортски здруженија кои имаат добиено решение за дејност спорт од Агенцијата за млади и спорт на Македонија (денешно Министерство за спорт), согласно Законот за спорт и Законот за инвалидски организации.

Но, кога веќе се говори за одредени аспекти за унапредување на спортска и физичка активност за лицата со попреченост, треба да се издвојат неколку важни аспекти:

1. Социолошки аспект, кој е насочен кон тоа дека за добро организирана рехабилитација мора да постојат и добри услови во општествената средина, како што е нивото на развој на производните сили, севкупните економски можности, но и позитивните односи и ставови на социјалната средина кон лицата со попреченост и сето тоа заедно го сочинува социјалниот аспект на рехабилитацијата.

2. Едукативен аспект, кој е насочен кон процесот на рехабилитација и едукација на лицата со попреченост. Едукативниот аспект, односно процесот на образование подразбира стекнување на потребни знаења, умеења и навики кои имаат социјални вредности што ќе се развиваат преку имплементација на образовните програми особено во делот на спортската активност, како и професионална обука на лицата со попреченост за нивно понатамошно осамостајување.
3. Здравствен аспект, кој е насочен кон тоа да докаже дека спортската активност и вежбањето се потребни за секој поединец, но пред сè за лицата со попреченост. Здравствениот аспект ја подобрува работата на срцето и внесува голема доза на радост кај секое лице со попреченост, исто така го подобрува расположението и психосоматскиот статус. Преку користењето на спортската активност и вежбањето се цели кон подобрување на здравјето и благосостојбата на лицата со попреченост, а тоа особено се рефлектира врз нивното расположение.

2.3. Примери за активност на лицата со попреченост во проекти од спортски карактер

Улогата на државната и на локалните власти и институции (како административни, така и научни) за унапредување на спортската и физичката активност за лицата со попреченост, е од големо значење особено во делот на интеграција и нивниот социјален живот во општеството. Целта на тие програми е да се воспостават долгорочни, одржливи здравствени подобрувања на лицата со попреченост. Како пример можат да се посочат два проекти за спортување на лица со попреченост, помогнати од страна на Град Скопје и Општина Аеродром. Тоа се: „Интегративно пливање за децата од општина Аеродром“ и „Јас можам, дај ми шанса“. Исто така, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје преку Факултетот за физичко образование спорт и здравје (ФФОСЗ), спроведе проект за учество на студентите со попреченост во универзитетските спортски игри.

Во оваа смисла, може да се истакне дека е направено истражување во кое учествуваа родители на деца со попреченост и студенти – учесници во проектот на УКИМ, при што беа нотирали главните проблеми со кои се соочуваат самите родители на оваа категорија деца и студентите во делот на можностите на нивно спортување и физичка активност, особено за нивното ментално здравје и благосостојба. Сегментите кои ги истакнаа како нивен проблем, се:

1. Непристапност на спортските објекти заради архитектонските бариери;
2. Недостаток на опрема и специфични спортски реквизити;
3. Недостаток на приспособен јавен превоз, градски и меѓуградски;
4. Недостаток на посебни образовни програми за работа на часови по физичко образование со деца и младинци со попреченост;
5. Недоволно едуцирани спортски тренери за работа со спортисти со попреченост;
6. Недоволно финансиски средства за финасирање на спортски активности.

2.4. Препораки до државата за лицата со попреченост и нивна вклученост во општествениот живот

Државата е должна да обезбедува финансирање на спортот и физичка активност на лицата со попреченост преку следниве механизми:

1. Финансирање на опрема за инвалидни и адаптивни спортови. Под ова се подразбира дека спортските клубови и спортските федерации преку јавната администрација можат да аплицираат за субвенции што би се движеле до 90% од цената на набавената опрема за спортување и физичка активност на лицата со попреченост;
2. Финансирање на спортски кампови за лица со попреченост. Таквите кампови би требало да имаат субвенции во зависност од бројот на специјализиран персонал и бројот на присутни лица со попреченост во кампот. Спортските кампови може да бидат во партнерство со спортски федерации, спортски клубови, невладини организации и факултети за спорт и едукација.

Зголемување на јавната свест и разбирање на попреченоста. Со оваа препорака се алудира на меѓусебното почитување и разбирање на сите во општеството кои можат да придонесуваат за инклузивно општество кои е содржано во Национална стратегија „Едно општество за сите“. Затоа, од витално значење е Владата да го подобри јавното разбирање за попреченоста, како и да се спротивстави на негативните перцепции кон лицата со попреченост. Факт е дека јавната свест најмногу се подига со промовирање на кампањи, но не е доволно тие да бидат само кога е денот на лицата со попреченост, туку, напротив, Владата во текот на цела година да води позитивна кампања за подигање на јавната свест за односот на лицата од типична популација кон лицата со попреченост.

Изготвување на национална рамка за инклузивна спортска и физичка активност која би требало да се развие од страна на посебна работна група која ќе планира и промовира меѓудисциплинарно планирање и соработка во областа на спортот и физичката активност. Работната група треба да ја води Агенцијата за млади и спорт, каде ќе бидат вклучени здруженија на граѓани кои се занимаваат со спорт и физичка активност на лицата со попреченост, факултетите кои произведуваат стручни кадри од областа на спортот, образованието, специјалната едукација и рехабилитација и здравство, како и спортските објекти (приватни и јавни). Владата да сугерира кон медиумите да дадат повеќе простор за прилози кои одат во насока на промоција на спорт и физичка активност за лица со попреченост или, пак, да се прикажуваат материјали од инклузивни активности и прилози од деца и возрасни со попреченост во рекламен материјал во врска со спортот и физичката активност.

Владата да обезбеди ефективна имплементација на сеопфатните нацрт-Упатства за наставници на ученици со општи проблеми со учењето од 2002 година кои се од клучно значење. Владата заедно со граѓанските организации треба да организира курс за добивање на лиценца за лица кои ќе работат во областа на спорт и физичка активност за лица со попреченост, каде што добра основа е дипломата која ја имаат добиено студентите од Факултетот за физичко образование, спорт и здравје (ФФОСЗ)

при УКИМ. Потенцијално важната улога на асистенти за специјални потреби во обезбедувањето дека децата со попреченост ќе имаат квалитетно физичко образование во училиште и како најдобро да управуваат со односите помеѓу асистентите за специјални потреби и наставници, се важни области за идни истражувања.

Задолжително воведување на модули за инклузивна/приспособена физичка активност и спортување кои треба да се воведат на сите нивоа во образовниот процес преку основно, средно до високо образование. Владата треба да развие национална волонтерска служба за спорт и физичка активност за лица со попреченост. Оваа идеја може да се реализира преку организирање на локални спортски партнерства помеѓу граѓански здруженија од областа на спортот, спорски објекти и училиштата, факултетите и дневните центри за лица со попреченост.

Според стручната фела која активно работи на полето спорт за лица со попреченост препорачливо користење на спортот и физичката вежба за лица со попреченост, и тоа:

1. Ако е можно во согласност со обврските во денот да се акумулира најмалку 30 минути физичка активност со умерен интензитет за лицата со попреченост;
2. Препорачливо е да важат истите начела за вежбање, односно степенот на зголемување на времетраењето, интензитетот и фреквентноста на активноста исто како и кај типичните луѓе;
3. Можно е да ви биде повеќе од потребно да размислување за начинот на вежбањето во согласност со видот на попреченоста на лицето;
4. На преден план да ви биде тоа дека ги јакнете социјалните и психолошките придобивки со вежбањето кај лицата со попреченост;
5. Преку вежбањето во денот од најмалку 30 минути доаѓа до подобрување во делот на самодовербата и на социјалната интелигенција кај секој поединец со попреченост како и унапредување на активен животен стил.

Библиографија

- [1] Анастасовски, А. (1989). *Социологија на физичка култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, стр. 21-22.
- [2] Анастасовски, А. Анастасовски, И. (1995). *Социологија на спорт*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, ФФК, Графопринт-Куманово, стр. 70.
- [3] Анастасовски, И. (2010). *Социолошки аспекти на насилно и агресивно однесување на спортски манифестации во Република Македонија*, Скопје: Докторски труд, Институт за социолошко-правно, политички истражувања, стр. 60, стр.76.
- [4] Анастасовски, А, Анастасовски, И. (2001). *Насилство, спорт и култура*, Скопје, Факултет за физичка култура, Народна и Универзитетска библиотека „Климент Охридски“, стр. 78-83.
- [5] Анастасовски, И. и сор. (2022). *Спорт, Идентитет и Глобализација* (Теорија & Емпирија), Скопје: Геостратешки Институт ГЛОБАЛ, Европа 92. стр.93.
- [6] Anastasovski, I. (2014). *Sport kao plan lokalne zaednice*, Beograd: stručan tekst, Internet portal: www.savremenisport.com.
- [7] Abel, B. et all. (2008). The transatlantic fed: from individual stories of disability to collective action, In: Pollard N. at all editors: *Political practice in occupational therapy*, Edinburgh: Elsevier science, 175-181.
- [8] Bairner, A. (2001). *Sport, Nationalism, and Globalization: European and North American Perspectives*. State University of New York Press
- [9] Barrie, H. (1994). *Sport and International politics*, New York: Harvester Wheatsheaf.
- [10] Bertapelle, R. (2013). *Sport i globalizacija-Uloga menadzmenta*, Čakovac: Završni rad, Međimursko veleučilište u Čakovcu
- [11] Bjelajac, S. (2006). *Sport i držstvo*, Split: Fakultet prirodoslovno-matematičkih znanosti i kineziologije Sveučilišta u Splitu, ISBN-13: 978-953-7155-08-7
- [12] Domhnall, MacAuley. (2007). *Handbook of Sport and Exercise Medicine*, Oxford Univerity Press, pp.658.
- [13] Невчева, Ц. (2020). *Позицијата на спортот во македонските медиуми*, Скопје: 4. Меѓународна научна конференција во физичкото образование, спортот и здравјето, 4-6 јуни, Македонија.
- [14] Patterson, P. D., Moore, C. G., Probst, J. C. & Shinogle, J. A. (2004). Obesity and physical inactivity in rural America. *Journal of Rural Health*, 20(2), 151-159.
- [15] Ritzer, G. (2008). *Modern Sociological Theory*. Fourth Edition, McGraw-Hill, New York, New York.
- [16] Ronkainen, N. J., Kavoura, A., & Ryba, T. V. (2016). A meta-study of athletic identity research in sport psychology: Current status and future directions. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 9(1), 45–64.
- [17] Štakić, Đ. (2000). *Sociologija sporta*, Beograd: Univerzitet u Beogradu
- [18] Šurbatović, J. (2014). *Menadzment u sport*, Beograd: Zavod za udzbenike.
- [19] Ter Bogt, HJ. & Van Helden, GJ. (2011). The role of consultant-researchers in the design and implementation process of a programme budget in a local government organization. *Manag Acc Res* 22(1), 56–64.

[20] William J. Baker. (1 July 1988). Sports in the Western World. University of Illinois Press. pp. 8–10. ISBN 978-0-252-06042-7. Retrieved 26 September 2012.

[21] "[What is parasport?](#)". *Canadian Paralympic Committee. Canadian Paralympic Committee*. Archived from *the original* on 4 March 2018. Retrieved 4 March 2018.

Линк:

https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/nacionalna_strategija_za_razvoj_na_konceptot_za_edno_opshtestvo_i_interkulturalizmot_vo_republika_severna_makedonija.pdf

<https://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/FINALNA%20Revidirana%20Nacionalna%20Strategija.pdf>

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/09e457a0-04d7-11e9-adde-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-84442024>

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/09e457a0-04d7-11e9-adde-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-84442024>

www.savremnisport.com

Ниту еден дел од оваа публикација не смее да биде репродуциран на било кој начин без претходна писмена согласност на авторот

Е-издание: <https://ukim.edu.mk/e-book/00157>

